

ib revija

št. 1 let. LI, 2017

IB revija

Revija za strokovna in metodološka vprašanja trajnostnega razvoja

ISSN 1318-2803 (tisk)

ISSN 1581-1034 (pdf)

št. 2 / letnik LI / 2017

Izdajatelj: UMAR, Ljubljana, Gregorčičeva 27

Glavna in odgovorna urednica: dr. Alenka Kajzer

Tehnična urednica: Urška Sodja

Uredniški odbor: dr. Pavle Gmeiner, prof. dr. Drago Kos, mag. Stanka Kukar, prof. dr. Marjan Ravbar, prof. dr. Matija Rojec, prof. dr. Tine Stanovnik, prof. dr. Pavle Sicherl, prof. dr. Janez Šušteršič, dr. Boris Pleskovič

Računalniška postavitev: mag. Saša Brečko

Tisk: Eurograf d.o.o.

Naklada: 135 izvodov

Revija je vpisana v mednarodno podatkovno bazo Internet Securities in uvrščena v Journal of Economic Literature.

Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS iz sredstev državnega proračuna iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih znanstvenih periodičnih publikacij.

Kazalo

Tanja Čelebič, Alenka Kajzer, Mitja Perko, Ana Selan: Položaj žensk na trgu dela v primerjavi s položajem moških v Sloveniji	5
Janja Pečar: Kakovost življenja v slovenskih regijah	15
Maja Bučar, Jana Arbeiter, Boštjan Udovič: Strategija pametne specializacije in Slovenija: kje smo in kam gremo?	25
Strategija dolgožive družbe – predstavitev	35

Spoštovane bralke, spoštovani bralci,

druga letošnja številka, ki je pred vami, prinaša tri prispevke in predstavitev Strategije dolgožive družbe. Vsebina člankov posega na tri področja. Prvi analizira enakost spolov na trgu dela, kjer so predstavljene razlike med položajem žensk in moških na trgu dela v Sloveniji. Drugi prispevek je usmerjen na področje analize regionalnega razvoja z vidika blaginje. Tretji prispevek pa prikazuje prednosti in slabosti osnovanja in izvajanja strategije pametne specializacije v Sloveniji. Strategijo dolgožive družbe, ki jo v tokratni številki predstavljamo kot zadnjo, je Vlada RS sprejela z namenom soočanja z intenzivnimi demografskimi izzivi, s katerimi se sooča Slovenija. Strategija podaja usmeritve za oblikovanja politik in ukrepov. V IB reviji vam jo predstavljamo z namenom, da vas spodbudi k aktivni vlogi pri iskanju rešitev in dogovorov na izzive dolgožive družbe.

Tanja Čelebič in soavtorji v prispevku analizirajo položaj žensk in moških na trgu dela v Sloveniji. Pri tem ugotavljajo, da so razlike v stopnji delovne aktivnosti in pri plačilu med moškimi in ženskami v Sloveniji relativno majhne v primerjavi z drugimi državami EU. Čeprav je delež žensk s terciarno izobrazbo precej večji kot pri moških, pa so njihove plače v povprečju nižje od plač moških. Plačna vrzel je največja prav pri terciarno izobraženih, kar avtorji med drugim povezujejo s skromno zastopanostjo žensk na mestih odločanja in najvišjih bolj plačanih mestih ter nadpovprečno visoko zastopanostjo žensk v dejavnostih z nizkimi plačami (npr. socialno varstvo).

Janja Pečar v prispevku analizira 14 kazalnikov blaginje na ravni statističnih regij, ki jih združi v enoten sestavljeni kazalnik regionalne blaginje. Analiza je pokazala, da so med regijami v Sloveniji razlike, ki pri nekaterih kazalnikih niso majhne. Sestavljeni kazalnik regionalne blaginje je pričakovano višji v regijah zahodne Slovenije kot v regijah vzhodne Slovenije. Najvišjo blaginjo ima osrednjeslovenska regija, kjer je ta 2,6-krat višja kot v pomurski regiji z najnižjo vrednostjo.

Maja Bučar in soavtorji v prispevku najprej podajajo oris nastanka Strategije pametne specializacije (SPS) na ravni EU, v nadaljevanju pa prikazujejo tudi nastajanje dokumenta v Sloveniji. Pri tem opozarjajo, da lahko proces sprejemanja in izvajanja Strategije pametne specializacije v majhni državi članici predstavlja višjo stopnjo tveganja kot pri bolj razvitih regijah oziroma večjih državah. Kljub temu pa lahko SPS prinaša potencialno pomembne koristi za razvoj Slovenije. Avtorji tudi menijo, da je treba proces izvajanja SPS sistematično in celovito spremljati, da se pravočasno zagotovi ustrezno prilagajanje prioritetenih področij. Hkrati je treba zagotoviti trajno nacionalno financiranje za raziskovalna področja nacionalnega pomena.

Ker je zavedanje o posledicah demografskih sprememb in prilagoditvah, ki so potrebne zaradi staranja prebivalstva, pomembno za slehernega posameznika, predstavljamo tudi Strategijo dolgožive družbe, ki jo je sprejela Vlada RS z namenom soočanja z izzivi demografskih sprememb. Strategija prinaša usmeritve za oblikovanje politik in ukrepov, ki so v Strategiji razdeljene v štiri vsebinske sklope: (i) trg dela in izobraževanje, (ii) samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij, (iii) vključenost v družbo in (iv) oblikovanje okolja za aktivnost v celotnem življenju. Pri tem upamo, da vas bo branje predstavitev spodbudilo k prebiranju celotnega dokumenta in aktivnemu sodelovanju pri iskanju rešitev.

Prijetno branje vam želim,
dr. Alenka Kajzer

POLOŽAJ ŽENSK NA TRGU DELA V PRIMERJAVI S POLOŽAJEM MOŠKIH V SLOVENIJI

mag. Tanja Čelebič, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana

dr. Alenka Kajzer, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana

Mitja Perko, mag. ekonomskih in poslovnih ved, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana

mag. Ana Selan, Banka Slovenije, Ljubljana

JEL: J210, J240 in J310

UDK: 331.5 (497.4)

Povzetek

Kljub zmanjšanju razlik med položajem moških in položajem žensk na trgu dela glede na spol v svetu po drugi svetovni vojni še vedno obstajajo razlike v stopnji delovne aktivnosti in plačilu za delo. V Sloveniji so razlike v delovni aktivnosti in plačilu glede na spol v primerjavi z drugimi državami majhne, kar je posledica sklopa različnih dejavnikov.

Ključne besede: *trg dela, razlike med ženskami in moškimi*

Abstract

Despite a remarkable convergence process in labour market performance after the Second World War, gender differences in pay and employment still persist. In Slovenia, the gender gap in payment and employment is low compared to other countries, due to several reasons presented in the article.

Key words: *gender gap, labour market, Slovenia*

Uvod

Položaj žensk na trgu dela se je po drugi svetovni vojni v večini držav bistveno izboljšal, vendar razlike v položaju glede na spol še vedno ostajajo. Bastani in drugi (2017) trajnost razlik pripisujejo tradicionalni vlogi ženske v gospodinjstvu. Olivetti in Petrongolo (2016) opozarjata, da so ženske po drugi svetovni vojni pospešeno vstopale na trg dela, kar je pripeljalo do konvergence pri investicijah v človeški kapital, izboljšanja zaposlitvenih možnosti in zmanjševanja razlik v delovni aktivnosti med ženskami in moškimi. Povečanje ponudbe delovne sile žensk se pogosto pojasnjuje kot posledica povečane vključenosti žensk v izobraževanje, medicinskega napredka (načrtovanje družine), tehnološkega napredka in izboljšanja dostopnosti varstva otrok. Macis in Tonin (2017) poudarjata, da je plačna vrzel tudi posledica t. i. »spolne identitete«. Pri tem opozarjata na študijo, ki so jo naredili Bertrand in drugi (2016), pri čemer njihova analiza obnašanja poročenih parov na trgu dela v ZDA kaže, da se v primeru verjetnosti, da bo ženska zaslužila več kot moški, zmanjša verjetnost, da se bo aktivirala.

Tudi v Sloveniji se je razlika med spoloma v stopnji delovne aktivnosti po osamosvojitvi zmanjšala in je v primerjavi z drugimi državami relativno majhna. Na to med drugim vplivajo: i) dolga tradicija zaposlovanja žensk v Sloveniji, ii) dobra dostopnost formalnega varstva predšolskih otrok, saj je vključenost otrok v vrtce velika, prispevek staršev

za predšolsko vzgojo pa manjši kot v povprečju EU, iii) delitev neplačanega dela v gospodinjstvu, kjer moški opravijo več ur kot moški v drugih državah, iv) ureditev starševskega dopusta, ki vključuje možnost njegovega koriščenja za oba spola in ženskam omogoča vrnitev na delovno mesto. Ženske imajo pogosteje kot moški zaposlitve s krajšim delovnim časom in za določen čas, kar prispeva k obstoju plačne vrzeli.

Kljub boljši izobraženosti žensk so njihove plače nižje od plač moških, njihove kariere bolj »sploščene«, tudi zaradi t. i. steklenih sten in stropov, ki jih Kanjuo Mrčela (2000) označuje kot nevidno pregrado, ki ženskam onemogoča napredovanje na najvišje in zato tudi bolj plačane položaje. Plačna vrzel med spoloma je posledica odločitev moških in žensk glede izbire izobrazbe in poklica, usposobljenosti, izkušenj, vrste dela, poklicne segregacije,¹ števila opravljenih ur,² starševstva³ pa

¹ Ženske naj bi v vseh državah EU veliko pogosteje kot moški vstopale v relativno manj plačane dejavnosti (2017 Report on Equality between Women and Men in the EU, 2017). Plače v tradicionalno moških poklicih so praviloma višje kot v tradicionalno ženskih poklicih z enako zahtevnostjo oziroma usposobljenostjo.

² Pri ženskah so pogostejše tudi nestandardne oblike zaposlitve, kot so delo za krajši ali določen čas, ki so povezane z nižjimi plačami (2017 Report on equality between women and men in the EU, 2017).

³ Osebnostni odločitvi za starševstvo zelo različno vpliva na potek karier moških in žensk. Krajši delovnik, porodniško odsotnost in čas za nego družinskih članov, ki vsi nižajo dohodek, veliko pogosteje koristijo matere kot očete.

tudi spolne diskriminacije in predsodkov.⁴ Zadnjih ni mogoče neposredno ugotoviti in izmeriti, zato se raziskovalci osredotočajo na nepojasnjeni del plačne vrzeli med spoloma, ki ostane po opredelitvi vseh statistično izmerljivih dejavnikov.⁵ Eno leto po diplomi naj bi bilo 7 % nepojasnjene razlike v plačah med spoloma, po desetih letih pa 12 % (The Simple Truth about the Gender Pay Gap, 2017). Ženskam je zaradi starševstva pogosto določena nižja plača oziroma t. i. »plačna kazen« (wage penalty). Tako Waldfoegel (1997) ugotavlja, da odločitev ženske za otroka v ZDA zmanjša njeno plačo v povprečju za približno 5 %. Publikacija The Simple Truth about the Gender Pay Gap (2017) navaja, da deset let po diplomi 23 % mater zapusti trg dela, 17 % jih dela krajši delovni čas – pri očetih sta odstotka zanemarljiva (1 % oziroma 2 %). Ko se matere pozneje morda znova odločijo za polni delovni čas, mnogokrat naletijo na »malus za materinstvo«, ki presega začasno odsotnost s trga dela. Delodajalci naj bi dajali prednost pri zaposlitvi ženskam brez otrok, tistim z otroki (tudi če so ves čas materinstva delale polni delovnik), če že, pa ponudijo nižjo plačo (Correll, Benard, 2007, in Kricheli-Katz, 2012). Očetje naj ne bi bili deležni takega malusa, nasprotno – mnogi prejemaajo celo višje plače po rojstvu otroka, t. i. »očetovski bonus« (Killewald, 2013, in Budig, 2014).

V Sloveniji je delež žensk s terciarno izobrazbo precej večji kot pri moških, kljub temu pa so njihove plače v povprečju nižje od plač moških. Plačna vrzel je največja prav pri terciarno izobraženih, kar lahko povežujemo s skromno zastopanostjo žensk na mestih odločanja in najvišjih bolje plačanih mestih ter z nadpovprečno zastopanostjo žensk v dejavnostih z nizkimi plačami (npr. socialno varstvo).

O razlikah med plačili za ženske in moške v Sloveniji obstaja več študij, ki jih v nadaljevanju na kratko predstavljamo in ki kažejo, da je višina izmerjene razlike⁶ odvisna od ravni, na kateri jo ugotavljamo. Poje in Roksandić (2013) sta opravili analizo plačne vrzeli med spoloma na podjetniški ravni in ugotovili, da ta obstaja za dejansko opravljeno delo v istem plačilnem razredu, istem tarifnem razredu in pod enakimi pogoji dela pri istem delodajalcu, da se razlike pojavijo pri plači za uro rednega dela (brez dodatkov za pogoje dela, delovno dobo in uspešnost ter brez nadomestil za letni dopust, bolniške in praznike), pri celotnem izplačilu pa se še povečajo, ter da se plačna vrzel znotraj opazovanih podjetij poveča s prehodom v višje tarifne razrede ter z višjo izobrazbo in večjo zahtevnostjo delovnega mesta. Penner in drugi (2012) ugotavljajo, da

so ženske v obdobju 2003–2007 v povprečju zaslužile 11 % manj kot moški, a približno 20 % manj od moških v istem podjetju, 18 % manj kot moški v istem poklicu in 15 % manj kot moški na enakem delovnem mestu, kar je bistveno večja plačna vrzel kot v zahodni Evropi in ZDA. Seljak (2003) je pokazal, da so razlike v plačah po spolu pri nas večje v javnem sektorju kot v celotnem gospodarstvu, kar je v precejšnjem nasprotju z večino drugih držav. Kozel (2002) je potrdila plačno neenakost v dveh poklicih, ki naj bi imela zelo veliko podobnosti (oba sta v petem tarifnem razredu javnega sektorja, družbeno koristna, zahtevata delo z ljudmi, v izmenah in vse dni v tednu, sta fizično in psihično zahtevna, terjata empatijo do soljudi in sta izpostavljena nevarnostim za zdravje in varnost), in sicer zelo ženskega poklica medicinske sestre/tehnika in zelo moškega poklica policista/policistke. Ugotovila je, da so bolj cenjeni in plačani policisti. Plače medicinskih sester so bile v povprečju za 35 % nižje od policijskih, obenem so bile policistke za 9,2 % manj plačane kot moški kolegi, medicinski tehniki pa so imeli v povprečju 17,5 % višje plače od sester. Kozmik Vodušek (2001) je pokazala, da plačna vrzel nastaja predvsem na račun določanja stimulatívne delo plače oziroma bonitet. Moški naj bi tako v povprečju prejeli kar 46,9 % višji znesek stimulacije oziroma bonitet kot ženske (Gerečnik, 2014).

Prispevek prikazuje položaj žensk na trgu dela v Sloveniji, na katerega vpliva tudi njihova raven in vrsta izobrazbe. V prvem poglavju poudarjamo razlike v izobraženosti žensk in moških. V drugem poglavju je prikazan položaj žensk in moških na trgu dela glede na stopnjo aktivnosti, delovne aktivnosti in brezposelnosti ter deležev zaposlenih s krajšim delovnim časom oziroma z zaposlitvami za določen čas. V tretjem poglavju analiziramo še plačno vrzel, v sklepnih mislih pa opozarjamo na nekatere izzive, ki bi lahko pripeljali do boljše uporabe delovnih in izobražbenih zmožnosti žensk z vidika razlik med spoloma.

1 Razlike pri vključenosti v izobraževanje in v izobraženosti med spoloma

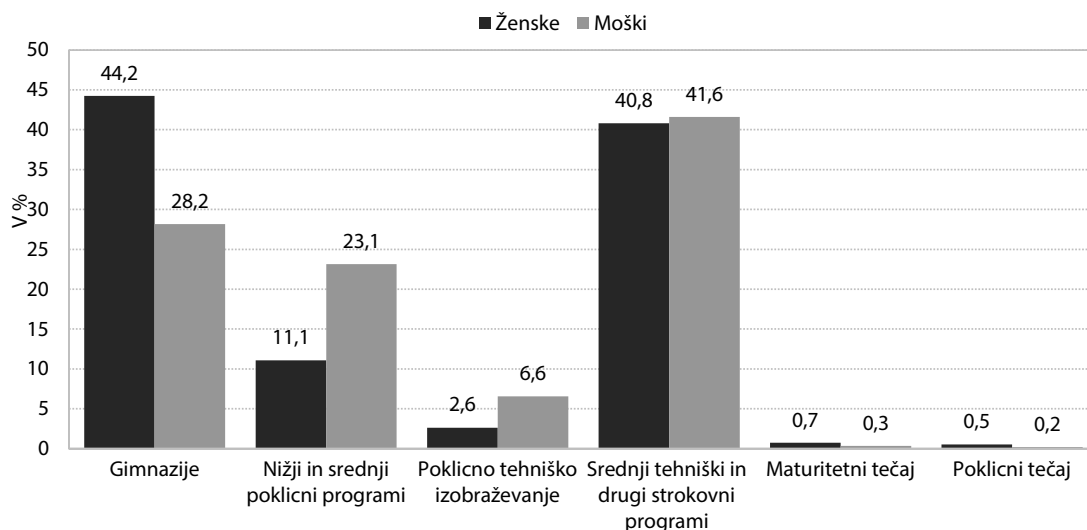
Vključenost žensk (15–19 let) v srednješolsko izobraževanje v Sloveniji je manjša od vključenosti moških. Še posebej skromna zastopanost žensk v programih poklicnega izobraževanja vpliva na njihove možnosti za zaposlitev, saj povpraševanje po nekaterih poklicih močno presega ponudbo teh kadrov. Delež žensk, vpisanih v programe, ki omogočajo vpis v terciarno izobraževanje, je precej večji od deleža moških. To vodi v bistveno večjo vključenost žensk (20–24 let) v terciarno izobraževanje.

Vključenost žensk (20–24 let) v terciarno izobraževanje je po podatkih Eurostata v šolskem letu 2015/2016 znašala 55,9 % in tako za 17,9 o. t. večja kot pri moških. Struktura vpisanih v terciarno izobraževanje po področjih izobraževanja se med ženskami in moškimi razlikuje, kar vpliva na uspešnost na trgu

⁴ Predsodki vplivajo na vrednost posameznih delovnih mest. Levanon in drugi (2009) pravijo, da se povprečne plače v pretežno moških poklicih po vstopu žensk vanje znižajo. Predsodki pa vplivajo že na odločitve deklic oziroma žensk. Pričakovanja okolice in družbeni pritiski jim narekujejo izbor poklica in šole ter količino časa, ki ga nato namenijo skrbi za družino, in časa, ki ga namenijo delu.

⁵ Starost, izobrazba, šolski uspeh, poklic, dejavnost opravljene ure, obdobje brez službe po diplomi, regija, zakonski stan ipd.

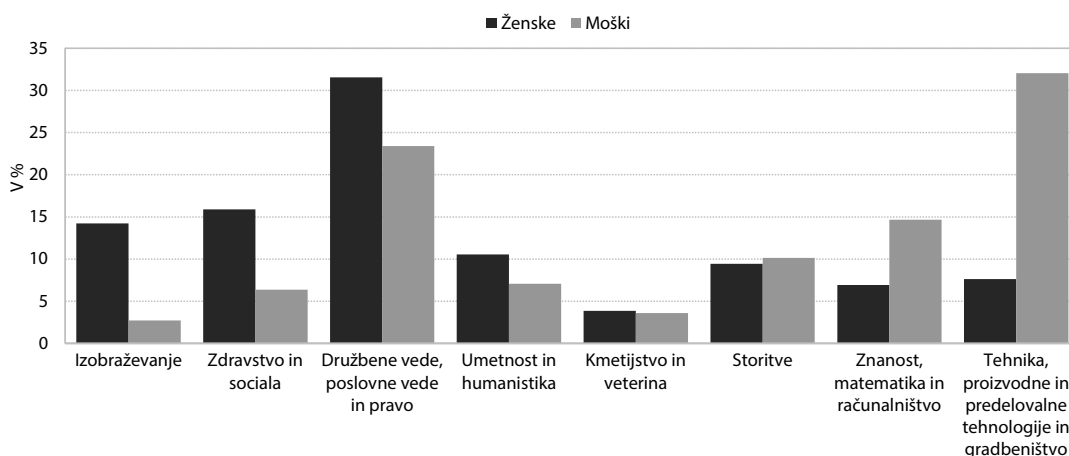
⁶ Navedene plačne vrzeli se med študijami lahko razlikujejo tudi zaradi različnega opazovanega obdobja.

Slika 1: Struktura vpisanih v srednje šole, po vrsti izobraževalnega programa, po spolu, šolsko leto 2015/2016¹

Vir: SURS.

Opomba: ¹ Po podatkih za začetek šolskega leta.

Slika 2: Struktura vpisanih v terciarno izobraževanje, po področjih izobraževanja, ženske in moški, šolsko leto 2015/2016

Vir: SURS.

dela. Pri ženskah so večji deleži vpisanih na področja, ki izobražujejo za pretežno »ženske poklice« (družbene vede, poslovne vede in pravo, zdravstvo in sociala, izobraževanje in umetnost ter humanistika), in manjši tam, kjer izobražujejo za »tradicionalno moške poklice« (tehnika, proizvodne in predelovalne tehnologije, gradbeništvo, znanost, matematika in računalništvo). Če bi več žensk pridobilo izobrazbo na področjih, na katerih na trgu dela primanjkuje ponudbe, bi to povišalo stopnjo njihove delovne aktivnosti (Economic benefits of gender equality: briefing paper, 2017).

Ženske so bolj izobražene kot moški, saj je po podatkih Eurostata leta 2015 delež žensk s terciarno izobrazbo v starostni skupini 25–64 let znašal 36,7 %, pri moških pa 24,1 %. Razlika med deležem terciarno izobraženih žensk in moških se je v obdobju 2006–2015 povečala.⁷ Pri deležu terciarno izobraženih v starostni skupini 30–34 let, kjer je cilj Strategije EU 2020 do leta 2020 doseči 40 %, Slovenija pri ženskah cilj presega že od leta 2010. Leta 2015 je delež terciarno izobraženih žensk v navedeni starostni skupini znašal 56,3 %, med moškimi pa 32,0 %.

⁷ Po podatkih Eurostata je leta 2015 pri nas znašala 12,7 o. t. (EU: 3,4 o. t.), kar je več kot leta 2006, ko je znašala 6,1 o. t. (EU: 0,1 o. t.).

Vključenost odraslih v vseživljenjsko učenje je pomemben dejavnik njihove zaposljivosti in položaja na trgu dela. Večji delež terciarno izobraženih žensk verjetno prispeva tudi k večji vključenosti odraslih žensk (25–64 let) v vseživljenjsko učenje⁸, ki je leta 2016 pri ženskah znašala 13,6 %, pri moških pa 10,5 %.

Čeprav je delež žensk s terciarno izobrazbo večji kot delež moških, je delež moških z vsaj srednješolsko izobrazbo večji kot delež žensk, kar bi skupaj z vrsto izobrazbe po področjih in skromno razvitostjo socialnovarstvene dejavnosti pri nas lahko pojasnilo slabši položaj žensk na trgu dela, ki ga prikazujemo v nadaljevanju.

2 Razlike v delovni aktivnosti in brezposelnosti

Položaj žensk na trgu dela je nekoliko slabši v primerjavi s položajem moških, saj je stopnja njihove delovne aktivnosti⁹ nižja,¹⁰ stopnja brezposelnosti¹¹ pa višja. Stopnja delovne aktivnosti se je v prvih letih krize (2009–2011) bolj znižala pri moških, stopnja brezposelnosti pa povišala, predvsem zaradi nadpovprečnega zmanjšanja aktivnosti v gradbeništvu in nizekotehnoloških predelovalnih dejavnostih, ki zaposlujejo pretežno moške, s čimer se je zmanjšala razlika med spoloma. V letih 2012 in 2013 sta se zmanjševanje delovne aktivnosti in poviševanje stopnje brezposelnosti pri moških upočasnila, medtem ko sta se pri ženskah pospešila. Na to so med drugim vplivali javnofinančni varčevalni ukrepi v javnih storitvah, ki zaposlujejo zlasti žensko delovno silo, pri čemer je prišlo do omejevanja novega zaposlovanja. Po letu 2013, ko je trg dela začel okrevati zaradi ponovne gospodarske rasti, se je delovna aktivnost žensk povečala nekoliko hitreje, kar bi lahko bila posledica rasti v nekaterih storitvenih dejavnostih (gostinstvo, trgovina) in ponovnega zaposlovanja v javnih storitvah, zlasti izobraževanju in zdravstvu.

Gibanja v delovni aktivnosti so se zrcalila v gibanju stopnje brezposelnosti. Ta je v Sloveniji, enako kot v večini drugih držav, pri ženskah tradicionalno višja kot pri moških.¹² Nižja je bila le v letih 2009 in 2010 zaradi prizadetosti tipično moških dejavnosti. Kljub okrevanju trga dela stopnja delovne aktivnosti žensk ostaja nižja, stopnja brezposelnosti pa višja kot pri moških, a sta razliki v stopnjah nekoliko manjši kot v predkriznih letih.

Participacija¹³ na trgu dela je v Sloveniji, enako kot v drugih državah, pri ženskah nižja kot pri moških,¹⁴ a se je razlika v obdobju 2008–2016 zmanjšala.¹⁵ Med razloge za manjšo delovno aktivnost žensk v primerjavi z moškimi pogosto štejemo skrb za otroke ali druge sorodnike, skrb za gospodinjstvo in zgodnejši odhod v upokožitev. V letih pred krizo se razlika med stopnjama delovne aktivnosti moških in žensk dlje časa ni bistveno spreminjala. V obdobju 2008–2013 sta se stopnji delovne aktivnosti moških in žensk ob močnem padcu gospodarske aktivnosti znižali zaradi večjega odpuščanja in stečajev podjetij, manjše motivacije za aktivno iskanje zaposlitve ali upokojevanja.¹⁶ Zaradi občutnega padca gospodarske aktivnosti, zlasti v dejavnostih, kjer prevladuje moška delovna sila, je bilo znižanje stopnje v navedenem obdobju med moškimi skoraj dvakrat večje. Na manjše znižanje stopnje delovne aktivnosti žensk je pri nas, enako kot v večini drugih držav EU, vplival tudi učinek povečane participacije žensk zaradi poslabšanja finančnega stanja v gospodinjstvu ob partnerjevi izgubi zaposlitve¹⁷ in potrebe po iskanju dodatnega vira zaslužka (Employment and Social Developments in Europe 2013, 2013).

Delovna aktivnost oseb v starosti 30–54 let je v Sloveniji med največjimi v EU, k čemur znatno prispeva velika delovna aktivnost žensk, ki je tudi v primerjavi z EU med največjimi. To je po naši oceni tudi posledica relativno dobre dostopnosti predšolske vzgoje, na kar kaže velika vključenost otrok v starosti 3–5 let v vrtce, ki je višja od povprečja EU, in relativno majhnega deleža povprečne plače, namenjenega za plačilo vrtca. Zaradi take politike je pogosteje olajšano usklajevanje dela in družinskega življenja, pri čemer spada Slovenija med države, kjer je razlika v participaciji med ženskami, ki imajo majhne otroke, in ženskami brez otrok med najmanjšimi v EU.

Ženske so v primerjavi z moškimi sicer pogosteje izpostavljene začasnim in delnim zaposlitvam,¹⁸ v povprečju pa opravijo manjše število ur. Odrasle ženske pogosteje kot moški kot razlog za začasno zaposlitev navajajo nezmožnost dobiti delo za nedoločen čas in nezmožnost dobiti zaposlitev za polni delovni čas v

⁸ Vseživljenjsko učenje vključuje formalno in neformalno izobraževanje.

⁹ Stopnja delovne aktivnosti je odstotni delež delovno aktivnega prebivalstva v delovno sposobnem prebivalstvu. Pri delovno sposobnem prebivalstvu smo v našem primeru omejeni na vse osebe, stare 15–64 let.

¹⁰ Leta 2016 je stopnja delovne aktivnosti v starostni skupini 15–64 let znašala 68,9 % za moške in 62,6 % za ženske.

¹¹ Stopnja brezposelnosti je odstotni delež brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu. Aktivno prebivalstvo sestavljajo delovno aktivni prebivalci in brezposelne osebe skupaj.

¹² Leta 2016 je bila stopnja brezposelnosti žensk 8,6 %, moških pa 7,5 %.

¹³ Participacija oziroma stopnja aktivnosti izraža delež žensk, ki so aktivno vključene na trgu dela. Izračuna se kot razmerje med številom delovno aktivnih in brezposelnih v številu delovno sposobnih žensk.

¹⁴ Leta 2016 je bila stopnja aktivnosti v starostni skupini 15–64 let pri ženskah 68,6 %, pri moških pa 74,5 %.

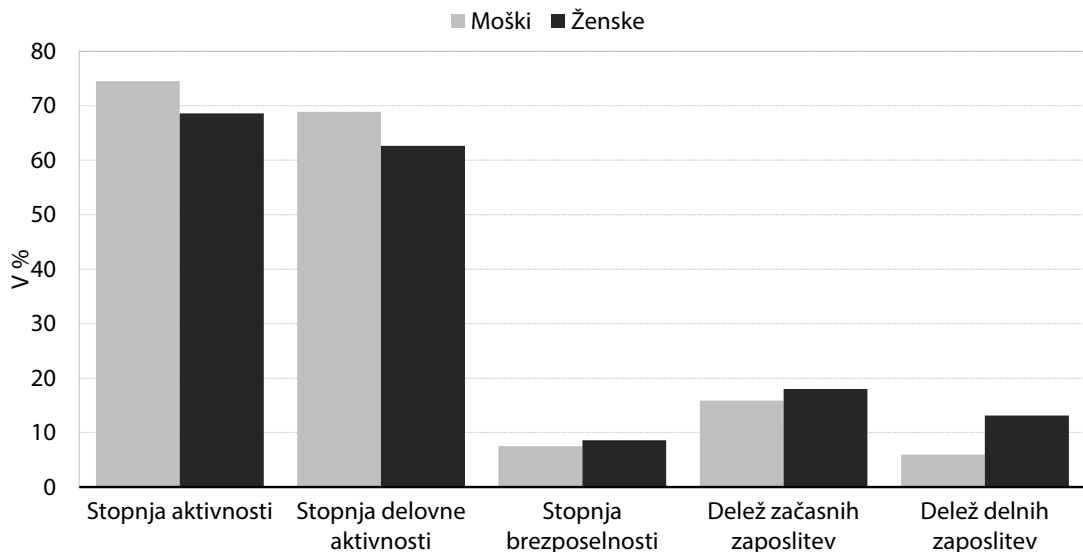
¹⁵ Razlika glede na spol se je zmanjšala z 8,3 o. t. v letu 2008 na 5,9 o. t. v letu 2016.

¹⁶ K povečanemu prehajanju iz delovne aktivnosti v brezposelnost ter pozneje v neaktivnost je vplivala tudi napovedana, a nesprejeta pokojninska reforma leta 2010 ter sprejeta reforma leta 2012. Pred napovedano uveljavitvijo reform se je povečalo število prehodov iz delovne aktivnosti v brezposelnost zaradi čakanja na izpolnitev upokožitvenih pogojev.

¹⁷ V angleški literaturi se učinek imenuje *added-worker effect*.

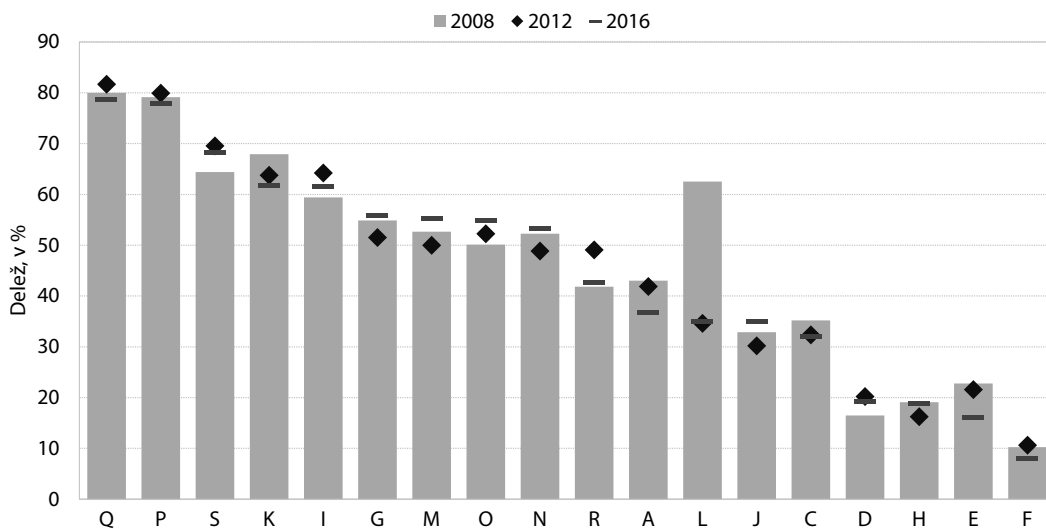
¹⁸ V letu 2016 je bil delež žensk v začasnih zaposlitvah 18-odstoten, pri moških pa 15,9-odstoten. Delno zaposlenih je bilo 13,2 % zaposlenih žensk in 6,0 % moških.

Slika 3: Izbrani kazalniki trga dela glede na spol v Sloveniji v letu 2016

Vir: Eurostat.

Slika 4: Delež delovno aktivnih žensk po dejavnostih, Slovenija, 2008, 2012 in 2016

Vir: Eurostat.

Opomba: A – kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo, C – predelovalne dejavnosti, D – oskrba z električno energijo, plinom in paro, E – oskrba z vodo; ravnanje z odpadki in odpadki; saniranje okolja, F – gradbeništvo, G – trgovina; vzdrževanje in popravila motornih vozil, H – promet in skladiščenje, I – gostinstvo, J – informacijske in komunikacijske dejavnosti, K – finančne in zavarovalniške dejavnosti, L – poslovanje z nepremičninami, M – strokovne, znanstvene in tehnične dejavnosti, N – druge raznovrstne poslovne dejavnosti, O – dejavnost javne uprave in obrambe; dejavnost obvezne socialne varnosti, P – izobraževanje, Q – zdravstvo in socialno varstvo, R – kulturne, razvedrilne in rekreacijske dejavnosti, S – druge storitvene dejavnosti.

primeru delne zaposlitve. Zaposlenim v takih oblikah zaposlitve podjetja omogočijo manj usposabljanja, kar lahko vpliva na zgolj ohranjanje njihovega človeškega kapitala in poslabša možnosti za karierno napredovanje (Politika enakosti spolov, 2015; Fifth European Working Conditions Survey, 2012). Ženske tudi velikokrat začasno

ali trajno prestopajo v neaktivnost zaradi potrebe po skrbi za bližnje, pri čemer so družinske obveznosti pogosto tudi razlog, da ženske skrajšajo svoj delovni čas.

Ženske so zaposlene večinoma v storitvenih dejavnostih, njihov delež v poklicnih skupinah z višjimi plačami pa

je podpovprečen.¹⁹ To nakazuje, da je za slovenski trg dela značilna horizontalna in vertikalna segregacija spolov (Politika enakosti spolov, 2015). Prva se nanaša na segregacijo zaposlenosti po dejavnostih, druga pa na segregacijo znotraj poklicev oziroma delovnih mest (od nižje plačanih do višje plačanih). Porazdelitev delovne aktivnosti moških in žensk po dejavnostih je razmeroma ustaljena daljše časovno obdobje, tudi v času krize se ni bistveno spremenila. Tradicionalno je delež delovno aktivnih žensk razmeroma večji v nekaterih storitvenih dejavnostih, zlasti v zdravstvu, socialnem delu, vzgoji in izobraževanju. V zadnjih je bila rast števila delovno aktivnih žensk v obdobju 2008–2013 pozitivna. Skladno z zaposlenostjo žensk v nekaterih dejavnostih so ženske najpogosteje zaposlene v poklicih za storitve in prodajo, preprosta dela ter med strokovnjaki in uradniki.

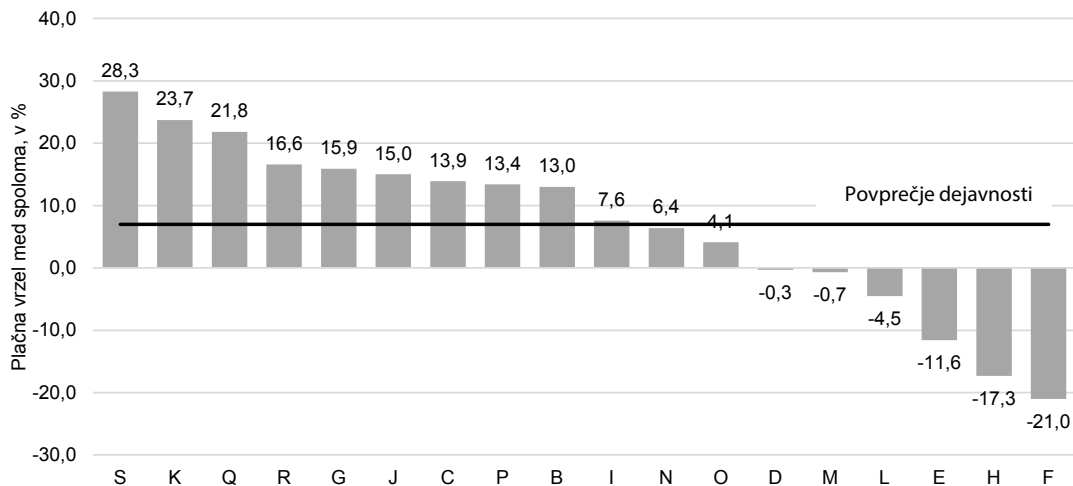
3 Razlike v plačilu

Zaradi vertikalne in horizontalne segmentacije ter dejstva, da ženske pogosteje kot moški delajo krajši delovni čas in torej opravijo manj delovnih ur, je njihovo plačilo nižje. Navedeni dejavniki vplivajo na obstoj plačne vrzeli v Sloveniji.

Razlike v plačah žensk in moških so se v Sloveniji od začetka krize nekoliko povečale (s 4,1 % v 2008 na 7,0 % v 2014, ko so na voljo zadnji podatki SES Eurostata²⁰), a ostajajo nizke v primerjavi z drugimi državami EU. To pripisujemo predvsem nadpovprečni delovni aktivnosti in izobrazbi Slovenk, njihovi pretežni zaposlitvi za polni delovni čas, visoki zaposlenosti v javnem sektorju, kjer so plače v povprečju višje kot v zasebnem, pa tudi enotnemu plačnemu sistemu v javnem sektorju in že načelno dogovorjenemu zavzemanju za plačno enakost. Razloge za povečanje plačne vrzeli v zadnjih letih gre iskati predvsem v različni zastopanosti spolov po dejavnostih in opravljanju različnih poklicev, saj se je plačna vrzel v vseh dejavnostih, kjer so povprečne plače žensk nižje od plač moških (z izjemo izobraževanja),²¹ v zadnjih sedmih letih sicer zmanjšala. Obenem se je v prometu in poslovanju z nepremičninami, kjer so povprečne plače žensk višje od plač moških,²² preseganje v tem obdobju še povečalo, le v gradbeništvu in oskrbi z vodo se je zmanjšalo.

Slovenija sodi med države z najmanjšo plačno vrzeljo, saj plače žensk za plačami moških v povprečju držav EU zaostajajo za 17,2 %. V Sloveniji znaša plačna vrzel

Slika 5: Plačna vrzel med spoloma, dejavnosti, Slovenija, 2014

Vir: Eurostat.

Opomba: B – rudarstvo, C – predelovalne dejavnosti, D – oskrba z električno energijo, plinom in paro, E – oskrba z vodo; ravnanje z odpadki in odpadki; saniranje okolja, F – gradbeništvu, G – trgovina; vzdrževanje in popravila motornih vozil, H – promet in skladiščenje, I – gostinstvo, J – informacijske in komunikacijske dejavnosti, K – finančne in zavarovalniške dejavnosti, L – poslovanje z nepremičninami, M – strokovne, znanstvene in tehnične dejavnosti, N – druge raznovrstne poslovne dejavnosti, O – dejavnost javne uprave in obrambe; dejavnost obvezne socialne varnosti, P – izobraževanje, Q – zdravstvo in socialno varstvo, R – kulturne, razvedrilne in rekreacijske dejavnosti, S – druge storitvene dejavnosti.

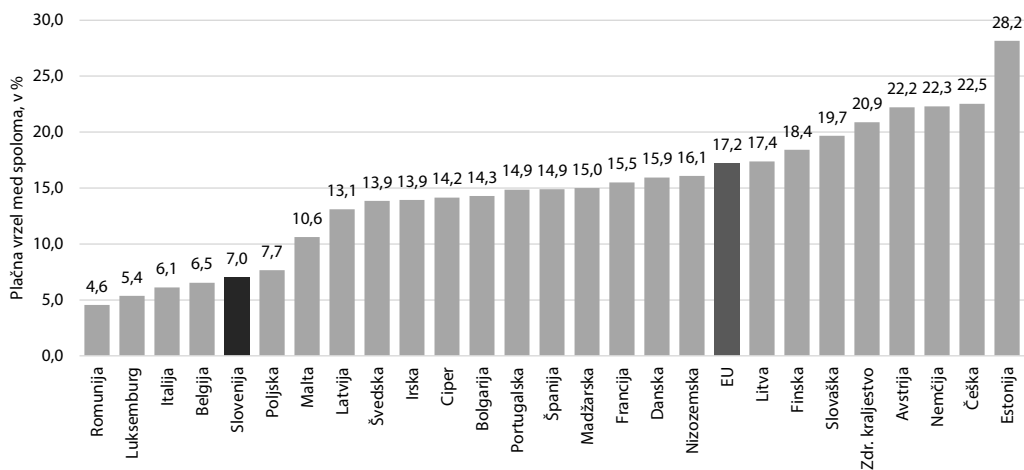
²⁰ Raziskovanje o strukturi plače (angl. *Structure of Earnings Survey – SES*). Zajete dejavnosti B–S. Podatki strukturne statistike SURS o plačah po spolu kažejo, da so se razlike v tem obdobju nekoliko zmanjšale (2008: 7,2 %, 2014: 5,3 %).

²¹ Razlika se je le nekoliko povečala še v trgovini in zdravstvu ter socialnem varstvu.

²² V strokovno-tehničnih dejavnostih in oskrbi z elektriko so tudi višje, a le malenkostno. V prometu in poslovanju z nepremičninami se je preseganje plač žensk nad plačami moških še povečalo.

¹⁹ V poklicnih skupinah (zakonodajalci, visoki uradniki in menedžerji) je delež žensk manjši kot delež moških (v 2016 je bil 41,2 %), a se je v zadnjih desetih letih povečal za 7,8 o. t.

Slika 6: Plačna vrzel med spoloma v državah EU, 2014

Vir: Eurostat.

7,0 %, v večini članic pa se giblje od 10 do 20 %. Manjšo plačno vrzel med spoloma od nas imajo le v Romuniji, Luksemburgu, Italiji in Belgiji. Največjo plačno vrzel med državami EU ugotavlja Estonija (28,2 %). Na velike razlike med državami vplivajo različni dejavniki, kot so stopnja delovne aktivnosti žensk,²³ pogostnost krajšega delovnega časa,²⁴ segregacija trga dela,²⁵ kupna moč prebivalstva, organiziranost in dostopnost formalnega varstva otrok ipd. (The situation in the EU. How is the gender pay gap measured?, 2012). Žavbi (2013) za Slovenijo navaja še nekaj dejavnikov v korist moških, in sicer več opravljenih nadur, višja nadurna plačila, večji delež moških v najbolj plačani poklicni skupini menedžerjev, medtem ko sta v prid ženskam njihova boljša izobrazba in večji delež v drugi najbolj plačani poklicni skupini strokovnjakov.

Glede na starost je plačna vrzel med spoloma v Sloveniji največja v starostni skupini 40–49 let (10,4 %). Plače mladih takoj na začetku poklicne kariere so najbolj izenačene in se razlikujejo le za približno 3 %. V Sloveniji so ženske, starejše od 60 let, celo bolje plačane kot moški, to pa gre najverjetneje pripisati dejstvu, da ostanejo delovno aktivne le bolj usposobljene in bolje plačane. Plače narasčajo s povečevanjem let šolanja (stopnjo izobrazbe), hkrati pa se povečuje tudi plačna vrzel. Tudi v Sloveniji je, podobno kot v drugih državah, najvišja pri najbolj izobraženih (EU 26,5 %, Slovenija 20,4 %), kar bi lahko pojasnili s poklicno segregacijo oziroma skromno zastopanostjo žensk v poklicnih skupinah z najvišjimi plačami (menedžerji).

²³ V Italiji je nizka (zaposlenih je malo nizko usposobljenih žensk), zato tudi velika plačna vrzel med spoloma.

²⁴ Velik delež žensk v Nemčiji, Avstriji, Združenem kraljestvu in na Nizozemskem dela krajši delovni čas, zato je plačna vrzel tam med večjimi (The Gender Pay Gap in the Member States of the European Union: Quantitative and Qualitative Indicators, 2010).

²⁵ Kjer je velika, ženske prevladujejo v omejenem številu sektorjev in poklicev, zato je tam plačna vrzel velika (Češka, Estonija in Finska).

Sklepne misli

Enakost spolov je temeljno načelo demokratičnih družb, v katerih so ženske in moški enako udeleženi na vseh področjih javnega in zasebnega življenja (Robnik, 2015). Pri tem je pomembna tako izkoriščenost delovne in izobrazbene zmožnosti žensk kot tudi uravnotežena zastopanost spolov v procesih odločanja. Neizkoriščena zmožnost žensk lahko zmanjšuje blaginjo, kar kažejo na primer ocene stroškov manjše delovne aktivnosti žensk. Za leto 2013 je Eurofound (The Gender Employment Gap – Challenges and Solutions, 2016) ocenil stroške različne delovne aktivnosti po spolu (izgube zaradi nižje stopnje delovne aktivnosti žensk) za vse države EU. Ocena za Slovenijo znaša 3,1 % BDP, kar je nekoliko več kot v povprečju EU (2,8 % BDP).

Ženske v Sloveniji so po večini uspešnejše pri izobraževanju in bolj izobražene kot moški. Ker pridobljena raven izobrazbe in smer študija pomembno vplivata na posameznikov položaj na trgu dela, je izziv večji vpis žensk na področja, ki izobražujejo za »tradicionalno moške poklice« tako na ravni poklicnega kot na ravni terciarnega izobraževanja. Torej bi bilo smiselno dekleta bolj spodbujati k zanimanju za kariero na področju naravoslovja in tehnike, na katerem po napovedih CEDEFOP²⁶ v prihodnje pričakujemo rast povpraševanja, njihova zastopanost tam pa je skromna. Ob staranju prebivalstva bi s tem lahko zagotovili večji obseg človeškega kapitala na tem področju in zmanjšali neskladja veščin. Krepitev vseživljenjske karierni orientacije za ženske bi lahko vplivala na izbiro področja izobraževanja in karierni odločitve žensk, kar bi izboljšalo njihov prehod s šolanja na trg dela, ki je kljub boljši izobraženosti mlajših žensk slabši kot pri moških. Poleg tega analiza področja izobraževanja z vidika spola

²⁶ Slovenia: Skills forecasts up to 2025, 2015.

kaže tudi te izzive: i) izboljšanje bralne in naravoslovne pismenosti moških, ii) zmanjšanje deleža zgodnjih osipnikov med moškimi in iii) povečanje vključenosti obeh spolov v vseživljenjsko učenje, še posebej starejših od 45 let.

Položaj žensk na trgu dela je kljub njihovi boljši izobraženosti slabši od položaja moških. V Sloveniji se je razlika med spoloma v stopnji delovne aktivnosti po osamosvojitvi zmanjšala in je v primerjavi z drugimi državami relativno majhna. Na to med drugim vplivajo: i) dobra dostopnost formalnega varstva za predšolske otroke, saj je vključenost otrok v vrtnice velika, prispevek staršev za predšolsko vzgojo pa manjši kot v povprečju EU, ii) delitev neplačanega dela v gospodinjstvu, kjer moški opravijo več ur kot moški v drugih državah, iii) ureditev starševskega dopusta, ki vključuje možnost njegovega koriščenja za oba spola in ženskam omogoča vrnitev na delovno mesto. Z vidika demografskih gibanj je pomemben izziv povečanje delovne aktivnosti žensk, še posebej starejših, pri čemer sta pomembna tako pokojninski sistem, ki mora spodbujati daljše ostajanje v delovni aktivnosti, kot ustrezno upravljanje kadrov (angl. *age management*). Stopnja brezposelnosti žensk je višja kot stopnja brezposelnosti moških, na kar med drugim vpliva tudi navedena struktura vpisa žensk v srednješolsko in terciarno izobraževanje.

Kljub boljši izobrazbi žensk so njihove plače nižje, vendar Slovenija ugotavlja eno najmanjših plačnih vrzeli med spoloma v državah EU. V letu 2014 (zadnji mednarodno primerljivi podatki) je plačna vrzel v Sloveniji znašala 7,0 %, kar je bistveno manj kot v povprečju EU (17,2 %). Majhna plačna vrzel v Sloveniji je posledica več dejavnikov, zlasti nadpovprečne delovne aktivnosti in izobrazbe žensk, njihove pretežne zaposlitve za polni delovni čas in visoke zaposlenosti v javnem sektorju. Razlike so kljub več desetletnemu dogovorjenemu načelnemu zavzemanju za plačno enakost večje, če jih spremljamo na ravni poklicev, dejavnosti in regij oziroma po izobrazbeni strukturi, kar ugotavljajo tudi drugi avtorji (npr. Kozel, 2002, Poje in Roksandić, 2013). Prav zato so pri nas, podobno kot na ravni EU, potrebna nadaljnja prizadevanja za doseganje plačne enakosti pri opravljanju enakega oziroma enakovrednega dela. Smiselno bi bilo, da k temu pristopijo socialni partnerji (delodajalci in sindikati), ki bi lahko na vseh ravneh pogajanj vzpostavili temeljne smernice kolektivnega pogajanja pri temah, ki se dotikajo razlik po spolu. Izziv je tudi zmanjšanje horizontalne in vertikalne segregacije spolov, k čemur bi lahko prispevalo spolno nevtralno predstavljanje poklicev in sektorjev mladim. To bi lahko vplivalo na strukturo vpisa v srednješolsko in terciarno izobraževanje ter posredno prispevalo k zmanjšanju razlik v delovni aktivnosti in plačah.

Ob skromni zastopanosti žensk na vodilnih mestih v gospodarstvu pa je tudi pri nas smiselna razprava o uvedbi kvot. Profeta (2017) ugotavlja, da imajo države, ki so uvedle

kvote za zastopnost žensk na vodilnih mestih, večji delež žensk na vodilnih mestih. Kot primer velikih sprememb po uvedbi kvot navaja Italijo, ki je pred leti veljala za državo z majhno prisotnostjo žensk na mestih odločanja, a se je po uvedbi kvot uvrstila med države z največjim deležem žensk na vodilnih mestih v gospodarstvu. Robnik (2015) pa argumente za uravnoteženo zastopnost žensk in moških na mestih odločanja razdeli v i) argument družbene pravičnosti, ki temelji na dejstvu, da je približno polovica prebivalstva in delovno aktivnih žensk, ki so tudi bolj izobražene kot moški, in ii) poslovni argument, ki izhaja iz raziskav, ki kažejo povezavo med prisotnostjo žensk v upravnih in poslovnimi rezultati teh podjetij.

Literatura in viri

2017 Report on Equality between Women and Men in the EU. (2017). Bruselj: Evropska komisija.

Bastani, S., Blumkin, T., Micheletto, L. (2017). Gender Wage Gap and the Welfare – Enhancing Role of Parental Leave Rules. Ifo DICE Report, 15 (2), 8–12. München: Ifo Institute - Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich.

Bertrand, M., Kamenica, E., Pan, J. (2015). Gender identity and relative income within households, *The Quarterly Journal of Economics*, 2, 571–614.

Budig, M. J. (2014). The fatherhood bonus and the motherhood penalty: Parenthood and the gender gap in pay. Washington, DC: Third Way. Pridobljeno 23. 5. 2017 na content.thirdway.org/publications/853/NEXT_-_Fatherhood_Motherhood.pdf.

Correll, S. J., Benard, S. (2007). Getting a job: Is there a motherhood penalty? *American Journal of Sociology*, 112 (5), 1297–1338.

Economic benefits of gender equality: briefing paper. (2017). Vilna: European Institute for Gender Equality. Pridobljeno na http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/economic_benefits_of_gender_equality_briefing_paper.pdf

Employment and Social Developments in Europe 2013. (2013). Bruselj: Evropska komisija.

Eurostat Portal page – Population and social condition – Education and Training. (2017). Luxembourg: Eurostat. Pridobljeno na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Eurostat Portal Page – Population and social conditions – Labour Market. (2017). Luxembourg: Eurostat. Pridobljeno na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Eurostat Portal Page – Population and social conditions – Population. (2017). Luxembourg: Eurostat. Pridobljeno na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

- Fifth European Working Conditions Survey. (2012). Luksemburg: Eurofound.
- Gerečnik, M. (2014). Ali je to diskriminacija? Pridobljeno na http://skei.si/uploads/skei2/public/_custom/Ali_je_to_diskriminacija1.pdf.
- Kanjuo Mrčela, A. (2000). Spolna konstrukcija menedžerskih vlog. Stekleni organizacijski stropovi v devetdesetih. Družboslovne razprave, XVI (34/35), 53–78.
- Killewald, A. (2013). A reconsideration of the fatherhood premium: Marriage, coresidence, biology, and fathers' wages. *American Sociological Review*, 78 (1), 96–116.
- Kozel P. (2002): Razlike v plačah med moškimi in ženskami. Ljubljana: FDV.
- Kozmik Vodušek, V. (2001). Evropska unija – izziv, priložnost ali alternativa tudi za ženske? Položaj žensk v Evropski uniji in primerjava s Slovenijo. Obrazi naše Evrope. EU Monitor. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kricheli-Katz, T. (2012). Choice, discrimination, and the motherhood penalty. *Law and Society Review*, št. 3, str. 557–87.
- Macis, M., in Tonin, M. (2017). Gender differences in earnings and leadership: recent Evidence and Causes and Consequences. Ifo DICE Report, 15 (2), 18–21.
- Olivetti, C., in Petrongolo, B. (2016). The Evolution of Gender Gaps in Industrialized Countries, *Annual Review of Economics*, 8, 405–434.
- Penner, A., Kanju Mrčela, A., Bandelj, N., Petersen T. (2012). Neenakost po spolu v Sloveniji od 1993 do 2007: Razlike v plačah v perspektivi ekonomske sociologije. *Teorija in praksa*, 49 (6). Pridobljeno 9. 6. 2017 na: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TIP2012_6_Penner_idr.pdf.
- Poje, A., Roksandić, M. (2013). Enako plačilo za enako delo in plačna vrzel med spoloma. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije. Pridobljeno na https://www.zsss.si/wp-content/uploads/2017/01/Priročnik_EnakoPlaciloZaEnakoDelo_SI.pdf.
- Politika enakosti spolov. (2015). Bruselj: Evropska komisija.
- Profeta, P. (2017). Gender Quotas and Efficiency. Ifo DICE Report, 15 (2), 26–30.
- Robnik, S. (2015). Enakost spolov na mestih odločanja – pomen transparentnega kadrovanja. Končno poročilo. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Pridobljeno na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/VkljuciVseRaziskavaTransparentnoKadrovanje.pdf.
- Seljak, J. (2003). Razlike v plačah in zaposlovanju med spoloma v dejavnosti javne uprave. *Uprava*, 1: 106–23.
- SI-STAT podatkovni portal – Demografsko in socialno področje – Izobraževanje. (2017). Ljubljana: Statistični urad RS. Pridobljeno na <http://www.stat.si/>.
- SI-STAT podatkovni portal – Demografsko in socialno področje – Prebivalstvo. (2017). Ljubljana: Statistični urad RS. Pridobljeno na <http://www.stat.si/>.
- SI-STAT podatkovni portal – Demografsko in socialno področje – Trg dela. (2017). Ljubljana: Statistični urad RS. Pridobljeno na <http://www.stat.si/>.
- Slovenia: Skills forecasts up to 2025. (2016). Solun: CEDEFOP.
- Strategija Evropa 2020. Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/framework/europe-2020-strategy_sl.
- The Gender Employment Gap – Challenges and Solutions. (2016). Luksemburg: Eurofound. Pridobljeno na <https://www.eurofound.europa.eu/the-gender-employment-gap-challenges-and-solutions>.
- The Gender Pay Gap in the Member States of the European Union: Quantitative and Qualitative Indicators. Belgian Presidency Report 2010. (2010). Brussels: Institute for the equality of women and men. Pridobljeno na http://igymiefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/53%20%20Gender%20pay%20gap%20in%20the%20member%20states%20of%20the%20EU_ENG.pdf.
- The Simple Truth about the Gender Pay Gap. (2017). Washington: The American Association of University Women (AAUW). Pridobljeno na <http://www.aauw.org/research/the-simple-truth-about-the-gender-pay-gap/>.
- The situation in the EU. How is the gender pay gap measured? (2012). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno na http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-pay-gap/situation-europe/index_en.htm.
- Žavbi, M. (2013). Analysis of Gender Pay Gap in Slovenia and EU. Predstavitev na začetni konferenci projekta: Plačna vrzel – iz teorije v prakso, v Ljubljani od 31. 1. do 1. 2. 2013. Ljubljana: ZSSS.
- Waldfoegel, J. (1997). The Effect of Children on Women's Wages, *American Sociological Review*, 62, 209–217.

KAKOVOST ŽIVLJENJA V SLOVENSkih REGIJAH

Janja Pečar, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana

JEL: R100, R110, R120, R130

UDK: 330.59 (497.4)

Povzetek

Kakovostno življenje in blaginja prebivalcev sta med glavnimi razvojnimi cilji sodobnih družb. Veliko dejavnikov, ki vplivajo na kakovost življenja prebivalcev, ima svoj izvor v lokalnem okolju. Zato je merjenje blaginje pomembno ne samo na ravni držav, ampak tudi na nižjih ozemeljskih ravneh. Posebnosti, vidne le na lokalni ravni, se namreč prepogosto skrijejo v državnem povprečju. V članku predstavljamo blaginjo v slovenskih statističnih regijah z uporabo kazalnikov blaginje ob upoštevanju metodologije OECD za merjenje blaginje na regionalni ravni. Ker je blaginja prebivalstva večdimenzionalni pojem, je tudi njeno merjenje metodološko zahtevno. Na regionalni ravni se temu pridružuje še pomanjkanje ustreznih podatkov. V članku smo prikazali blaginjo v slovenskih statističnih regijah na podlagi 14 kazalnikov, ki smo jih na koncu združili še v enotni sestavljeni kazalnik regionalne blaginje. Analiza je pokazala, da so med regijami v Sloveniji razlike, ki pri nekaterih kazalnikih niso majhne. Sestavljeni kazalnik regionalne blaginje je višji v regijah zahodne Slovenije kot v regijah vzhodne Slovenije. Najvišjo vrednost sestavljenega kazalnika blaginje ima osrednjeslovenska regija, in sicer 2,6-krat višjo kot pomurska regija, ki ima najnižjo vrednost. Koeficient variacije pa kaže, da 27 % regij odstopa od aritmetične sredine tega kazalnika.

Gljučne besede: kakovost življenja, regionalna blaginja, regionalni kazalniki, regije, medregionalne razlike, sestavljeni kazalniki, regionalni razvoj

Abstract

The quality of life and well-being of the population are among the main development goals of modern societies. Many factors affecting the quality of life of the population have their origin in the local environment. The measurement of prosperity is therefore important not only at the national level but also at lower territorial levels, as the specific features and differences between them are hidden in the national average. This paper presents well-being in Slovenian statistical regions in the light of indicators of well-being according to the OECD methodology for measuring regional prosperity. The well-being of the population is a multidimensional concept, and thus methodologically demanding. At the regional level, however, there is a lack of relevant data. In the paper we show well-being in the Slovenian statistical regions on the basis of 14 indicators, which were eventually merged into a single composite indicator of regional well-being. The analysis showed that there are differences between the regions in Slovenia which are not so small in some indicators. The composite indicator of regional well-being is higher in the regions of western Slovenia than in the regions of eastern Slovenia. The highest well-being is found in the Osrednjeslovenska region, which is at the same time 2.6 times higher than in the lowest region of Pomurska. The coefficient of variation shows that 27% of the regions deviate from the arithmetic mean of the indicator.

Key words: quality of life, regional well-being, regional indicators, regions, regional disparities, composite indicators, regional development

Uvod

V sodobnih družbah je blaginja prebivalstva med poglavitnimi razvojnimi cilji. Najpogosteje uporabljeno merilo za merjenje razvoja in napredka je bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca. To je široko uporabljeno merilo proizvodnje in zaposlenosti ter je nujno potrebno za spremljanje gospodarske aktivnosti, a je prepogosto tudi sopomenka za razvoj in blaginjo, ki pa nista odvisna samo od proizvodnje. Nedavna kriza je pokazala, da podatki o BDP lahko prikrivajo težave, ki se kopičijo v gospodarstvu (Beyond GDP, 2016). To lahko vodi v zavajajočo razlago blaginje prebivalstva, saj nastajajo razlike med statističnim merjenjem tega dejavnika in tem, kako ga razume prebivalstvo. Rast BDP namreč ne

zagotavlja samodejno tudi kakovostnejšega življenja prebivalstva. To je odvisno še od drugih dejavnikov, tudi subjektivnih, kot sta sreča in zadovoljstvo z življenjem, ki niso nujno povezani z gospodarskim razvojem (Boarini, Johansson, Mira d'Ercole, 2006). Pojem blaginja prebivalstva je torej večdimenzionalen, zato je njegovo merjenje metodološko zahtevno. Stiglitz s sodelavci (Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2008) na primer predlaga združevanje običajnih gospodarskih kazalnikov s socialnimi in okoljskimi. Tudi drugi raziskovalci ugotavljajo, da bi morali napredek in blaginjo meriti s kazalniki, ki izboljšujejo kakovost življenja, pri čemer pa je gospodarska aktivnost le eno od sredstev za doseg blaginje (Constanza, Hart, Posner, Talberth, 2009).

Blaginjo proučujemo tudi v Sloveniji. Eden zadnjih projektov na tem področju (Kazalniki blaginje v Sloveniji, 2015) je potekal v konzorciju ustanov Urada Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (UMAR), Statističnega urada Republike Slovenije (SURS), Agencije Republike Slovenije za okolje (ARSO) in Nacionalnega inštituta za varovanje zdravja (NIJZ). V okviru projekta je bilo skupaj opredeljenih 90 kazalnikov za merjenje blaginje na državni ravni. Kazalniki pojasnjujejo i) materialno, ii) družbeno in iii) okoljsko razsežnost blaginje. V okviru vsake od teh razsežnosti so kazalniki razdeljeni na vodilne in dopolnilne kazalnike po različnih področjih posameznih vidikov blaginje. Tako materialna blaginja zajema šest vodilnih in 21 dopolnilnih kazalnikov, ki merijo materialni standard ljudi. Družbena blaginja je opredeljena s sedmimi vodilnimi in 33 dopolnilnimi kazalniki, ki pojasnjujejo nematerialne dejavnike in subjektivno blaginjo. Z okoljskimi kazalniki, ki jih je sedem vodilnih in 23 dopolnilnih, pa merijo dejavnike lokalnega okolja in trajnost blaginje.

Veliko dejavnikov, ki vplivajo na kakovost življenja prebivalcev, ima svoj izvor v lokalnem okolju. Zaposlovanje, dostopnost izobraževanja, kakovost okolja, stopnja varnosti in drugo se razlikujejo od ene skupnosti do druge, od ene regije do druge. Te razlike odkrivajo regionalni kazalniki blaginje, ki kažejo, da so države tudi znotraj heterogene. Razlike med regijami v državi so prav tako pomembne kot razlike med državami. Te razlike, ki se sicer skrivajo v državnem povprečju, pomembno prispevajo k ustreznejši sliki blaginje prebivalstva v državi. Regionalni kazalniki blaginje kažejo, ali blaginja pomeni boljše življenje vseh ali samo nekaterih delov države. Večje regionalne razlike v blaginji zavirajo družbeni razvoj in lahko povzročajo gospodarske, socialne, urbanistične, okoljske in politične težave (Rovan, Malešič, Bregar, 2009). Njihovo poznavanje in razumevanje pripomore k oblikovanju javnih politik in iskanju sodelovanja za boljše doseganje zastavljenih ciljev tudi na drugih področjih razvoja, tako regij kot celotne države (OECD, 2014). S tem pa prispevamo tudi k zmanjševanju razlik in bolj uravnoteženemu razvoju v celotni državi.

Doslej so bile analize blaginje na nižjih ozemeljskih ravneh v Sloveniji skromne. Raziskovalci so se največ ukvarjali z analizo blaginje po občinah (Rovan, Malešič in Bregar, 2009; Malešič, Rovin in Bregar, 2010; Malešič, 2014), ki temelji na 49 kazalnikih blaginje, ki so jih razdelili na štiri področja: i) demografsko (štirje kazalniki), ii) gospodarsko (osem kazalnikov), iii) socialno (33 kazalnikov) in iv) okoljsko (štirje kazalniki). Pri analizi blaginje so uporabili dva načina: i) metodo glavnih komponent, s katero je bil oblikovan sestavljeni kazalnik blaginje, in ii) metodo razvrščanja v skupine. S sestavljenim kazalnikom blaginje so razvrstili občine

glede na višino kazalnika oziroma velikost blaginje. Z metodo razvrščanja pa so občine združili v skupine velike, zmerne in majhne blaginje. Oba načina sta pokazala pomembne razlike med slovenskimi občinami, pri čemer so občine z višjo ravniyo blaginje v zahodnem delu Slovenije. Raziskovalci so ugotovili tudi, da so smiselne nadaljnje raziskave, ki bi izpopolnile nabor in izbor kazalnikov za proučevanje blaginje občin (Malešič, Bregar, Rovin, 2009).

Na ozemeljski ravni statističnih regij so raziskovali blaginjo v povezavi s kazalniki zdravja (Šprah, Novak in Fridl, 2014). Pri tem so upoštevali metodološka priporočila OECD (OECD, 2011), nabor kazalnikov pa razširili predvsem s kazalniki zdravja. V analizo so vključili 70 kazalnikov, ki so jih razvrstili v 16 področij, izmed katerih je 6 področij oziroma 30 kazalnikov povezanih z zdravjem prebivalstva. Upoštevali so samo objektivno merljive kazalnike. Tudi ta analiza je pokazala dokaj heterogeno sliko blaginje v Sloveniji ter občutno razliko med vzhodno Slovenijo z nižjo ravniyo blaginje in zahodno Slovenijo.

Namen našega članka je analiza kazalnikov blaginje za slovenske statistične regije ob upoštevanju metodologije OECD (OECD Regional ..., 2016) in oblikovanje enotnega sinteznega kazalnika blaginje na regionalni ravni. Po uvodnem poglavju, kjer je na kratko predstavljeno merjenje blaginje na regionalni ravni, sledi predstavitev metodologije in vrednosti kazalnikov po posameznih področjih. V naslednjem poglavju prikažemo sestavljeni kazalnik blaginje za vse statistične regije in ga primerjamo s podobnim sinteznim kazalnikom razvojne ogroženosti regij. Na koncu sledi še sklep.

1 Metodologija merjenja blaginje prebivalstva v statističnih regijah

V članku prikazujemo analizo blaginje za slovenske statistične regije.¹ Pri tem izhajamo iz metode OECD za merjenje blaginje na subnacionalni ravni (OECD Regional ..., 2016), ki je orodje za analizo blaginje v 362 regijah v državah OECD, ki ustrezajo ozemeljski ravni NUTS 2. V Sloveniji sta to vzhodna in zahodna kohezijska regija. To metodologijo smo uporabili za analizo blaginje na ravni statističnih regij v Sloveniji, ki ustreza ozemeljski ravni NUTS 3.

Na regionalni ravni smo blaginjo izmerili z enajstimi kazalniki na devetih področjih blaginje, pri čemer v dveh

¹ Upošteevamo statistične regije, določene v skladu z Uredbo Komisije (ES) št. 1319/2013, ki je začela veljati 1. 1. 2015. S to uredbo so bile uveljavljene ozemeljske spremembe klasifikacije NUTS pri osrednjeslovenski, savinjski, posavski in zasavski regiji. Posledično se je spremenila tudi meja regij NUTS 2.

Tabela 1: Primerjava kazalnikov za merjenje regionalne blaginje regij OECD (NUTS 2) in slovenskih statističnih regij (NUTS 3)

	Področja	Kazalniki za regije OECD (NUTS 2)	Kazalniki za slovenske statistične regije (NUTS 3)	Opomba
Materialni pogoji	Dohodek	Razpoložljivi dohodek na prebivalca (v USD PKM)	1. Razpoložljivi dohodek na prebivalca, 2015 (v EUR, fiksni tečaj)	Kazalnik je za slovenske regije na voljo v EUR in ne v PKM oziroma SKM, ki se uporablja za mednarodne primerjave in primerjave med regijami.
	Zaposlitev	Stopnja delovne aktivnosti (15–64 let), v %	2. Stopnja delovne aktivnosti (20–64 let), 2015, v % (registrski podatki)	Stopnja delovne aktivnosti je delež delovno aktivnega v delovno sposobnem prebivalstvu v starosti 20–64 let. Delež zaposlenih pred 20. letom je v Sloveniji majhen, zato je ta kazalnik primernejši. To je tudi eden od ciljev evropske strategije (Evropa 2020). Upoštevani so registrski podatki. Vir je isti kot pri stopnji brezposelnosti.
		Stopnja brezposelnosti, v %	3. Stopnja registrirane brezposelnosti, 2015, v %	Upoštevani so registrski podatki, ki mednarodno niso primerljivi. Mednarodno primerljivi podatki iz ankete o aktivnem in neaktivnem prebivalstvu (po mednarodni metodologiji) so nezanesljivi za kar tretjino statističnih regij.
	Stanovanje/ bivanje	Število sob na osebo v stanovanju	4. Stopnja prenaseljenosti, 2013–2015	Kazalnik je nekoliko prirejen glede na tistega, ki ga uporablja OECD. Vir je anketa SILC, ki je mednarodno primerljiva.
Dejavniki kakovosti življenja	Zdravje	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu (leta)	5. Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu (leta), 2015	Kazalnik je mednarodno primerljiv.
		Standardizirana stopnja umrljivosti, skupaj	6. Standardizirana stopnja umrljivosti, skupaj, 2015	Kazalnik je mednarodno primerljiv, ker je standardiziran na evropsko populacijo.
			7. Dostop z avtom z lokacij z vsaj enim stalnim prebivalcem do splošnih bolnišnic, 2015, v minutah	V metodologiji OECD (OECD Regional ..., 2016) tega kazalnika ni. Za statistične regije smo ga upoštevali, ker je fizična dostopnost zdravstvenih storitev v Sloveniji problematična in posredno vpliva na zdravje.
	Izobrazba	% zaposlenih z najmanj srednjo izobrazbo	8. % zaposlenih z najmanj terciarno izobrazbo, 2015	Zaradi visokega deleža zaposlenih s srednješolsko izobrazbo v Sloveniji smo kazalnik prilagodili.
	Okolje	Ocenjena povprečna izpostavljenost zraku, onesnaženem z delci PM _{2,5} (satelitski podatki)	9. % prečiščene odpadne vode z vsaj sekundarnim čiščenjem v izpuščeni odpadni vodi, 2015	Podatkov o onesnaženosti zraka na regionalni ravni ni na voljo zaradi še nedodelane metodologije, zato smo uporabili nadomestni kazalnik.
	Varnost	Število umorov na 100.000 prebivalcev	10. Število obsojenih (polnoletnih in mladoletnih) na 1.000 prebivalcev, 2015	Zaradi majhnega števila umorov v Sloveniji smo kazalnik prilagodili.
	Vključenost v družbo	Voliina udeležba, v %	11. Voliina udeležba, 2014, v %	Upoštevali smo državnozbornske volitve.
	Dostop storitev	% gospodinjstev z dostopom do širokopasovnega interneta	12. Dostop z avtom z lokacij z vsaj enim stalnim prebivalcem do priključka na AC ali HC, 2015, v minutah	Podatkov o dostopu do širokopasovnega interneta na regionalni ravni ni na voljo, zato smo uporabili nadomestni kazalnik, s katerim posredno merimo dostop do storitev, s predpostavko, da je dostopnost storitev odvisna tudi od fizične dostopnosti.
Subjektivna blaginja	Socialni kapital	% prebivalstva, ki poroča, da ima nekoga, na katerega se lahko obrne v stiski	13. % prebivalstva, ki poroča, da ima nekoga, na katerega se lahko obrne v stiski, 2010–2014	Za izračun kazalnika je na voljo mednarodno primerljiv podatek iz Evropske družboslovne raziskave (ESS).
	Zadovoljstvo z življenjem	Samoocena povprečnega zadovoljstva z življenjem na lestvici 0–10 točk	14. Samoocena povprečnega zadovoljstva z življenjem na lestvici 0–10 točk, 2013–2015	Za izračun kazalnika je na voljo mednarodno primerljiv podatek iz ankete SILC.

Vir: OECD Regional Well-Being, 2016, avtorica.

primerih uporabimo več kot en kazalnik za področje. Tako smo blaginjo v celoti izmerili s 14 kazalniki. Področja blaginje smo razdelili v tri skupine. V prvo skupino smo vključili kazalnike, ki so povezani z (i) materialnimi pogoji življenja (dohodek, zaposlitev, stanovanje/bivanje), v drugo skupini kazalnike, ki vplivajo na (ii) kakovost življenja (zdravje, izobrazba, okolje, varnost, vključenost v družbo in dostopnost storitev), v tretjo pa kazalnike (iii) subjektivne blaginje (socialni kapital in zadovoljstvo z življenjem). Iskanje ustreznih podatkov za kazalnike je bilo v nekaterih primerih problematično, ker na ozemeljski ravni statističnih regij ni vedno ustreznih podatkov za izračun kazalnika. Zato smo nekatere kazalnike prilagodili razpoložljivosti in primernosti slovenskim statističnim regijam. Nabor kazalnikov po metodologiji OECD (tretji stolpec) in izbranih kazalnikov (četrti stolpec) v naši analizi prikazuje tabela 1.

V tabeli je iz opomb (zadnji stolpec) razvidno tudi, kako smo prilagodili kazalnike za potrebe slovenskih statističnih regij oziroma jih nadomestili z drugimi, kar je običajna praksa tudi v drugih državah. Pri izračunu kazalnikov smo uporabili uradne statistične podatke,

razen za dostopnost storitev, kjer smo uporabili podatke projektne naloge (Drobne in Paliska, 2015; Drobne, 2016) o dostopu z avtom do priključkov avtocest (AC) in hitrih cest (HC), izračunane s prostorsko analizo z aplikacijo GIS. Podoben nadomestni kazalnik uporabljajo tudi na Sardiniji (OECD, 2014, str. 107), kar je tudi v skladu z metodologijo OECD (OECD, 2011). Predpostavljamo namreč, da hitrejši dostop prebivalstva do priključka na AC ali HC pomeni tudi hitrejši dostop do različnih storitev. S to predpostavko smo upoštevali tudi dostopnost splošnih bolnic, tako da ta skupaj s pričakovanim trajanjem življenja in stopnjo umrljivosti tvori en kazalnik za področje zdravja.

Kazalnike, izračunane iz statističnih podatkov, smo v skladu z metodologijo dopolnili tudi s subjektivnimi, ki so izračunani s podatki, pridobljenimi z anketami (trije kazalniki). Ti so pomembni zato, ker ankete odražajo zaznavanje prebivalstva, ki se lahko razlikuje od statističnih podatkov in ga ti ne morejo zajeti. Pri tem moramo poudariti, da smo pri teh kazalnikih zaradi majhnosti vzorca zaznali večje slučajne vplive. Za zmanjšanje slučajnih vplivov smo pri anketnih podatkih uporabili povprečje zadnjih treh razpoložljivih let.

Tabela 2: Kazalniki materialne blaginje, 2015

Regije	Materialna blaginja			
	Dohodek	Zaposlitev		Stanovanje
	1	2	3	4
pomurska	9.213	54,1	18,9	10,8
podravska	9.767	58,7	13,6	14,3
koroška	10.728	60,4	11,5	11,2
savinjska	10.032	63,1	13,3	13,2
zasavska	9.879	60,6	15,2	22,1
posavska	9.992	62,9	13,6	19,2
jugovzhodna Slovenija	10.559	64,8	13,0	14,9
osrednjeslovenska	10.735	64,2	11,0	15,9
gorenjska	10.551	66,0	8,6	16,0
primorsko-notranjska	10.507	66,3	11,1	10,8
goriška	10.672	63,4	10,3	12,0
obalno-kraška	10.422	62,2	11,0	16,5
Slovenija	10.303	62,4	12,3	14,7

Vir: SURS, lastni izračuni. Opomba: Številke v tretji vrstici tabele se nanašajo na številke kazalnikov iz tabele 1.

Tabela 3: Kazalniki kakovosti življenja, 2015

Regije	Kakovost življenja							
	Zdravje			Izobrazba	Okolje	Varnost	Vključenost v družbo	Dostopnost storitev
	5	6	7	8	9	10	11	12
pomurska	79,4	628,7	24	24,1	45,4	3,6	46,4	18
podravska	79,1	618,2	21	28,9	56,7	3,6	48,2	13
koroška	79,5	592,5	24	26,5	22,2	2,7	51,7	60
savinjska	79,4	599,4	27	28,3	20,5	2,9	50,9	18
zasavska	79,1	599,3	18	27,3	45,6	1,8	53,7	24
posavska	79,4	608,1	24	27,0	35,6	3,1	48,2	19
jugovzhodna Slovenija	79,7	597,6	34	29,0	64,8	4,9	50,4	29
osrednjeslovenska	81,5	480,0	26	39,4	60,3	2,4	56,2	10
gorenjska	81,5	490,3	30	32,2	52,8	1,8	53,5	14
primorsko-notranjska	80,3	561,0	39	29,8	27,7	2,4	51,6	21
goriška	80,9	528,3	32	30,9	43,6	1,6	54,3	25
obalno-kraška	81,4	497,8	13	31,8	74,8	3,0	48,0	9
Slovenija	80,6	552,2	...	31,8	45,9	3,3	51,7	...

Vir: SURS, NIJZ, DVK, Drobne 2016, lastni izračuni. Opomba: Številke v tretji vrstici tabele se nanašajo na številke kazalnikov iz tabele 1.

Tabela 4: Kazalniki subjektivne blaginje in sestavljeni kazalnik regionalne blaginje, 2015

Regije	Subjektivna blaginja		Sestavljeni kazalnik regionalne blaginje
	Socialni kapital	Zadovoljstvo z življenjem	
	13	14	
pomurska	94,8	6,7	3,2
podravska	98,4	6,9	5,0
koroška	98,8	6,7	4,8
savinjska	93,9	6,9	4,8
zasavska	95,4	6,7	4,5
posavska	90,4	6,8	3,5
jugovzhodna Slovenija	89,6	7,0	4,7
osrednjeslovenska	93,6	7,2	8,3
gorenjska	94,7	7,1	7,5
primorsko-notranjska	94,1	7,0	6,2
goriška	90,8	7,1	6,8
obalno-kraška	90,5	7,0	6,3
Slovenija	94,5	7,0	5,5

Vir: ADP, FDV, SURS, lastni izračuni. Opomba: Številke v tretji vrstici tabele se nanašajo na številke kazalnikov iz tabele 1.

2 Sestavljeni kazalnik regionalne blaginje

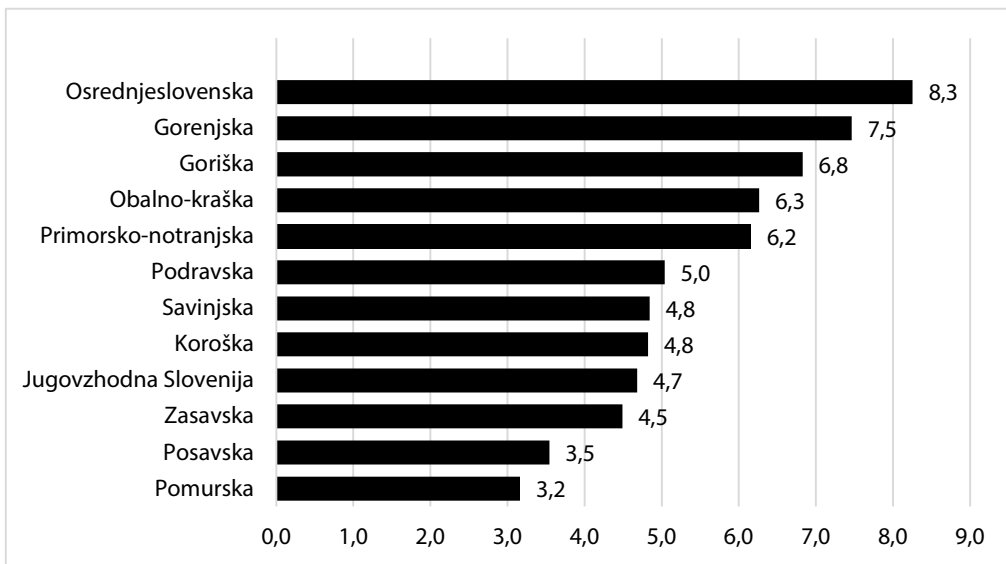
Rezultati kazalnikov po regijah kažejo, da se regije med seboj zelo razlikujejo, in te razlike pri nekaterih kazalnikih niso majhne. V regijah so razlike tudi med posameznimi dejavniki blaginje, kar je posledica večdimenzionalnosti pojma blaginje. Zaradi lažje razlage dobljenih rezultatov po regijah smo se zato odločili, da izračunamo še sestavljeni kazalnik, ki smo ga poimenovali *regionalna blaginja*. Sestavljeni kazalniki so namreč uporabni predvsem na področjih, ko poskušamo neki kompleksen in večdimenzionalen pojav prikazati poenostavljeno, saj lažje razložimo en kazalnik, kot razlagamo več posamičnih hkrati. Množica posamičnih kazalnikov lahko tudi zamegli sliko. Zato so sestavljeni kazalniki prepoznani kot zelo koristno analitsko orodje analitikov in raziskovalcev, primerni pa so tudi za ocenjevanje in analizo politik ter javno komuniciranje. Za boljšo razlago sestavljenega kazalnika pa se je treba seveda še vedno vračati tudi k izvornim kazalnikom. V našem

primeru je prednost sestavljenega kazalnika regionalne blaginje tudi ta, da ga lahko primerjamo s podobnim sestavljenim kazalnikom IRO², ki ga uporabljamo za spremljanje regionalnega razvoja.

V izračunu sestavljenega kazalnika regionalne blaginje smo upoštevali po en kazalnik za vsako temo. Pri več kazalnikih za eno temo (zaposlitev, zdravje) smo iz standardiziranih vrednosti kazalnikov izračunali povprečje in tako dobili en kazalnik za temo. V končnem izračunu smo upoštevali 11 kazalnikov, ki smo jih poenotili, tako da smo jih standardizirali in iz njih izračunali povprečje. Za standardizacijo smo uporabili metodo min-max. Povprečje standardiziranih vrednosti smo prikazali na lestvici 0–10.

Izsledki analize so pokazali, da imajo regije v zahodni Sloveniji višjo raven blaginje kot regije v vzhodni Sloveniji. Po podobnosti kazalnikov blaginje statistične regije lahko razvrstimo v štiri skupine. V prvi skupini so osrednjeslovenska, gorenjska in goriška regija. Te imajo vrednost sestavljenega kazalnika od 8,3 do 6,8. Visoke

Slika 1: Sestavljeni kazalnik blaginje, regije, 2015

Vir: SURS, NIJZ, DVK, ADP, FDV, Drobne 2016, lastni izračuni.

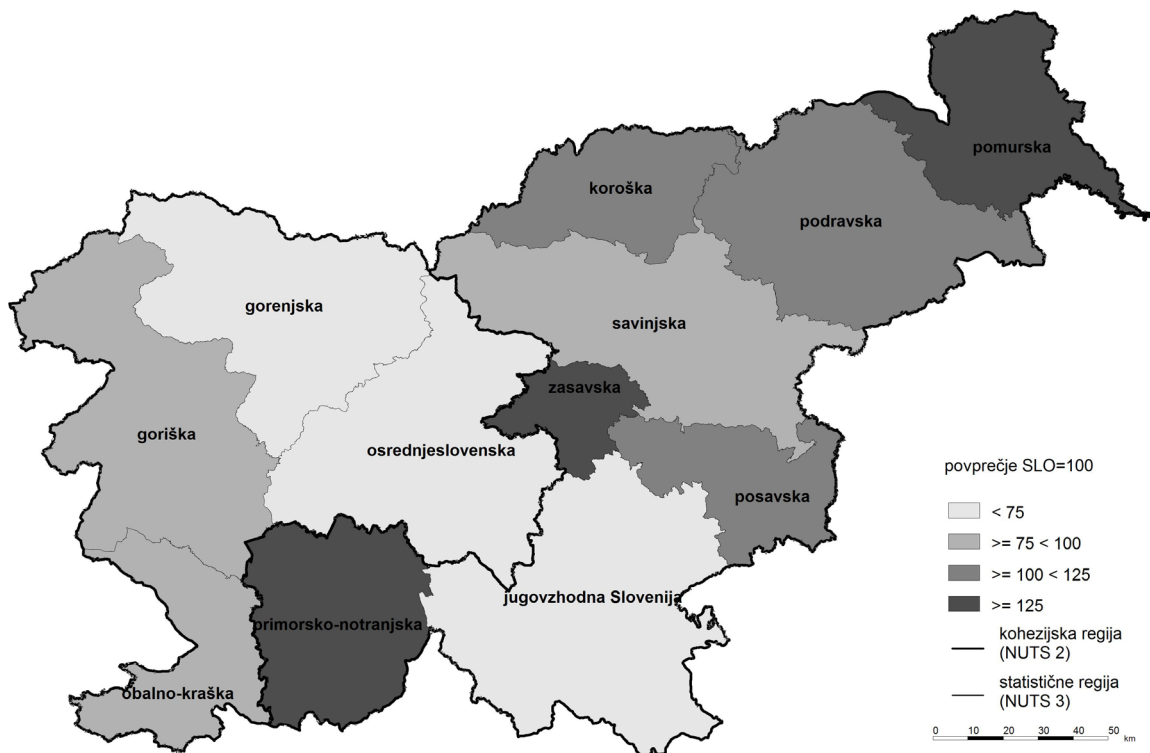
² Indeks razvojne ogroženosti (IRO) je sestavljeni kazalnik za spremljanje regionalnega razvoja. Prvič je bil v regionalno politiko uveden za programsko obdobje 2007–2013, za programsko obdobje 2014–2020 pa je bil metodološko posodobljen. Sestavljen je iz 14 podkazalnikov, njihov izbor pa naj bi uravnoteženo odražal vidike razvoja, določene v Strategiji razvoja Slovenije in Strategiji EU 2020, ki sta bili kot strateška dokumenta na voljo v času metodološke posodobitve kazalnika (leta 2013). Podkazalniki sestavljenega kazalnika IRO vključujejo kazalnike razvitosti, razvojnih možnosti in ogroženosti ter so: bruto domači proizvod na prebivalca; bruto dodana vrednost na zaposlenega; % bruto investicij v osnovna sredstva v BDP; stopnja registrirane brezposelnosti (15–29 let); stopnja delovne aktivnosti (20–64 let); % preb. s terciarno izobrazbo (25–64 let); % bruto domačih izdatkov za RRD v BDP; % vsaj sekundarno prečiščene odpadne vode; % površine varovanih območij; % ocenjene škode zaradi elementarnih nesreč v BDP; stopnja registrirane brezposelnosti; indeks staranja prebivalstva; razpoložljivi dohodek na prebivalca; poseljenost v km² na prebivalca.

Zemljevid 1: Sestavljeni kazalnik regionalne blaginje, 2015

Vir: GURS, SURS, ADP, FDV, NIJZ, DVK, Drobne, izračuni in kartografija avtorica.

Zemljevid 2: Indeks razvojne ogroženosti, 2012–2016 (IRO, 2016)

Vir: GURS, SURS, ARSO, URSZR, DRI, izračuni in kartografija avtorica.

vrednosti imajo predvsem na področju zadovoljstva z življenjem, dohodkov, vključenosti v družbo, dostopnosti storitev in varnosti. Ugodna sta kazalnika zaposlitve. Najšibkejši so na področju socialnega kapitala, še posebej goriška regija.

V drugo skupino smo uvrstili obalno-kraško in primorsko-notranjsko regijo. Ti dve regiji imata vrednost kazalnika blaginje 6,3 in 6,2. Visoke vrednosti dosegata predvsem na področju dohodka, zadovoljstva z življenjem, dostopnosti storitev in varnosti. Tudi možnosti zaposlitve so v regijah razmeroma dobre. Slabša sta kazalnika subjektivne blaginje, še posebej socialni kapital v obalno-kraški regiji.

Tretja skupina je najštevilnejša in razlike med regijami so tu najmanjše. Regije imajo vrednost kazalnika od 5 do 4,5. V tej skupini so: podravska, savinjska, koroška, jugovzhodna Slovenija in zasavska regija. Nekatere regije v tej skupini so precej raznolike, na primer koroška, ki izstopa po drugem najvišjem razpoložljivem dohodku na prebivalca na eni strani in najnižjim zadovoljstvom z življenjem na drugi strani, kar potrjuje dejstvo, da blaginja ni odvisna samo od dohodka prebivalstva.

V četrti skupini sta dve regiji, posavska in pomurska, s kazalnikoma v vrednosti 3,5 in 3,2. Posavska regija ima pri večini kazalnikov vrednosti, ki so med najnižjimi. Pomurska regija je zelo raznolika. Na nekaterih področjih ima zelo visoke vrednosti, na primer pri stanovanjskih pogojih, dostopnosti storitev in socialnem kapitalu, na dnu pa je pri večini kazalnikov, na primer na področju dohodkov, zaposlitve, izobrazbe zaposlenih in vključenosti v družbo.

Dobljene rezultate smo primerjali tudi s sestavljenim kazalnikom, ki ga uporabljamo za spremljanje regionalnega razvoja (IRO). V kazalnik IRO je vključenih več gospodarskih kazalnikov in nobenega subjektivnega. Pričakovali bi, da je v regijah, ki so po gospodarskih kazalnikih uspešnejše in tako manj razvojno ogrožene, tudi blaginja prebivalstva večja. Vendar ni vedno tako. Jugovzhodna Slovenija je na primer glede na kazalnik IRO med najmanj razvojno ogroženimi regijami, kazalnik regionalne blaginje prebivalstva pa temu ne sledi. Nasprotno je primorsko-notranjska regija po kazalniku regionalne blaginje uvrščena višje, kot bi pričakovali glede na njeno razvojno ogroženost. To znova potrjuje ugotovitev, da na blaginjo prebivalstva veliko bolj kot dohodki vplivajo drugi dejavniki kakovosti življenja.

3 Sklep

Kljub pomanjkljivostim analize zaradi slabših podatkovnih virov na regionalni ravni ocenjujemo, da je analiza primerna ocena regionalne blaginje v Sloveniji, ki pa jo bo treba v prihodnje še dopolnjevati in izgrajevati v skladu z razpoložljivostjo regionalnih

statistik. V primerjavi z drugimi analizami blaginje v Sloveniji smo uporabili podobno metodo, ki pa upošteva občutno manj kazalnikov. Ocenjujemo, da to ne zmanjšuje vrednosti analize, jo pa poenostavi. Pri večjem naboru kazalnikov se namreč nekateri lahko tudi podvajajo, drugi pa izključujejo. V naši analizi smo iz nabora uporabljenih kazalnikov izračunali tudi sestavljeni kazalnik, česar regionalna metoda OECD (OECD Regional ..., 2016) ne predvideva. Sestavljeni kazalniki so namreč zelo primerno orodje za prikaz kompleksnih, večdimenzionalnih pojavov, ki jih merimo z vrsto kazalnikov. Obenem so sestavljeni kazalniki tudi dobra dopolnitev regionalnih statistik.

Izsledki analize so pokazali, da imajo regije v zahodni Sloveniji večjo blaginjo kot regije v vzhodni Sloveniji. Po podobnosti kazalnikov blaginje lahko statistične regije razvrstimo v štiri skupine. V prvi skupini so osrednjeslovenska, gorenjska in goriška regija. Te imajo vrednost sestavljenega kazalnika od 8,3 do 6,8. V drugo skupino smo uvrstili obalno-kraško in primorsko-notranjsko regijo, ki imata vrednost kazalnika blaginje 6,3 in 6,2. Tretja skupina je najštevilnejša, vrednosti kazalnika blaginje so tu od 5 do 4,5. V tej skupini so: podravska, savinjska, koroška, jugovzhodna Slovenija in zasavska regija. V četrti skupini sta posavska in pomurska regija s kazalnikoma v vrednosti 3,5 in 3,2. Posavska regija ima pri večini kazalnikov najnižje vrednosti. Pomurska regija ima najnižjo vrednost sestavljenega kazalnika med vsemi regijami, vendar je zelo raznolika.

Na koncu smo med seboj primerjali sestavljeni kazalnik regionalne blaginje in sestavljeni kazalnik IRO. Ta je sestavljen iz štirinajstih posamičnih kazalnikov, vendar je med njimi več gospodarskih kazalnikov in nobenega subjektivnega. Tudi IRO kaže na razliko med vzhodno in zahodno Slovenijo, pri čemer je zadnja manj razvojno ogrožena in ima v celoti gledano večjo blaginjo prebivalstva. Podrobnejša primerjava posameznih regij pa kaže, da imajo nekatere regije, ki so po gospodarskih kazalnikih uspešnejše in tako manj razvojno ogrožene, manjšo blaginjo, kot bi pričakovali glede na njihovo gospodarsko uspešnost (na primer jugovzhodna Slovenija), oziroma obratno (na primer primorsko-notranjska regija). Jugovzhodna Slovenija je namreč med najmanj razvojno ogroženimi regijami zaradi ugodnih gospodarskih kazalnikov, medtem ko je po blaginji prebivalstva podpovprečna. To potrjuje ugotovitev, da blaginja prebivalstva ni odvisna le od dohodkov, pač pa nanjo vplivajo še drugi dejavniki kakovosti življenja in subjektivno zaznavanje blaginje.

Analiza je pokazala tudi, da obstajajo razlike med regijami v Sloveniji, ki pri nekaterih kazalnikih niso majhne. Raven blaginje prebivalstva je najvišja v osrednjeslovenski regiji in obenem 2,6-krat višja kot v regiji z najnižjo, pomurski. Koeficient variacije, ki je drugo merilo za medregionalne razlike in upošteva tudi druge regije, ne le regij s skrajnima vrednostma, pa kaže,

da 27 % regij odstopa od aritmetične sredine kazalnika. Najbolj se regije razlikujejo med seboj po hitrosti dostopa z avtom do priključkov AC in HC.

Medregionalne razlike, ki so v mednarodni primerjavi pri kazalniku BDP na prebivalca sicer še vedno manjše kot v večini držav članic EU,³ torej v medregionalnih primerjavah v Sloveniji niso majhne, še večje pa so na ravni občin (Ravbar, 2014). Prav regionalne razlike zahtevajo nadaljnje ukrepanje politike regionalnega razvoja. Te aktivnosti naj zagotavljajo večjo zaposlenost v vseh regijah, ob tem pa tudi zdravo in varno okolje, čim boljše dostopnost storitev in izobraževanja ter druge aktivnosti, ki bodo vplivale na enakomernejši razvoj v regijah.

Literatura in viri

ADP (2017). Arhiv družboslovnih podatkov. Pridobljeno 1. 3. 2017 na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm14/>

Beyond GDP: Regional development indicators (2016). Pridobljeno 6.3.2017 na [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2016\)577953](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2016)577953)

Boarini, R., Johansson, A., Mira d'Ercole M. (2006). Alternative Measures of Well-Being. *OECD social, employment and migration working papers*, no. 33. Pridobljeno 7.3.2017 na <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/713222332167.pdf?expires=1494835819&id=id&accname=guest&checksum=BDACD46BF8DA7A1955C13A8AC87C91D3>

Constanza, R., Hart, M., Posner, S., in Talberth, J. (2009). Beyond GDP: The need for new measures of progress. *The Pardee papers* 4. Boston university. Pridobljeno 4. 3. 2007 na <https://www.bu.edu/pardee/files/documents/PP-004-GDP.pdf>

Drobne, S. (2016). Povprečna dostopnost do najbližjega priključka na avtocesto ali hitro cesto po občinah Republike Slovenije v letu 2015. Projektna naloga. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.

³ Mednarodna primerjava medregionalnih razlik je mogoča samo pri kazalniku BDP na prebivalca (ta sicer ni vključen v naš sestavljeni kazalnik regionalne blaginje). Razmerje med skrajnima regijama pri BDP na prebivalca je v Sloveniji 1 : 2,5 (leta 2014), kar je manjša razlika v primerjavi z drugimi državami EU. Najvišje razmerje ima Združeno kraljestvo (1 : 22,2), ki zaradi regije London City močno izstopa, vendar imajo bistveno višja razmerja od Slovenije tudi Nemčija (1 : 9,2), Francija (1 : 5,1), Poljska (1 : 5,5), Madžarska (1 : 4,7), Slovaška (1 : 4,1). Med državami z nižjim razmerjem je npr. Avstrija (1 : 2,4), predvsem pa nordijske države (Finska 1 : 1,8, Švedska, 1 : 1,9, Danska 1 : 2,3). Najnižje razmerje med državami članicami EU ima Hrvaška (1 : 1,4), (Vir: Eurostat database).

Drobne, S., Paliska, D. (2015). Average transport accessibility of the Slovenian municipalities to the nearest motorway or expressway access point. *Geodetski vestnik* 59(3). Pridobljeno 20.2.2017 na: http://www.geodetski-vestnik.com/sl/?option=com_content&view=article&id=37:gv-57-4-eng&catid=23:publications

Evropa 2020. Pridobljeno 15.2.2017 na: http://ec.europa.eu/europe2020/index_sl.htm

Eurostat database: Podatkovni portal. European Commission. Pridobljeno 25.8.2017 na <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

FDV: Evropska družboslovna raziskava (2010, 2012, 2014). Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Fakulteta za družbene vede.

OECD (2011). How's Life? Measuring well-being. Pridobljeno 10.4.2017 na <http://documents.worldbank.org/curated/en/127381468326701628/pdf/846340PUB0Box30Measuring0well0being.pdf>

OECD (2014). How's Life in Your Region? Measuring Regional and Local Well-being for Policy Making. Pridobljeno 26.4.2017 na <http://www.oecd-ilibrary.org/sites/bc0a53d9-sl/index.html?itemId=/content/summary/bc0a53d9-sl&mimeType=text/html>

OECD Regional Well-Being: A user guide (2016). Pridobljeno 3.2.2017 na: www.oecdregionalwellbeing.org

Malešič, K. (2014). Metodologija merjenja blaginje občin v Sloveniji na osnovi sestavljenih kazalnikov. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Malešič, K., Bregar, L., Rovani, J. (2009). Metodologija merjenja blaginje za občine v Sloveniji. *IB revija* (3–4), Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Malešič, K., Rovani, J., Bregar, L. (2010). Ocena kakovosti sestavljenih kazalcev blaginje na podlagi glavnih komponent. Zbornik 20. statističnih dnevov. Radenci.

Ravbar, M. (2014). Razvojni potenciali slovenskih občin. *IB revija* 2/2014. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Rovani, J., Malešič, K., Bregar, L. (2009). Blaginja v Sloveniji. *Geodetski vestnik*, 53(1). Ljubljana.

Stiglitz, J., Sen, A., Fitoussi, J. (2008). Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Pridobljeno 7. 3. 2017 na: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/Issues_paper.pdf

Strategija dolgožive družbe (2017). V tisku. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

SURS: Podatkovni portal SI-Stat. Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno 21.4.2017 na: <http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp>

Šprah, L., Novak, T., Fridl, J. (2014). Blaginja prebivalcev Slovenije po regijah: primerjava kazalnikov s poudarkom na zdravju. *Acta geographica Slovenica* 45 (1), 67–87. Ljubljana: ZRC SAZU.

UMAR (2015): Kazalniki blaginje v Sloveniji. Pridobljeno 3.4.2017 na: <http://www.umar.gov.si/publikacije/kazalniki-blaginje/>

Uredba Komisije (ES) št. 1319/2013 (2013). Bruselj: Uradni list Evropske komisije z dne 18.12.2013. Pridobljeno 15.3.2017 na: http://ww.stat.si/dokument/5433/NUTS_1319_2013_Sl.pdf

STRATEGIJA PAMETNE SPECIALIZACIJE IN SLOVENIJA: KJE SMO IN KAM GREMO?

prof. dr. Maja Bučar, Center za mednarodne odnose, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Jana Arbeiter, mag., Center za mednarodne odnose, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
doc. dr. Boštjan Udovič, Center za mednarodne odnose, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
JEL: O310, O380, P350
UDK: 339.13 (497.4)

Povzetek

Strategija pametne specializacije ni prva strategija, ki jo je za izboljšanje svoje konkurenčnosti oblikovala Evropska unija (EU). Njena notranja logika sledi tako Lizbonski strategiji I (2000) kot Lizbonski strategiji II (2005). Med obema strategijama in strategijo pametne specializacije (SPS) je ključna razlika: SPS se osredotoča predvsem na vprašanje povezovanja raziskovanja, razvoja in inovacij (RRI) s potrebami oziroma usmeritvami gospodarstva. Četudi sta navedeni lizbonski strategiji to deklarativno spodbujali, hkrati nista vsebovali neposrednih ukrepov, ki bi zagotavljali tak razvoj. SPS pa prav to povezovanje postavlja v ospredje celotnega razvoja in gradi konkurenčno prednost EU, posamezne države in/ali regije na tesni povezanosti ciljev gospodarstva na podlagi podpore raziskovalne dejavnosti ter inovacijske in podjetniške politike. Namen članka je predvsem osvetliti prednosti in slabosti snovanja in izvajanja strategije pametne specializacije. Avtorji članka želijo tudi ugotoviti, kako se je Slovenija lotila izvajanja SPS ter s katerimi izzivi se spoprijema in se bo spoprijemala tudi v prihodnje.

Ključne besede: pametna specializacija, Evropska unija, strukturni skladi, majhna država, Slovenija

Abstract

The smart specialization strategy is not the first strategy that the European Union designed for the improvement of its own competitiveness. Its internal logic followed both the Lisbon I (2000) and Lisbon II (2005) strategies. Between both strategies (Lisbon I and II) and the strategy of smart specialisation, there is a key difference: the Smart Specialisation Strategy focuses on integrating the potentials of research, development and innovation (RDI) with the needs and orientations of the business sector. Even though Lisbon I and II declaratively promoted this, neither provided any direct measures to ensure such development. On the other hand, the strategy of smart specialisation places integration of science and business as a central priority. This integration is intended to produce the competitive advantages of the EU, of the single member states and/or regions. The purpose of this article is to highlight the strengths and weaknesses of designing and implementing the Smart Specialization Strategy. The authors of the article also seek to determine how Slovenia has prepared the Smart Specialization Strategy. Some of the challenges of smart specialisation implementation are also studied.

Key words: smart specialisation, European Union, structural funds, small state, Slovenia

1 Uvod in opis zgodovine nastanka pametne specializacije

Evropska unija (EU) je že konec 90-ih let prejšnjega stoletja ugotavljala, da njeno gospodarstvo relativno zaostaja za drugimi sorodnimi gospodarskimi strukturami v svetu. Evropa kot celota je morala narediti korak naprej in začeti razvijati svoje gospodarstvo v smeri oblikovanja t. i. družbe znanja in razvoja (*knowledge-based society/economy*), katere glavna ideja je, da vse gospodarske aktivnosti temeljijo na znanju (Chen in Dahlman, 2006). Tako je Evropski svet¹ marca leta 2000 sprožil lizbonsko strategijo, na podlagi katere naj bi EU

v naslednjem desetletju postala najbolj dinamično in konkurenčno gospodarstvo, ki bo temeljilo na znanju (Evropska komisija, 2010a). Ta rast in razvoj naj bi temeljila predvsem na notranjih dejavnostih,² ki so bili po mnenju političnih odločevalcev predolgo zanemarjeni. Leta 2004, s t. i. Kokovim poročilom,³ je bila opravljena evalvacija ukrepov in dosežkov lizbonske strategije. Poročilo je bilo do izvajanja lizbonske strategije dokaj kritično. Priporočila so vodila v oblikovanje revidirane

² Gre za načelo t. i. teorije endogene rasti.

³ To je bilo poročilo skupine, ki je delovala pod vodstvom nekdanjega nizozemskega predsednika vlade Wima Koka. Več na https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf.

¹ Takrat še kot neinstitucija. Evropski svet je institucija EU postal šele z Lizbonsko pogodbo leta 2009.

strategije, t. i. Lizbone II,⁴ ki je bila veliko ožja oziroma bolj osredotočena na »rast in delovna mesta«, prinesla pa je tudi nekatere pomembne zaveze držav glede poročanja o uresničevanju (letna poročila o uresničevanju LS) in neposredne zadolžitve politike za njeno uresničevanje (Mr./ Mrs. Lisbon).

Da je nova smer prava, je potrdilo t. i. Ahovo poročilo, ki je bilo izdano januarja 2006 in ga lahko štejeemo za nekakšno vmesno poročilo, ki naj bi potrdilo pravilno smer Lizbone II. Kot piše v poročilu (2006: 3):

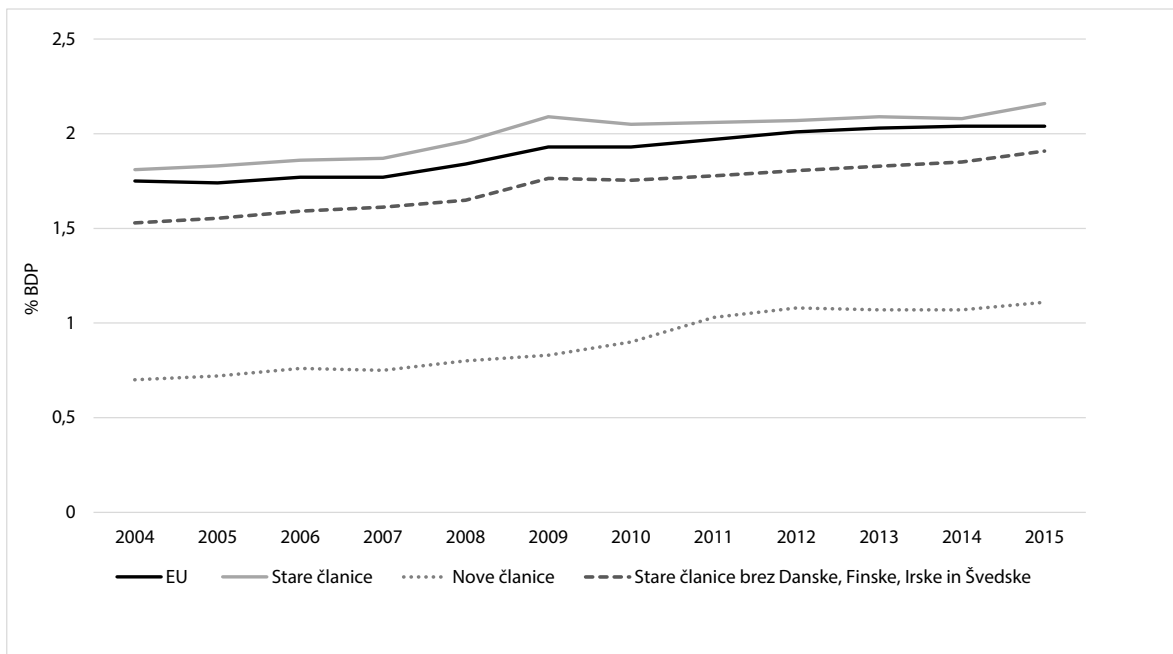
»[je] treba sedanja prizadevanja za prenovljeno lizbonsko agendo nadaljevati in okrepiti, niso pa dovolj. Poleg tega so potrebna istočasna prizadevanja in usklajevanja na treh področjih, ki jih obsega pakt in na osnovi katerih je strukturirano poročilo.«

Po mnenju avtorjev Ahovega poročila bi Evropa lahko postala bolj konkurenčna sila, če bi 1) oblikovala inovacijam prijazen trg; 2) povečala produktivnost in obseg naložb v raziskave in razvoj (pri čemer avtorji poročila 3-odstotnega deleža za raziskave in razvoj⁵ (R & R) ne razumejo kot pomembnega samega po sebi, ampak kot kazalnik aktivnosti na polju R & R); 3) potrebna pa je tudi občutno večja mobilnost na ravni človeških virov, finančne mobilnosti in mobilnosti znanja.

Da so bili predlogi iz Ahovega poročila koristni pri redefiniciji usmerjenosti Lizbone II, je pokazal njen drugi cikel, ki je bil, tokrat izjemoma, začel decembra 2007, pod portugalskim predsedovanjem. Pričakovalo se je, da se bo to zgodilo marca 2008, v času slovenskega predsedovanja.⁶ Drugi cikel Lizbone II je sovpadel z izbruhom finančne krize v Evropi, ki se je pokazala kot najhujša kriza za EU do tedaj. Države so se namesto k povečevanju naložb v R & R bolj usmerjale k stabiliziranju svojih javnih financ ter reševanju gospodarskega stanja, zato je bilo že sredi leta 2008 jasno, da se EU do leta 2010 ne bo približala cilju 3 % GDP naložb v R & R, kaj šele, da bi ga dosegla. Še več, kot kažejo podatki Eurostata (2017), so vlaganja v R & R v desetletju 2004–2015 narasla za 16 % in komaj preseгла mejo 2 %. Kriza leta 2008 je torej temeljito pretresla in spremenila odnos do R & R, kar se je odrazilo v dolgoročni stagnaciji bruto investicij za raziskave in razvoj.

Ne glede na to, da je kriza ustavila drugo lizbonsko strategijo, velja opozoriti, da je njeno uresničevanje med letoma 2000 in 2008 prineslo nekaj izboljšav. Kot poroča Evropska komisija (2010a: 3–4), je do leta 2008 zaposlenost v EU narasla za 6 % (v primerjavi z letom 2000), vlaganja v raziskave in razvoj pa so se

Slika: Skupni izdatki za R & R (GERD)

Vir: Eurostat, 2017.

⁴ Lizbona II (Lizbonska strategija za rast in delovna mesta) je bila sprejeta leta 2005. Več na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005DC0024>.

⁵ Ta cilj je bil določen leta 2002 v Barceloni in od takrat dalje so države formalno zavezane k njemu (Evropska komisija, 2002).

⁶ Bučarjeva in Udovič (2010) sta skušala ugotoviti, zakaj se je to zgodilo, a enoznačnega odgovora ni bilo; nekateri so dejali, da so zaradi bližajoče se gospodarske krize pohiteli, drugi, da niso želeli prepustiti tega 'zmagoslavja' Sloveniji, ki je potem za tolažbo dobila »Ljubljanski proces«, od katerega do danes ni bilo velike koristi.

tudi povečala, čeprav ne toliko, kot je bilo pričakovano. Vsekakor je postalo jasno, da lizbonska strategija ne more dovolj razreševati vprašanj, ki jih je odprla finančna kriza. Mednje sodijo predvsem razkorak med starimi in novimi članicami, razlike znotraj starih in znotraj novih članic ter različna pričakovanja in načini reševanja krize. Kriza je razgalila tudi dejstvo, da sta glavni težavi pri oblikovanju družbe oziroma gospodarstva znanja slabo upravljanje področja R & R ter pomanjkanje pretoka informacij in znanja iz javnih raziskovalnih organizacij v podjetja in obratno.

Sredi krize, leta 2010, je Evropska komisija pripravila nov program za spodbujanje na znanju temelječe družbe, ki ga poznamo pod imenom Evropa 2020 (Evropska komisija, 2017). Glavna ideja strategije, ki naj zagotovila »pogoje za pametno, trajnostno in vključujočo gospodarsko rast«, je v nadaljevanju smernic Lizbone I in II. Med glavne cilje Evrope 2020 se uvrščajo tri prednostne naloge (Evropska komisija, 2017), in sicer a) pametna rast (izgradnja gospodarstev, ki bodo temeljila na znanju in inovacijah); b) trajnostni razvoj (spodbujanje učinkovitosti pri uporabi naravnih virov) ter c) vključujoča rast (ki naj bi spodbujala visoko stopnjo zaposljivosti in veliko socialno in ozemeljsko povezanost). Znotraj teh, dokaj široko zastavljenih ciljev je Evropska komisija predlagala, da so do leta 2020 merljivi cilji naslednji:

- 1) 75 % populacije od 20 do 64 leta naj bo zaposlene;
- 2) 3 % BDP EU naj se namenijo za raziskave in razvoj;
- 3) doseči podnebne/energetske cilje na ravni 20/20/20;
- 4) zmanjšati delež tistih, ki predčasno zapustijo šolanje, pod 10 % in poskrbeti, da bo najmanj 40 % generacije zaključilo terciarno izobraževanje;
- 5) zmanjšati število revnih za 20 milijonov.

Komisija vseskozi z letnimi poročili spremlja uresničevanje zastavljenih ciljev, predvsem z vidika gospodarskega/proračunskega usklajevanja v državah, kar poznamo po imenom evropski semester (Svet Evropske unije, 2017). Leta 2014 je bilo opravljeno javno posvetovanje o uspešnosti procesa Evropa 2020 in Komisija je ugotovitve predstavila leta 2015. Čeprav so gibanja relativno pozitivna, zdajšnje stanje kaže, da EU do leta 2020 ne bo uspelo doseči zastavljenih ciljev. Na to gotovo negativno vpliva tudi dogajanje v zvezi z izstopom Velike Britanije iz EU, ki bo na nekaterih področjih nedvomno pustilo tudi pomembne posledice.

Eno od vprašanj, ki se je pojavljalo v vseh treh strategijah (Lizbona I, II in Evropa 2020), je, kako spodbuditi vlaganje v R & R ter povečati sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem na področju R & R in inovacij. Pojavila se je ideja, da bi znotraj EU okrepili sodelovanje med različnimi finančnimi viri ter tako povečali učinkovitost

koriščenja sredstev.⁷ Ideja povezovanja strukturnih skladov s ciljem, da se razvije na znanju temelječa družba/ gospodarstvo, sega že v prvo, predvsem pa v drugo lizbonsko strategijo (Foray, David in Hall, 2009; Sörvik in Kleibrink, 2015). To pomeni, da bi se strukturni skladi lahko uporabljali učinkoviteje, hkrati pa bi se hitreje dosegli zastavljeni cilji. Države naj bi oblikovale svojo strategijo pametne specializacije, preden bi oblikovale operativne programe, ter s tem omogočile večjo usklajenost ciljev, predvsem pa smotrnejšo uporabo finančnih sredstev (Radošević in Ciampi Stancova, 2015). V tem okviru bi bili cilji na koncu lahko veliko bolj daljnosežni, predvsem pa bi bila zasnova evropskega gospodarstva čedalje učinkovitejša in tako tudi bolj konkurenčna na svetovnem trgu.

V nadaljevanju članka želimo predvsem osvetliti značilnosti SPS ter njene (z)možnosti z vidika majhne države, konkretno Slovenije. Menimo namreč, da je pametna specializacija lahko odlično orodje za države, v katerih so jasne konture sodelovanja med zasebnim in javnim sektorjem ter obstaja tudi kritična masa v pripravi takih skupnih projektov. Hkrati pa se zavedamo omejitev, ki jih lahko ima majhna država pri uresničevanju pametne specializacije, kar lahko vodi do neučinkovitosti in končno tudi do neuspešnosti.

1.1 Izhodišča in zasnova strategij(e) pametne specializacije

Ideja SPS se je oblikovala leta 2005 znotraj Generalnega direktorata Evropske komisije za raziskovanje, tehnologijo in razvoj. Izhodišča njenih nastavkov so bila predvsem v tem, da naj bi strategija pametne specializacije in njeno izvajanje podprla načrte druge lizbonske strategije (Foray, David in Hall, 2009; Sörvik in Kleibrink, 2015) za izgradnjo bolj konkurenčne Evrope. Taka EU bi bila s svojim znanjem sposobna dosegati boljše rezultate na svetovnem trgu. Temeljno vodilo pametne specializacije je ustvarjanje in uporaba novih priložnosti (znanje) in njihova zgostitev na izbranih področjih, s ciljem zgraditi bolj konkurenčno lokalno in državno gospodarstvo (Foray, 2015). Ta konkurenčnost naj bi se razvijala predvsem na podlagi inovacijskih zmogljivosti, ki so skrite tako na lokalnih in regionalnih ravneh kot tudi na državni ravni vsakega nacionalnega gospodarstva.

Načelo SPS združuje gospodarsko, izobraževalno in inovacijsko politiko ter predvideva, da države oziroma regije določijo in izberejo omejeno število prednostnih področij za naložbe, temelječe na znanju, z glavnim poudarkom na svojih primerjalnih prednostih (OECD, 2014). Prednostna področja naj bi bila po Forayu specifična za vsako državo/regijo, saj jih na eni strani opredeljujejo obstoječe gospodarske zmogljivosti in

⁷ Na neučinkovitost je opozoril že Kok v svojem poročilu, navedena pa je tudi v Ahovem priporočilu.

na drugi razpoložljivo znanje, inovacije, tehnologija. Država/regija potem izhodiščna prednostna področja na podlagi usklajene obravnave obeh področij ter v luči nastajajočih priložnosti in razvoja trga razvija za izboljšanje lastne konkurenčnosti. Jasno opredeljena prednostna področja osredinjijo vse razvojne napore, in to brez nepotrebne podvajanja, za dvig konkurenčnih prednosti (Foray in drugi, 2012: 8). Tako je SPS pomemben dejavnik inovacijskega pristopa, ki temelji na specifičnih socioekonomskih značilnostih in virih, ki so na voljo posamični državi/regiji. Prav na podlagi že obstoječih znanj in virov lahko države/regije najbolj kompetentno opredelijo svoje priložnosti za spodbujanje razvoja in gospodarske rasti (Foray in drugi, 2012: 8; Charles in Ciampi Stancova, 2015: 7; Evropska komisija, 2016b).

EU 2020 temelji na prepričanju, da so inovacije med najboljšimi načini uspešnega spoprijemanja s podnebnimi spremembami, energetskimi vprašanji in pomanjkanjem virov, ohranjanja zdravja ter spoprijemanja z vprašanji, povezanimi s staranjem prebivalstva (Evropska komisija, 2010c). SPS mora torej stremeti k ustvarjanju nacionalnih inovacijskih sistemov, ki bodo prilagojeni zadostnemu ustvarjanju vedno novih inovacij. Za uspešno inoviranje pa je treba povezati zdrav in kompetenten znanstveno-inovacijski sistem s podjetniškim sistemom v vsaki od držav članic in EU kot celoti. Eden od možnih načinov v obdobju po krizi, ko je sredstev za inovacijsko dejavnost primanjkovalo, je bil povezati prizadevanja za vzpostavitev družbe znanja in SPS s sredstvi strukturnih skladov.

Oblikovanje SPS je bil postavljeno v središče kohezijske politike EU kot pravni predpogoj (*ex-ante conditionality*) za porabo sredstev iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR) s strani držav članic in evropskih regij v obdobju financiranja 2014–2020 (Evropska komisija, 2014; Brennan in Rakhmatullin, 2015, 4; Sörvik in Kleibrink, 2015). Države članice so morale tako čim boljše opredeliti specializacije znanja, ki ustrezajo njihovim inovacijskim zmožnostim, in pripraviti strategijo, ki temelji na njihovih sredstvih in zmožnostih za čim učinkovitejšo porabo sredstev iz strukturnih skladov (Foray in drugi, 2012; Evropska komisija, 2014; Brennan in Rakhmatullin, 2015, 4).

Države članice in regije EU morajo v proces oblikovanja SPS vključiti ključne inovacijske deležnike iz gospodarstva, raziskovalnih centrov in univerz, da lahko kakovostno in učinkovito opredelijo ključna področja specializacije (Foray in drugi, 2012, 8; Evropska komisija, 2014). Temu Foray, avtor ideje o SPS, pravi »*postopek podjetniškega odkrivanja*«. Postopek ni preprost, saj zahteva redno in poglobljeno sodelovanje med raziskovalnim področjem in gospodarstvom, prav od stopnje tega sodelovanja sta namreč odvisni usklajenost SPS in zmožnost spoprijemanja s številnimi izzivi pametne specializacije. Hkrati je treba poudariti tudi dejstvo, da morajo države članice in regije opredeliti

svoje konkurenčne prednosti v odnosu do drugih članic in regij ter poiskati možne vzorce povezovanja s partnerskimi regijami (Brennan in Rakhmatullin, 2015). Glavni cilj strategije pametne specializacije je torej predvsem določitev prednostnih področij na državni in regionalni ravni. V ta prednostna področja se potem usmerijo vlaganja na področju raziskav in inovacij, ki bodo omogočila oblikovanje konkurenčnih prednosti na tistih prednostnih področjih, ki jih obvladuje poslovni sektor te države/regije. Tako se v državi oblikuje tesno stalno povezovanje raziskovalne dejavnosti s potrebami poslovnega sektorja, kar omogoča dolgoročno izboljšanje konkurenčnosti gospodarstva, prodor na nove trge, ustvarjanje višje dodane vrednosti in ob vsem tem tudi povečanje zaposlenosti (Evropska komisija, 2016a).

2 Pametna specializacija in Slovenija

Evropska komisija je strategijo pametne specializacije Slovenije (S4) potrdila novembra 2015, kar pomeni dobro leto po tem, ko naj bi že bila uporabljena pri usmerjanju kohezijskih sredstev. To ne čudi, če poznamo celotni proces priprave strategije pametne specializacije, ki se je začel že v času oblikovanja raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije (RISS, 2011). Že v RISS se navaja zasnova pametne specializacije, katere cilj je vzpostaviti področja pametne specializacije države ali regije, na katerih se bo Slovenija lahko uveljavila kot odlična in konkurenčna v mednarodnem merilu. Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije kot dolgoročni strateški dokument opredeljuje način oblikovanja in vrednotenja področij specializacije, in ne področij samih, ki morajo biti izbrana na podlagi stalnega, vključujočega od spodaj navzgor odprtega procesa in utemeljena s primerjalnimi analizami kompetenc na posameznih področjih, ki prispevajo k reševanju družbenih problemov (RISS, 2011: 5–24). Kljub temu, da je bila leta 2011 sprejeta Resolucija o inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020, se takratno Ministrstvo za šolstvo, znanost, kulturo in šport (MIZKŠ) zaradi vladne krize ni odločilo za nadaljnjo pripravo SPS.

Težava z umeščanjem pametne specializacije v slovenski prostor je sovpadla z vprašanjem umeščanja tehnologije v strukturo upravljanja ministrstev.⁸ Šele konec leta 2012 se je v okviru Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo (MGRT) oblikovala delovna skupina za pripravo SPS, ki je prevzela usklajevanje nastajanja strategije pametne specializacije. Seveda brez težav ni šlo. Prva težava, ki se je pojavila, je bilo vprašanje usklajevalne vloge MGRT in njegovega odnosa z MIZKŠ. Drugo vprašanje, ki se je postavljalo, se je osredinjalo predvsem na to, kako zasnovati strategijo pametne specializacije, ki bo ustrezala slovenski resničnosti, hkrati pa zadostila pogojem EU. Ker nastali osnutek strategije ni ustrezal pričakovanjem deležnikov, se je pomladi

⁸ Leta 2012 je vlada Janeza Janše tehnologijo premaknila z Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo na Ministrstvo za gospodarstvo.

leta 2014 v proces vključila Gospodarska zbornica Slovenije (GZS). Ta je, glede na svoje interese, želela pametno specializacijo predvsem približati poslovnemu sektorju. Pri njenem snovanju se je skupina pri GZS osredotočila predvsem na potrebe poslovnega sektorja, v manjši meri pa je izpostavljala vprašanje sodelovanja med poslovnim in javnim raziskovalnim sektorjem ter predvsem vprašanje odnosa med raziskavami, razvojem in inovacijami. Gospodarska zbornica je svoje delo utemeljila na spoznanjih s številnih okroglih miz, ki jih je organizirala. Ta spoznanja so bila pomembna, vendar niso bila prilagojena celotnemu/državnemu okvirnemu načrtu razvoja strategije pametne specializacije. V letih 2013–2014 smo tako bili priča dvema modeloma oblikovanja strategije pametne specializacije, modelu MGRT in modelu GZS. Nobeden od njiju ni izpolnil ne zahtev države in ne zahtev EU. Kritika EU je pomenila tudi, da Slovenija ni mogla začeti pogajanj o načrtovanem črpanju kohezijskih sredstev.

V začetku leta 2014 se je zdelo, da bo morda prišlo do preboja, saj je vlada ustanovila Službo vlade za razvoj in kohezijsko politiko (SVRK), ki je prevzela usklajevanje priprave strategije pametne specializacije. Zadeva se je začela počasi razvijati v pravo smer, a je zastala zaradi volitev in dejstva, da Evropska komisija ni odobrila niti drugega osnutka strategije pametne specializacije. Glavna kritika Evropske komisije je bila, da je strategija zasnovana preširoko, predvsem pa, da je neuresničljiva oziroma zastavljeni cilji ne ustrezajo slovenski resničnosti. Posledica tega je bila, da se je konec leta 2014 začel nov krog usklajevanja o strategiji pametne specializacije. Izhodišče za to je bila študija Burgerja in Kotnikove (2014), ki naj bi pokazala, kje ima Slovenija primerjalne prednosti. SVRK je v tem okviru najprej konec leta 2014 povabila k sodelovanju Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter Inženirsko zbornico, potem pa v začetku 2015 pripravila še javni poziv za predloge poslovne skupnosti v povezavi s predstavniki raziskovalnih ustanov. Teh je bilo kar 170 in o njih je tekla razprava na dveh konferencah, ki se ju je udeležilo več kot 400 deležnikov (SPS, 2015: 9). Postopoma se je v javnih razpravah oblikovalo nekaj prednostnih področij, na podlagi katerih je SVRK pripravila osnutek strategije pametne specializacije. Hkrati je oblikovala tudi mehanizme usklajevanja z drugimi pristojnimi ministrstvi in načrt uresničevanja SPS, vse skupaj pa je sestavljalo temeljno izhodišče za delovni dokument o SPS. Osnutek je bil predstavljen strokovnjakom EU zaradi ocene, po dopolnitvi pa oddan v potrditev jeseni 2015.

Glavni cilj SPS Slovenije (ali S4, kot so strategijo poimenovali njeni avtorji) je ustvariti zmožnosti za »trajnostne tehnologije in storitve za zdravo življenje, ki naj Slovenijo umestijo kot zeleno, aktivno, zdravo in digitalno regijo z vrhunskimi pogoji za ustvarjanje in inoviranje, usmerjeno v razvoj srednje in visoko tehnoloških rešitev na nižnjih področjih« (SPS, 2015: 7). Po mnenju ustvarjalcev strategije je glavna ideja S4

»dvig dodane vrednosti na zaposlenega« (*ibid.*: 8), kar naj bi do leta 2023 dosegli po naslednjem vrstnem redu:

- povečanje deleža izvoženih visokotehnološko intenzivnih proizvodov (dvig z 22,3 % na povprečno raven EU leta 2015, tj. 26,5 %);
- povečanje deleža izvoženih storitev z visoko ravnijo znanja v celotnem izvozu (dvig z 21,4 % na 33 %);
- povečanje celotne podjetniške aktivnosti (s sedanjih 11 % na najmanj raven povprečja EU, tj. 12,8 %).

Pripravljalci so v S4 vnesli šest načel, ki naj bi bila izhodišče za njeno izvajanje (*ibid.*: 8):

- konsistentnost svežnja ukrepov glede na stopnjo tehnološke razvitosti v času in glede na velikost projektov;
- celovita obravnava področij RRI, infrastrukture, človeških virov, ukrepov na strani povpraševanja, regulacije in internacionalizacije;
- strateško delovanje z jasno opredeljenimi prednostnimi področji in njim prilagojeno strukturo upravljanja;
- dopolnjevanje glede na druge finančne instrumente (vzvod) ter med nepovratnimi in povratnimi oblikami podpore;
- osrednja pozornost S4 je na tehnologijah in področjih, pri katerih lahko pričakujemo rezultate do leta 2020 (srednjeročna perspektiva), hkrati pa podpira tudi prihajajoče industrije oziroma področja z dolgoročno perspektivo;
- prilagojen odziv glede na specifičnosti posameznih prednostnih področij.

Na podlagi tega so bila oblikovana prednostna področja S4, ki so (SPS, 2015: 29):

1 Zdravo bivalno in delovno okolje

- 1.1 Pametna mesta in skupnosti**
Cilj do leta 2013: dvig dodane vrednosti na zaposlenega podjetij v partnerstvu za 15 %.
- 1.2 Pametne zgradbe in dom z lesno verigo**
Cilji do leta 2012: povečanje dodane vrednosti in izvoza podjetij v verigi vrednosti za 25 %.

2 Naravni in tradicionalni viri za prihodnost

- 2.1 Mreže za prehod v krožno gospodarstvo**
Cilja do leta 2023:
 - izboljšati indeks snovne učinkovitosti z 1,07 (leto 2011) na 1,50 (2020);
 - vzpostaviti 5 novih verig vrednosti z zaključenimi snovnimi tokovi.
- 2.2 Trajnostna pridelava hrane**
Cilja do leta 2023:
 - vzpostavitev najmanj treh verig vrednosti, ki bodo zagotavljale kritično maso odjema in ki bodo podprte z dolgoročnim pogodbenim partnerstvom, ki bo temeljilo na gospodarski pobudi;
 - dvig dodane vrednosti na zaposlenega sodelu-

jočih podjetij v verigah vrednosti za 20 %.

2.3 Trajnostni turizem

Cilji do leta 2023:

- 1) dvig dodane vrednosti iz turizma za 15 %;
- 2) povečanje priliva iz naslova izvoza potovanj za 4–6 % letno;
- 3) zmanjšanje emisij CO₂ zaradi turizma za 20 % do leta 2020.

3 (S) Industrija 4.0

3.1 Tovarne prihodnosti

Cilji do leta 2023:

- 1) celovito tehnološko prestrukturiranje orodjarstva z dvigom dodane vrednosti na zaposlenega za 25 %, torej v povprečju 45.000 evrov na zaposlenega do leta 2023;
- 2) dvig ravni robotizacije in avtomatizacije proizvodnje v predelovalnih dejavnostih, v okviru demonstracijskih tovarn se bo dodana vrednost na zaposlenega dvignila za najmanj 20 %;
- 3) povezati znanje in ustvarjalnost deležnikov na področju fotonike za nov zagon in nove tržne priložnosti na svetovnih trgih s ciljem dosežati povprečno dodano vrednost v višini 75.000 evrov do leta 2023;
- 4) povečanje izvoza avtomatiziranih industrijskih sistemov in opreme za najmanj 25 % do leta 2023.

3.2 Zdravje – medicina

Cilji do leta 2023:

- 1) povečanje izvoza sodelujočih podjetij v partnerstvu v višini nad 30 %, od česar naj bi srednja in majhna podjetja povečala izvoz za najmanj 250 milijonov evrov;
- 2) spodbuditev nastanka najmanj 20 novih podjetij na tem področju;
- 3) pritegniti najmanj še eno neposredno tujo naložbo, ki bo zaposlovala več kot 50 zaposlenih.

3.3 Mobilnost

Cilja do leta 2023:

- 1) dvig dodane vrednosti podjetij v partnerstvu za 20 %;
- 2) povečanje števila predrazvojnih dobaviteljev v partnerstvu od 15 do 22 (povečanje za 45 %).

3.4 Razvoj materialov kot končnih proizvodov

Cilji do leta 2023:

- 1) dvig dodane vrednosti na zaposlenega v podjetjih na področju proizvodnje zlitin in kovin s 45.000 evrov na najmanj 55.000 evrov do leta 2023;
- 2) povečanje izvoza in dodane vrednosti na zaposlenega na področju pametnih premazov za 20 %;
- 3) povečanje vlaganj v razvoj za 15 %, dodane vrednosti za 5 % in izvoza na področju pametnih multikomponentnih materialov za 10 %.

S4 izboljšuje in celovito izvaja politiko spodbujanja raziskav in inovacij ter »podpira podjetniško-inovacijski ekosistem, ki mora biti po svoji naravi /.../ horizontalen, pri tem pa njegova učinkovitost pogojuje tudi konkurenčnost prednostnih področij« (SPS, 2015: 7). S4 temelji na modelu za odprto in odgovorno inoviranje, ki vključuje tudi področje družbenih inovacij (SPS, 2015: 8). Ključna načela SPS so (SPS, 2015: 8):

- usklajenost svežnja ukrepov glede na stopnjo tehnološke razvitosti;
- celovita obravnava področij RRI, infrastrukture, človeških virov, ukrepov na strani povpraševanja, regulacije in internacionalizacije;
- strateško delovanje z jasnimi prednostnimi področji in prilagojeno strukturo upravljanja;
- dopolnjevanje glede na druge finančne vzvode;
- podpora nastajajočim industrijam in področjem;
- prilagojen odziv glede na specifičnosti posameznih prednostnih področij.

Za uresničevanje S4 se predvideva nov usklajevalni organ, in sicer implementacijska delovna skupina, ki jo sestavljajo državni sekretarji SVRK, MGRT in Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ). Prvi razpis v okviru S4, ki ga je sofinanciral tudi Evropski regionalni razvojni sklad, sta spomladi 2016 objavila MGRT in MIZŠ (Bučar in Udovič, 2016: 28). Ministrstvu sta razpis razdelili v dva dela in izvajali vsak svoj del glede na stopnjo tehnološke pripravljenosti projektov. Razpis, ki ga je vodil MIZŠ, je bil namenjen projektom, ki so zahtevali več raziskovalnega dela, in je omogočil prijave tudi raziskovalnim ustanovam, določena stopnja tehnološke pripravljenosti je bila 3–6. Na vsakem od prednostnih področij S4 je bil s pomočjo tujih ocenjevalcev izbran en raziskovalno-razvojni projekt,⁹ ki bo v času izvajanja prejel subvencijo v višini do 6 milijonov evrov.¹⁰ Razpis, ki ga je vodil MGRT, se je usmeril v TRL 7-9 in ni zahteval od prijaviteljev sodelovanja z raziskovalnimi ustanovami. Razdeljena so bila vsa predvidena sredstva v skupni višini 12 milijonov evrov, posamezni projekti¹¹ pa so lahko prejeli subvencijo v višini od 100.000 do 500.000 evrov.

V procesu izvajanja S4 je načrtovana tudi posebna vloga strateških razvojno-inovacijskih partnerstev (SRIP), ki bodo omogočila delovanje celotnega sistema in dolgoročno sodelovanje zainteresiranih strani s posameznih področij (SPS, 2015). Razpis za vzpostavitev strateških partnerstev je bil objavljen oktobra 2016, s ciljem povabiti k sodelovanju poslovne in raziskovalne subjekte, ki delujejo na navedenih prednostnih področjih (Bučar in Udovič, 2016: 29). Na vsakem od prednostnih področij naj bi bilo namreč vzpostavljeno eno strateško partnerstvo, ki naj bi združevalo podjetniške in raziskovalne subjekte na tem področju z glavnim ciljem

⁹ Na spletni strani MIZŠ so objavljeni izbrani projekti: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/razpisi/Znanost/Objava_rezultatov_javnega_razpisa.pdf.

¹⁰ Celotni znesek razpisanih sredstev je bil 55 mio EUR.

¹¹ MGRT ni objavil seznama prejemnikov sredstev.

usklajevati razvojna prizadevanja. O instrumentih, ki naj bi jih financirali iz ESIF (Evropski strukturni in investicijski skladi – *European structural and investment funds*), pa naj bi razpravljali v okviru strateških partnerstev, ki bodo imela možnost predlagati ustrezne teme pristojnim vladnim službam. Čeprav vlada jasno določa, da članstvo v strateškem partnerstvu ne zagotavlja samodejnega financiranja z novimi instrumenti, člani SRIP-ov pričakujejo, da bodo imeli pomemben vpliv na tematsko osredotočenost njihovega področja. Ena od najpomembnejših nalog strateških partnerstev je predvsem zagotavljanje razpravljalno platformo med člani za prihodnji razvoj prednostnih področij, ki jih opredeljuje S4. Kot je razvidno z navedenega seznama prednostnih področij, so ta relativno široko opredeljena in ne določajo natančne usmerjenosti na področju raziskav in razvoja niti podjetniških prebojev. Strateška partnerstva so zato oblikovala Akcijske načrte ter v njih razvila skupne tržne raziskave, ocenjevanje konkurence v tujini in možnosti za nastanek vrednostnih verig ter hkrati tudi opredelila prednostna področja na raziskovalnem področju.

SVRK se intenzivno ukvarja z vključevanjem prednostnih področij S4 v druge podpirne instrumente, ki se financirajo iz strukturnih skladov, zlasti na področju spodbujanja podjetništva, inovacij in podjetniškega izobraževanja. Prednostna področja S4 naj bi bila zajeta v čim več državnih ukrepov za spodbujanje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva: od raziskovalnih prednostnih področij in podjetniških subvencij do spodbujanja usposabljanja kadrov. Glede na skromna druga razvojna sredstva taka politika osredotočenosti na S4 opredeljuje razvojno pot Slovenije za finančno obdobje 2014–2020.

3 Tveganja, ki jih za majhno državo pomeni pametna specializacija

Za majhno državo z omejenimi človeškimi in finančnimi viri je pametna specializacija razumna izbira, ki pa hkrati prinaša tudi nekaj tveganj. Poudarek na prednostnih

področjih pametne specializacije, ki se dolgoročno lahko izkažejo za napačna, lahko pusti dramatične posledice za majhno gospodarstvo. Tudi zato so se slovenske raziskovalne in inovacijske politike toliko dolgo izogibale opredelitvi prednostnih področij, saj gre za zelo zapleten in politično občutljiv proces. Že samo dejstvo, da je Slovenija uradno potrebovala tri kroge, neuradno pa celo nekaj več, preden je bil pripravljen prepričljiv dokument, kaže na to, kako težko je določiti prednostna področja S4. Izbor je potekal s preverjanjem prednostnih področij skozi javno razpravo, kar je zagotovo bolje, kot če bi prednostna področja določali samo javni uslužbenci. Kljub vsemu je v slovenskem okolju, ki ima relativno slabo tradicijo sodelovanja med javnim raziskovalnim področjem in gospodarstvom,¹² vprašanje ujemanja raziskovalnih zmogljivosti z zmožnostmi poslovnega sektorja za uspešno komercializacijo znanstvenih dosežkov zelo kompleksno. Nezadostna vključenost najboljših javnih raziskovalnih ustanov v razvoj gospodarskega sektorja pomeni, da so raziskovalci omejeni predvsem na lastno delo in šibko poznavanje tako trenutnih kot dolgoročnih potreb in sposobnosti poslovnih subjektov. Podoben je lahko tudi sklep z drugega vidika: poslovni sektor (s svetlimi izjemami) ni zadosti vpet v raziskovalno dejavnost javnih raziskovalnih organizacij (JRO), da bi poznal njihove zmožnosti in znanje, ki se razvija v JRO, ter njihova spoznanja uspešno tržno prenašal v svoje razvojne usmeritve.

Slovenski javni sistem R & R je bil v preteklih letih usmerjen predvsem na znanstveno odličnost, saj je bila dodelitev javnih finančnih sredstev za financiranje raziskav pretežno določena na podlagi bibliometričnih podatkov.¹³ Slovenija je imela nekaj instrumentov, ki so spodbujali intenzivnejše sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem, kot so bili centri odličnosti, kompetenčni centri, skupne raziskave in investicijski projekti ter mladi raziskovalci iz gospodarstva, a so se vsi ukinili kljub pozitivnim ocenam. Ti instrumenti so bili financirani v okviru finančne perspektive 2007–2013 in niso bili preneseni v zdajšnjo finančno perspektivo 2014–2020. V praksi to pomeni, da prej

Tabela: Bruto domači izdatki za RRD po sektorjih izvedbe in virih financiranja (v 1000 EUR)

VIR FINANCIRANJA	SEKTOR IZVEDBE	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gospodarske družbe	Državni sektor	16.078	17.202	15.944	17.657	8.944	10.211	9.199	8.408	9.268
	Visokošolski sektor	11.555	8.352	8.782	12.479	13.212	11.555	11.073	11.763	9.895
	SKUPAJ	27.633	25.554	24.726	30.136	22.156	21.766	20.272	20.171	19.163

Vir: SURS, 2017.

¹² Več o sodelovanju med znanostjo in gospodarstvom v Bučar in Rojec (2014).

¹³ Opis slovenskega sistema R & R v Bučar in Stare (2014) ter Bučar in Udovič (2016). Več o nacionalnem inovacijskem sistemu tudi v Bučar in drugi (2010).

vzpostavljeno sodelovanje uradno ne obstaja več, čeprav so se nekateri stiki neuradno ohranili. Dinamika sodelovanja med partnerji iz javnega raziskovalnega sektorja in gospodarstvom je slabša, kot je bila v času uradnega trajanja teh instrumentov, na kar kažejo tudi podatki uradne statistike o dejavnosti R & R. Razprava o prednostnih področjih S4 je torej potekala v okolju, kjer so bili učinkoviti in pozitivno ocenjeni instrumenti ukinjeni in kjer se je sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem zaradi tega zmanjšalo.

Ob dejstvu, da se opredeljevanje prednostnih področij znotraj posameznih izbranih devetih sklopov v skladu z zapisanim v S4 pretežno prepušča tako imenovanemu procesu podjetniškega odkrivanja, je kakovost vsebinskega povezovanja znotraj SRIP-ov ključna. Ob tem je seveda odločilna njihova dosedanja vpetost v svetovne verige dodane vrednosti. Pomembna je njihova sposobnost razpoznavanja priložnosti v prihodnosti in tudi stopnje razvitosti raziskovalne dejavnosti na določenem prednostnem področju, tako znotraj poslovnega kot javnega sektorja. Zanašanje na to, da je zahteva za sofinanciranje dovolj dobro izločitveno merilo za izključitev vsebin, ki niso ustrezne, je glede na izkušnje v slovenskem prostoru lahko problematično. Vsak instrument, ki ga sofinancira ESIF, je namreč oblikovan tako, da je pričakovan tudi neki odstotek lastnega vložka prijavitelja(jev), kar velja tudi za oblikovanje strateških partnerstev. Od tod izvira predpostavka, da gospodarske družbe ne bodo vlagale lastnega denarja v področja, na katerih ne vidijo možnosti za uspeh.

Po našem mnenju je eno od pomembnih tveganj, ki ni dovolj obravnavano v S4, zunanje okolje, saj se bo uspešnost strategije pametne specializacije merila z izboljšanim konkurenčnim položajem državnega gospodarstva. Tako bi morala biti graditev sposobnosti za uspešno prodiranje na tuje trge ena izmed prednostnih nalog v procesu izvajanja S4. Težko je oceniti, kolikšna pozornost je bila namenjena temu dejavniku v javni razpravi. Izhodiščna analiza (Burger in Kotnik, 2014) se dotakne tudi izvozne osredotočenosti, čeprav zgolj kot sestavnega dela trenutnih konkurenčnih prednosti. Za napovedovanje prihodnosti bi morali v analizo vključiti poleg tehnološkega predvidevanja¹⁴ še oceno razvoja mednarodnih trgov na področjih pametne specializacije in videti, kako se S4 primerja z usmeritvami pametne specializacije, ki je del razvojnih strategij v drugih državah članicah EU. Pričakovanja, da bodo take analize opravila podjetja sama in na njihovi podlagi opredelila lastni razvoj, so lahko tvegana, saj je vpetost v mednarodni prostor od področja do področja različna. Ob tem se odpira še vprašanje subjektivnosti ocene.

Dejstvo je, da je za majhno državo tekmovanje v novih proizvodih in tehnologijah zelo težko, investicije v R & R pa so čedalje zahtevnejše, tako glede finančnih sredstev kot glede raziskovalne infrastrukture in ljudi. Vse to pomeni dodatni pritisk za izbiro prave poti. Zdi se torej, da je priključitev k svetovnim vrednostnim verigam najustreznejša pot slovenske predelovalne industrije. Prav zato je pomembno, da se dovolj pozornosti namenja R & R na mednarodni ravni in da se spodbuja aktivno vključevanje v internacionalizacijo tako raziskovalnega kot podjetniškega področja. Na podjetniški strani mora biti dodatno prisotno tudi aktivno prizadevanje za sodelovanje v svetovnih vrednostnih verigah, kar pa mora biti prevedeno v pravočasne prilagoditve v okviru izbranih prednostnih področij.

4 Sklep

Na začetku članka smo trdili, da proces sprejemanja in izvajanja strategije pametne specializacije v majhni državi članici pomeni višjo stopnjo tveganja kot v bolj razvitih regijah oziroma večjih državah. Kljub vsem pomislekom pa lahko SPS prinaša tudi možne pomembne koristi. Majhna država ima omejena sredstva tako na področju človeških virov kot financ. Za raziskovalno manj intenzivne države oziroma regije velja, da je povezava med znanstvenim in gospodarskim sektorjem šibka, pogosto je šibko tudi prepoznavanje morebitnega pozitivnega prispevka znanosti h gospodarski rasti in konkurenčnosti med podjetji in vladnimi uradniki.

Take razmere torej otežujejo izvajanje procesa podjetniškega odkrivanja, na katerem temelji pametna specializacija. Javne znanstvene ustanove in zasebna podjetja namreč pogosto niso dovolj kritični do lastnih zmogljivosti in menijo, da je edina omejitev pomanjkanje finančnih sredstev. Ob zagotovitvi teh sredstev iz strukturnih skladov naj torej ne bi bilo več omejitev. Vendar manjkata ustrezna ocena in primerjava glede na raven znanja, finančna sredstva in razpoložljive kadre v konkurenčnih državah, ki prav tako namenjajo svoja sredstva glede na lastne pametne specializacije.

Tveganje dodatno zaostruje velika odvisnost od sredstev EU za izvajanje SPS. V številnih manj razvitih državah članicah oziroma regijah, ki začenjajo izvajanje SPS, financiranje temelji skoraj izključno na zunanjih virih in je v celoti osredotočeno na omejen sklop prednostnih področij, opredeljenih v okviru njihovih SPS. Ob tem je za druga pomembna raziskovalna področja na voljo manj ali celo nič sredstev. Čeprav se lahko strinjamo, da je pri manjši zmožnosti R & R opredelitev prednostnih področij nujna, morajo majhne države ustrezno upoštevati tudi posledice morebitnih napak pri tem. Kaj se zgodi, če je bilo neko področje v okviru SPS prepoznano kot prednostno, pozneje pa se izkaže, da državno delovanje ne dosega ravni mednarodne

¹⁴ Zadnje celovito tehnološko predvidevanje je izvedel Inštitut za ekonomska raziskovanja v letu 2006.

konkurenčnosti? Brez denarja za področja, ki ne sodijo med prednostna, lahko država ostane na »dvojni ničli«. Kdo bo odgovarjal v takem primeru? Lahko SPS sčasoma privede do čedalje večjega razkoraka med regijami, temelječimi na znanju, in tistimi, ki imajo manj sreče pri izboru prednostnih področij? Upamo, da to ni bila ideja snovalcev strategije pametne specializacije na ravni EU.

Zato ocenjujemo, da je treba proces izvajanja S4 spremljati sistematično in celovito, da se pravočasno zagotovi ustrezno prilagajanje prednostnih področij ter hkrati trajno državno financiranje raziskovalnih področij državnega pomena. Aktivnejši bo dialog oziroma dialog med gospodarstvom, javnim raziskovalnim področjem in državo, uspešnejše bo uresničevanje S4 in zastavljeni cilji se bodo zanesljiveje dosegali.

Literatura in viri

- Brennan, L., in Rakhmatullin, R. (2015). Global Value Chains and Smart Specialisation Strategy. Thematic Work on the Understanding of Global Value Chains and their Analysis within the Context of Smart Specialisation, EUR 27649 EN. [URL: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/96243/Global+Value+Chains+and+Smart+Specialisation+Strategy/8546d7e1-0219-4ed4-905a-e637731d4846>] (16. 1. 2017).
- Bučar, M., Stare, M., in Jaklič, A. (2010). Innovation potential of public and private sector' cooperation in knowledge – intensive services in Slovenia. Naše gospodarstvo, letn. 56, št. 5/6, str. 29–35.
- Bučar, M., in Udovič, B. (2010). Slovenia and the Lisbon Strategy: a road to a knowledge economy? V Drulak, P. (ur.), in Šabič, Z. (ur.). The Czech and Slovenian EU presidencies in a comparative perspective. Dordrecht: Republic of Letters, str. 145–162.
- Bučar, M., in Rojec, M. (2014). Science-industry cooperation in Slovenia: determinants of success. Economic and business review, letn. 16, št. 3, str. 315–336. [URL: http://www.ebrjournal.net/ojs/index.php/eb/article/view/329/pdf_14] (25. 1. 2017).
- Bučar, M., in Stare, M. (2014). Evolution of innovation policy in Slovenia since 2004: promises and pitfalls. Studia Historica Slovenica, letn. 14, št. 1, str. 177–196.
- Bučar, M., in Udovič, B. (2016). Rio Background Expert Country Report 2015: Slovenia. [URL: <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/country-analysis/Slovenia/country-report>] (25. 1. 2017).
- Burger, A., in Kotnik, P. (2014). Strokovna analiza kot podlaga za Strategijo pametne specializacije. Ljubljana: Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropsko kohezijsko politiko.
- Charles, D., in Ciampi Stancova, K. (2014). Research and Technology Organisations and Smart Specialisation. S3 Policy Brief Series, št. 15/2015. [URL: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/114948/JRC97781_RTOs_and_S3.pdf/294c1b81-75d3-4fdb-9238-69f693d0ca66] (16. 1. 2017).
- Eurostat. (2017). Gross domestic expenditure on R&D. [URL: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_20&lang=en] (15. 2. 2017).
- Evropska komisija. (2002). More Research For Europe – Towards 3 % of GDP. [URL: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/com3percent_en.pdf] (17. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2010a). Lisbon Strategy evaluation document, Commission Staff Working Document, SEC(2010) 114 final. [URL: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf] (16. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2010b). Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020 final. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF] (17. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2010c). Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union, COM (2010) 546 final, SEC (2010) 1161. [URL: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication_en.pdf] (16. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2014). Cohesion Policy 2014–2020. [URL: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/Fact_Sheet_smart_specialisation_en.pdf/764451db-52d7-46c3-91fe-4dd651ef7590] (16. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2016a). Smart Specialisation Platform. [URL: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>] (25. 10. 2017).
- Evropska komisija. (2016b). FAQs on RIS3. [URL: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/faqs-on-ris3>] (16. 1. 2017).
- Evropska komisija. (2017). Smart specialisation. [URL: https://ec.europa.eu/research/regions/index.cfm?pg=smart_specialisation] (11. 1. 2017).
- Foray, D., David, P. A., in Hall, B. (2009). Smart Specialisation – The Concept. Knowledge Economists Policy. Brief no. 9, June 2009. [URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_no9.pdf] (16. 1. 2017).
- Foray, D., Goddard, J., Goenaga Beldarrain, X., Landabaso, M., McCann, P., Morgan, K., Nauwelaers, C., in Ortega-Argilés, R. (2012). Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). Luxembourg: Publications Office of the European Union. [URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf] (26. 10. 2016).

Foray, D. (2015). *Smart specialisation: opportunities and challenges for regional innovation policy*. Routledge: Abingdon.

High Level Group. (2004). *Facing the challenge, The Lisbon strategy for growth and employment, report*. [URL: https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf] (17. 1. 2017).

Radosevic, S., in Ciampi Stancova, K. (2015). *External dimensions of smart specialization: Opportunities and challenges for trans-regional and transnational collaboration in the EU-13*. JRC Technical Reports, S3 Working Paper Series, št. 09/2015. [URL: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/114874/JRC96030_External_Dimensions_of_S3.pdf/c4ede230-18fa-46fe-a996-079bbd7fe71d] (26. 10. 2016).

RISS. (2011). *Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020*. [URL: <http://satena.si/documents/RISS/RISS-osnutek.pdf>] (15. 3. 2017).

OECD. (2014). *Smart specialisation*. [URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smartspecialisation.htm>] (10. 1. 2017).

Sörvik, J., in Kleibrink, A. (2015). *Mapping Innovation Priorities and Specialisation Patterns in Europe*. S3 working Paper Series, št. 08/2015. [URL: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/114874/JRC95227_Mapping_Smart_Specialisation_Priorities.pdf/cd2e42bf-4354-4c85-9f34-e5e98852bf32] (10. 1. 2017).

SPS. (2015). S4. [URL: http://www.svrk.gov.si/fileadmin/svrk.gov.si/pageuploads/SPS_predstavitve/S4_dokument_2015_october_eng_clean_lekt.pdf] (28. 1. 2017).

SURS. (2017). *Izdatki za raziskovalno-razvojno dejavnost*. [URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/23_raziskovanje_razvoj/03_raz_razvoj_dej/01_23642_izdatki-fin/01_23642_izdatki-fin.asp] (25. 3. 2017).

Svet Evropske unije. (2017). *Evropski semester*. [URL: <http://www.consilium.europa.eu/sl/policies/european-semester/>] (13. 1. 2017).

SVRK. (2015). *Strateška razvojna inovacijska partnerstva (Strategic development innovation partnerships)*. [URL: http://www.svrk.gov.si/fileadmin/svrk.gov.si/pageuploads/KP_2014-2020/Strategija_pametne_spezializacije/2015_11_10_SRIP_splet.pdf] (30. 9. 2016).

STRATEGIJA DOLGOŽIVE DRUŽBE – PREDSTAVITEV

JEL: J180, J110

UDK: 314.145 (497.4)

Povzetek

Slovenija se spoprijema z velikimi demografskimi spremembami. To zahteva prilagajanje na številnih področjih. Za spoprijemanje z demografskimi izzivi je vlada sprejela Strategijo dolgožive družbe, ki podaja usmeritve za oblikovanje politik in ukrepov. Strategija temelji na konceptu aktivnega staranja, ki predvideva aktivnost in skrb za zdravje v vseh življenjskih obdobjih ter medgeneracijsko sodelovanje. Strategija podaja usmeritve na štirih področjih: i) trg dela in izobraževanje, ii) samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij, iii) vključenost v družbo in iv) oblikovanje okolja za aktivno staranje.

Ključne besede: demografske spremembe, aktivno staranje, strategije dolgožive družbe; Slovenija

Abstract

Slovenia is facing the problem of an ageing population, which requires changes in many public policies and social security systems. In order to cope with demographic challenges, the Slovenian government adopted the Strategy of a Long-lived Society, which gives the guidelines for designing policies and measures in a long-lived society. The Strategy pursues the active ageing concept, which foresees the activity of each individual and their care for health throughout life, and strong intergenerational cooperation. Guidelines are grouped into four pillars: (i) labour market and education, (ii) Independent, healthy and safe life for all generations, (iii) participation in society and (iv) enabling environment for active ageing.

Key words: demographic changes, active ageing, strategy of long-lived society, Slovenia

Uvod

Podobno kot v drugih razvitih državah se tudi v Sloveniji podaljšuje pričakovano trajanje življenja. To je posledica razvoja in napredka ter prinaša skupaj z manjšo rodnostjo velike spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Delež starejših od 65 let se je v obdobju 1990–2015 povečal z 10,6 % na 17,9 %. Taka gibanja kažejo, da v Sloveniji že poteka proces demografskega prehoda, ki bo v naslednjih letih še intenzivnejši. Demografske projekcije kažejo, da bo delež starejših od 65 let v Sloveniji leta 2060 približno 30 % in bo večji kot v povprečju EU. Slovenija torej postaja dolgoživa družba.

Demografske spremembe zahtevajo prilagajanje in odzive politik na številnih področjih, če želi družba ohranjati in izboljševati blaginjo prebivalstva. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj (UMAR) v dokumentu z naslovom »Demografske spremembe ter njihove ekonomske in socialne posledice«, ¹ ki je analitična podlaga za pripravo Strategije dolgožive

družbe (v nadaljevanju SDD), poudarja ta področja, na katera bo staranje prebivalstva najbolj vplivalo: i) trg dela; ii) izobraževanje; iii) javne izdatke za sisteme socialne zaščite ter iv) stanovanjsko in prostorsko ter regionalno politiko (UMAR, 2016). Podobno Bloom in drugi (2011) poudarjajo: i) prilagoditev zdravstvenega in pokojninskega sistema, ii) investicije v izboljšanje zdravja prebivalstva, še posebej starejših od 60 let, iii) migracijsko politiko in iv) politiko za povečanje participacije na trgu dela, še posebej žensk.

Da bi se celovito spoprijela z izzivi dolgožive družbe, je Vlada Republike Slovenije julija 2017 sprejela Strategijo dolgožive družbe, ki postavlja vsebinski okvir za izvedbo potrebnih sprememb. Dokument prinaša razvojna izhodišča, ključne poudarke nove paradigme, vizijo in cilje ter predloge možnih usmeritev za oblikovanje politik in ukrepov za spoprijemanje s posledicami demografskih sprememb.

V prispevku predstavljamo vsebino SDD, vključno s kratko analizo stanja (razvojna izhodišča), ki je bila podlaga za njeno pripravo. V prvem poglavju tako predstavljamo koncept, vizijo in cilje SDD. Drugo poglavje podaja analizo sedanjih razmer s poudarkom na izzivih, povezanih z demografskimi spremembami. V tretjem poglavju so prikazani trendi v širšem okolju, ki močno vplivajo na oblikovanje strategije in ukrepov. V četrtem poglavju so predstavljeni stebri strategije,

¹ V celoti je analiza stanja v dokumentu Demografske spremembe ter njihove ekonomske in socialne posledice dostopna na spletni strani: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/SDD_Priloga_1_Demografske_spremembe_UMAR_26april2016.pdf in v dodatnih kazalnikih v prilogi 2 SDD, ki je dostopna na spletni strani: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/SDD_Priloga_2_dodatni_kazalniki_posebnosti_Slovenije.pdf.

ki temelji na konceptu aktivnega staranja. V sklepu pa so predstavljeni nadaljnji koraki, ki so pomembni za uresničitev strategije. Celotna SDD in analitični prilogi, iz katerih izhaja, so dostopni na spletni strani: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/Strategija_dolgozive_druzbe.pdf.

1 Koncept, vizija in cilji strategije

Strategija dolgožive družbe izhaja iz novega konceptualnega okvira za oblikovanje usmeritev razvoja dolgožive družbe. Zasnovana je na konceptu aktivnega staranja, kot ga je predstavila Svetovna zdravstvena organizacija² in katerega cilj je, da bi posameznik v vseh življenjskih obdobjih, tudi v starosti, živel aktivno, zdravo, neodvisno in varno, v medgeneracijskem sožitju ter polno užival svoje pravice. Oblikovanje stebrov strategije temelji na indeksu aktivnega staranja, ki so ga oblikovali Zaidi in drugi (2012) za Ekonomsko komisijo Združenih narodov za Evropo (UNECE).

Koncept aktivnega staranja v SDD tako vključuje:

- i) *aktivnost v vseh življenjskih obdobjih*, ki vključuje zlasti večjo aktivnost starejših na družbenem, gospodarskem, socialnem in kulturnem področju; povečevanje deleža starejšega prebivalstva je možnost, ki jo je treba izkoristiti z aktivnejšim udejstvovanjem v delovnih procesih ter večjim udejstvom v družbenem in političnem življenju;
- ii) *skrb za zdravje*, ki vključuje skrb za zdravje in zdrav življenjski slog vse življenje; to omogoča podaljšanje delovne aktivnosti, več zdravih let življenja ter vpliva na zmanjšanje izdatkov za zdravstvo in na zmanjšanje absentizma;
- iii) *medgeneracijsko sodelovanje* z medsebojno podporo, prenosom znanj in izkušenj ter prispevkom vseh udeležencev.

Slika 1: Konceptualni okvir Strategije dolgožive družbe

Vizija SDD je oblikovati družbo in sisteme, ki bodo v spremenjenih demografskih razmerah vsem zagotavljali blaginjo in kakovostno življenje, pri čemer je pomembno medgeneracijsko sodelovanje in udejstvovanje vseh generacij v družbi ter zavedanje pomena kakovostnega staranja.

Strateški cilji za uresničitev vizije, ki izhajajo iz stanja in sprememb v starostni strukturi prebivalstva, so:

1. blaginja vseh generacij ter dostojno in varno bivanje v domačem okolju z upoštevanjem visoke ravni človekovih pravic;
2. vključenost vseh generacij v ekonomsko, družbeno, socialno in kulturno življenje v skladu z njihovimi željami in potrebami ter medgeneracijsko sožitje;
3. ohranjanje in izboljšanje telesnega in duševnega zdravja ljudi vseh starosti.

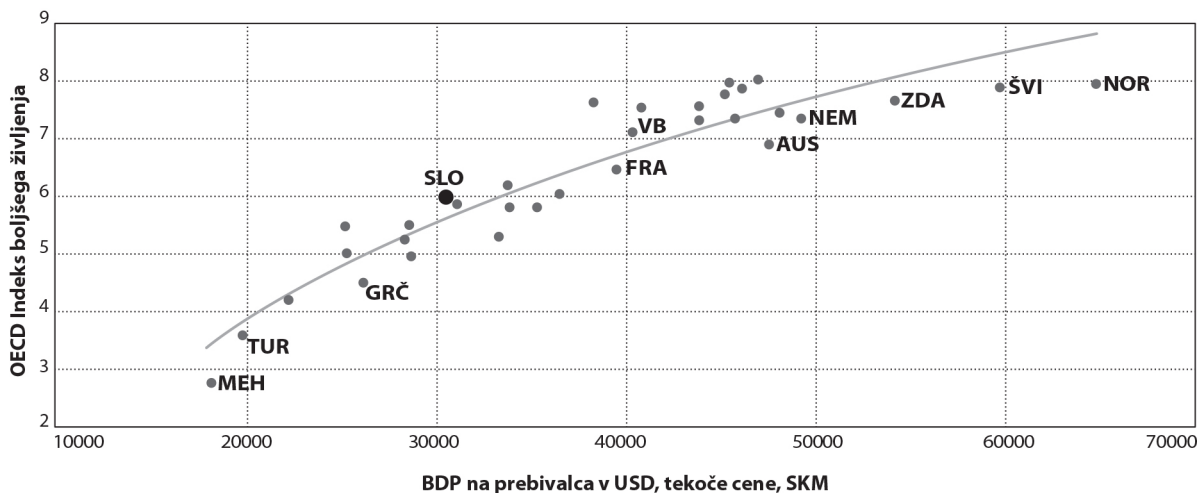
Z uresničevanjem razvojnih ciljev bo Slovenija izboljševala svojo uvrstitev po kazalniku indeksa aktivnega staranja, ki prikazuje, koliko sposobnosti starejših je uporabljenih in v kolikšni meri je starejšim omogočeno oziroma so spodbujeni, da sodelujejo v družbi.

2 Razvojna izhodišča

Uspešno delujoče gospodarstvo je eden izmed pomembnih temeljev za zagotavljanje blaginje. Primerjava bruto domačega proizvoda na prebivalca v standardih kupne moči in indeksa boljšega življenja, ki ga je razvila OECD in zajema 11 dejavnikov blaginje, namreč kaže, da je indeks boljšega življenja višji v državah z višjo stopnjo gospodarske razvitosti. Gospodarska razvitost je torej pomemben dejavnik pri oblikovanju odgovorov

² Koncept aktivnega in zdravega staranja pomeni proces izboljševanja možnosti za zdravje, aktivnost in socialno varnost posameznika z namenom izboljšanja kakovosti življenja (WHO, 2002).

Slika 2: Bruto domači proizvod na prebivalca in indeks boljšega življenja

Vir: OECD, preračuni UMAR. Opomba: SKM – standardi kupne moči; podatki za I. 2015.

na izzive dolgožive družbe. Zlasti dvig produktivnosti poleg odzivanja na demografske spremembe pomeni enega izmed največjih razvojnih izzivov Slovenije (več glej UMAR: Poročilo o razvoju 2017). Ob politikah, ki zagotavljajo enakomerno razporeditev dohodka, socialno varnost in okoljsko vzdržen razvoj, bo krepitev gospodarske razvitosti izboljšala življenjski standard in blaginjo prebivalstva.

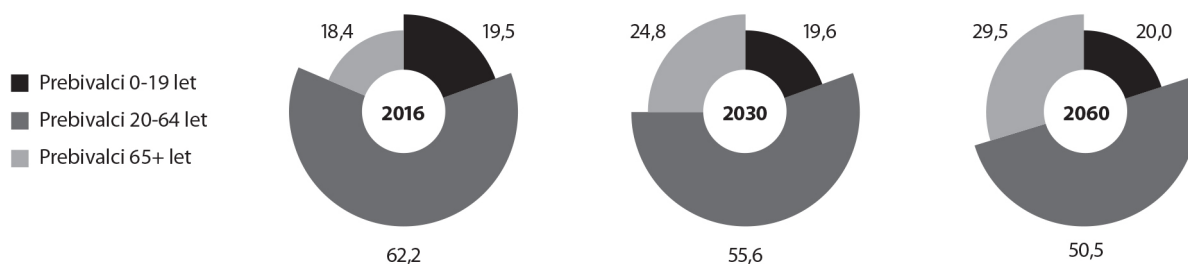
Podaljševanje življenjske dobe, ki je posledica družbenega in gospodarskega razvoja ter napredka, prinaša tudi pomembne spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Demografske spremembe se najbolj kažejo v zmanjševanju števila prebivalstva v starostni skupini 20–64 let, ki je danes opredeljena kot glavni vir ponudbe delovne sile, in v povečevanju deleža starejših od 65 let. Število prebivalcev v starostni skupini 20–64 let se v Sloveniji zmanjšuje že od leta 2012. Delež starejših od 65 let v skupnem številu prebivalcev se je v obdobju 1990–2015 že povečal z 10,6 % na 17,9 %, glede na napovedi naj bi se do leta 2060 približal 30 %.

Demografske spremembe, ki zahtevajo daljšo delovno aktivnost, povečujejo tudi potrebe po vključevanju v izobraževanje in usposabljanje vse življenjsko obdobje. Delež vključenih v programe vseživljenjskega učenja se v Sloveniji s starostjo zmanjšuje bistveno hitreje kot v povprečju v EU.

Tako v Sloveniji kot v drugih državah se povečuje razširjenost nestandardnih oblik dela,³ kar je treba upoštevati pri oblikovanju sistemov socialne zaščite. Prihodnji razvoj in uporaba nestandardnih oblik dela bosta najbolj povezana z digitalizacijo, je poudarjeno v raziskavi Eurofounda (2017). V Sloveniji se je v obdobju 1996–2016 delež začasnih zaposlitev v skupnih zaposlitvah povečal z 8,4 % na 16,9 %, delež zaposlenih s krajšim delovnim časom pa s 6,2 % v letu 1996 na 9,3 % v letu 2016. V Sloveniji je močno prisotna težava starostne segmentacije trga dela, ki se kaže v velikem deležu začasnih zaposlitev med mladimi.

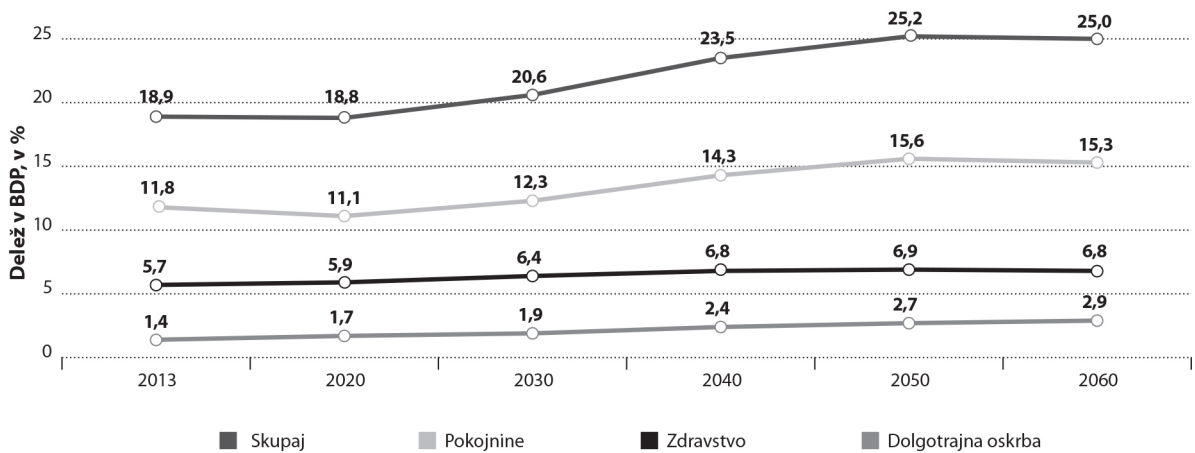
Spremenjeno razmerje med delovno aktivnimi in neaktivnimi prebivalci lahko pripelje do dolgoročne

Slika 3: Pričakovana demografska slika – osnovni scenarij projekcij EUROPOP2013

³ Eurofound (2017) nestandardne oblike dela opredeli kot vse oblike dela, ki niso za polni delovni čas in za nedoločen čas, ter poudarja, da gre največkrat za zaposlitve s krajšim delovnim časom, začasne zaposlitve in samozaposlitve.

Slika 4: Dolgoročne projekcije javnih izdatkov za sisteme socialne zaščite, osnovni scenarij Slovenija

Vir: EC (2015). Opomba: Projekcije osnovnega scenarija AWG (Ageing Working Group). Izdatki za zdravstvo so prikazani po metodologiji SHA, vključno z investicijami, vendar brez izdatkov za dolgotrajno zdravstveno oskrbo (0,86 % BDP). K izdatkom za dolgotrajno oskrbo (zdravstveni in socialni del po metodologiji SHA; 0,98 % BDP) so prištete še invalidnine po metodologiji ESPROSS (0,4 % BDP). Izhodiščno leto projekcij je 2012.

nevdržnosti financiranja sedanjih sistemov socialne zaščite. Dolgoročne projekcije izdatkov, povezanih s staranjem prebivalstva, Evropske komisije⁴ kažejo, da bodo javni izdatki za financiranje sistemov socialne zaščite do leta 2060 v Sloveniji ob nespremenjenih politikah dosegli četrtnino BDP. Projekcije kažejo, da se bodo izdatki za pokojnine pri nas povečali najbolj med vsemi državami EU. To je odraz zgodnjega odhajanja v upokojitev, kar je predvsem posledica pokojninske zakonodaje v preteklosti, in tega, da so se največje generacije že upokojile in bodo zaradi podaljševanja življenjske dobe tudi dlje časa preživele v upokojitvi. Nekoliko manjši dvig bo za izdatke za zdravstvene storitve in storitve dolgotrajne oskrbe. Vendar bosta tudi sistem zdravstva in dolgotrajne oskrbe v prihodnosti zahtevala čedalje večje izdatke glede na BDP. Dolgotrajna oskrba v Sloveniji tudi še ni urejena v enovit sistem, razdrobljenost v financiranju pa povzroča nepreglednost in neučinkovito izrabo virov.

Čprav je stopnja tveganja socialne izključenosti⁵ celotnega prebivalstva v Sloveniji pod povprečjem EU, je delež pri starejših nadpovprečno velik in sodi med največje med državami EU. Ob demografskih spremembah bi ta težava lahko postala še izrazitejša, nezadostna dohodkovna varnost pa lahko ovira tudi posameznikovo aktivnost v družbi. Delež prebivalstva (starejši 50 let), ki redno opravlja prostovoljsko delo, je

v Sloveniji manjši od povprečja EU.⁶ Po raziskavi SHARE je delež starejših od 50 let, ki niso vključeni v nobene aktivnosti v družtvih, v Sloveniji precej večji od povprečja držav, ki so vključene v raziskavo, in kaže na skromno civilno udejstvovanje (Börsch-Supan, 2016).⁷

Slovenija spada med države, kjer je stopnja stanovanjske prikrajšanosti⁸ visoka, še posebej med starejšimi od 65 let. Za Slovenijo je značilen tudi velik delež lastniških stanovanj med starejšimi⁹ in hkrati nadpovprečno velik delež starejših, ki živijo na kmetijah ali v samostojnih hišah,¹⁰ kar lahko povzroča: i) preveliko stanovanjsko potrošnjo, ki starejše omejuje pri zadovoljevanju drugih potreb, in ii) težave pri zagotavljanju ustreznih storitev oskrbe na domu, ki je pri nas najmanj razvita v primerjavi z drugimi državami. Značilna je nizka stanovanjska mobilnost prebivalstva.¹¹

⁶ Vir podatkov: Evropska raziskava o kakovosti življenja (2012).

⁷ Vir podatkov: SHARE valovi 1, 2, 3 (SHARELIFE), 4 in 5 (DOIs: 10.6103/SHARE.w1.500, 10.6103/SHARE.w2.500, 10.6103/SHARE.w3.500, 10.6103/SHARE.w4.500, 10.6103/SHARE.w5.500); o metodologiji več v Börsch-Supan et al. (2013); glej tudi www.share-project.org.

⁸ Gre za delež oseb, ki so prikrajšane za najmanj enega izmed teh delov: i) slabo stanje stanovanja (težave s streho, ki pušča, težave z vlažnimi stenami, tlemi ali trhlimi okenskimi okvirji), ii) nimajo kadi ali prhe v stanovanju, iii) nimajo stranišča na izplakovanje za lastno uporabo, iv) stanovanje nima dovolj svetlobe.

⁹ Med slovenskimi starejšimi gospodinjstvi je kar 87 % lastnikov stanovanja, kar je tretji največji delež med državami, vključenimi v raziskavo SHARE (Mandič, 2015).

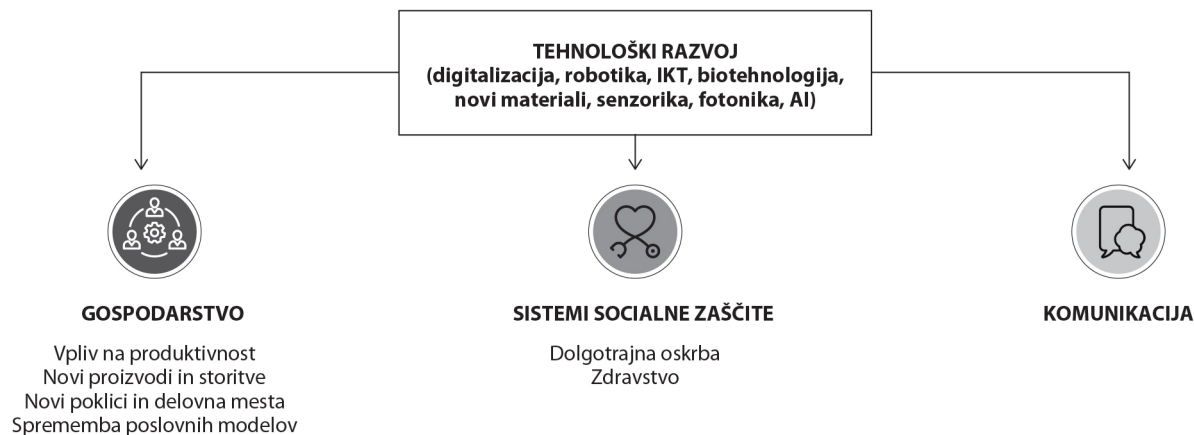
¹⁰ Po raziskavi SHARE v Sloveniji 64,5 % starejših od 50 let živi na kmetiji ali v samostojni stanovanjski hiši, kar je drugi največji delež med državami, vključenimi v raziskavo, in precej nad povprečjem vključenih držav (34,7 %).

¹¹ Starejši od 50 let v Sloveniji v primerjavi s starejšimi v drugih državah v istem stanovanju bivajo 32 let, kar je najdlje med vsemi državami, ki so vključene v raziskavo SHARE, oziroma 13 let več kot v povprečju drugih držav.

⁴ EC – European Commission. (2015). The Ageing Report: Economic and budgetary projections for the EU Member States (2013–2060). European economy 3|2015.

⁵ Stopnja socialne izključenosti je sestavljeni kazalnik, ki vključuje tri sestavine: stopnjo tveganja revščine, stopnjo težke materialne prikrajšanosti in delež oseb, ki živijo v gospodinjstvih z zelo nizko delovno intenzivnostjo.

Slika 5: Tehnološki razvoj vpliva na številna področja

Sintezno oceno pripravljenosti na dolgoživo družbo kaže indeks aktivnega staranja, ki zajema ta področja: i) delovno aktivnost, ii) vključenost v družbo, iii) zmogljivosti za aktivno staranje in iv) samostojno, zdravo in varno življenje. Slovenija je bila v letu 2014 po tem indeksu uvrščena pod povprečje EU, na 23. mesto, predvsem zaradi nizke vrednosti kazalnikov na področju delovne aktivnosti (zadnje, 28. mesto).¹² Pri drugih sestavinah indeksa je uvrstitev Slovenije boljša. Najvišja je pri kazalniku samostojno življenje (9. mesto), kjer je tudi vrednost kazalnika nad povprečjem EU. K temu pripomoreta visoki vrednosti in uvrstitvi po podkazalnikih fizična varnost (1. mesto) in dostop do zdravstvenih storitev (2. mesto), po podkazalnikih fizične aktivnosti (18. mesto) in zlasti pri tveganju za revščino (25. mesto) pa je uvrščena precej nižje. Pri preostalih dveh od štirih glavnih kazalnikov je uvrstitev Slovenije nižja, tudi vrednosti kazalnikov so pod povprečjem EU.

3 Trendi v širšem okolju, ki vplivajo na oblikovanje strategije

Strategija upošteva prevladujoče trende, ki zaznamujejo gospodarski in družbeni razvoj ter bodo ključno vplivali na prihodnjo družbo in oblikovanje odzivov na staranje družbe. Spreminjanje starostne strukture v razvitih državah je tak »megatrend«,¹³ ki je tudi povod za pripravo strategije dolgožive družbe. Med drugimi megatrendi pa SDD poudarja še tehnološki razvoj

¹² Slovenija se uvršča na zadnje mesto po stopnji delovne aktivnosti v vseh štirih starostnih skupinah (55–59 let, 60–64 let, 65–69 let in 70–74 let), ki jih vključuje indeks.

¹³ Sprememba na svetovni ravni, ki na novo opredeljuje družbo v prihodnosti s svojim daljnosežnim vplivom na življenje posameznika, gospodarstvo, družbo in kulturo.

in digitalizacijo družbe, fleksibilizacijo trga dela in spremembe v življenjskem ciklu.

3.1 Tehnološki razvoj in digitalizacija

Tehnološki razvoj prinaša čedalje hitrejša spremembe v gospodarstvu in družbi, spreminja naravo in organizacijo dela.

Zaradi tehnološkega razvoja postajajo spremembe v gospodarstvu s spremembo proizvodnih procesov in poslovnih modelov ter ustvarjanjem novih proizvodov in storitev čedalje hitrejša. Nekateri tradicionalni poklici izginjajo, nastajajo pa novi poklici in nova delovna mesta, ki zahtevajo nova znanja in veščine.¹⁴ To zahteva vseživljenjsko izobraževanje in usposabljanje ter prilagajanje spremenjenemu poslovnemu okolju, kar velja tako za podjetja kot za zaposlene. S tem bodo koristi, ki jih prinašata tehnološki razvoj in digitalizacija, bolj izkoriščene.

Tehnološki napredek prinaša velike spremembe tudi na področju zdravstva in dolgotrajne oskrbe, ki na eni strani povečujejo kakovost teh storitev in kakovost življenja in bivanja ter lahko tudi zmanjšujejo nekatere izdatke, hkrati pa na drugi strani vplivajo tudi na povečevanje izdatkov (t. i. nedemografski dejavniki v zdravstvu). Ob tem čedalje pomembnejša postaja integrirana oskrba, kjer se briše meja med zdravstvenimi in socialnimi storitvami. Socialni in zdravstveni sistem bo lahko dolgoročno vzdržen samo, če bomo del klasičnih storitev nadomestili z elektronskimi storitvami e-zdravja in e-oskrbe. Tako bodo starejši lahko tudi dlje časa samostojno živeli v domačem okolju.

¹⁴ Brynjolfsson, McAfee: The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a time of Brilliant Technologies, 2014.

Slika 6: Nekateri ključni tehnološki dosežki, pomembni za dolgoživo družbo

TEHNOLOŠKI DOSEŽEK	KAJ NUDI	PODROČJE UPORABE
Nanosenzorji Internet stvari	Varnost in zaščita	Dom, delovno mesto
Avtonomna vozila	Olajšano gibanje	Dolgotrajna oskrba
Organi na čipih Optogenetika Bionanosenzorika	Zdravljenje nevroloških in drugih bolezni Diagnostika nevrodegenerativnih bolezni	Zdravstvo
IKT in robotika	Pomoč pri delu, v gospodinjstvu, komunikacija	Dolgotrajna oskrba
Geolociranje	Varnost in zaščita	Dolgotrajna oskrba

Vir: WEF, 2016, Kai Leichsenring, European Centre for Welfare Policy and Research, 2016.

Družba se bo morala prilagoditi okolju hitrih tehnoloških sprememb in digitalizacije, ki bodo v marsičem olajšale dosednji način bivanja, komuniciranja in prometa, hkrati pa pomenijo izziv z uporabniškega vidika. Digitalizacija bo olajšala komunikacijo, vendar pomeni tudi tveganje za povečevanje medgeneracijskega prepada zaradi spreminjanja ustaljenih načinov komuniciranja, ki mu mlajše generacije v povprečje sledijo hitreje. Zaradi digitalizacije se spreminja tudi predstavnost svet mlajših generacij, kar lahko vpliva na komunikacijo in medosebne odnose. Povečevanje digitalnega prepada oziroma vrzeli med »digitalno pismenimi« in »digitalno nepismenimi« tako narekuje spremembe v izobraževanju in oblikovanje novih podpornih/svetovalnih poklicev.

Razvoj IKT in možnost neposrednega komuniciranja na družabnih omrežjih bosta vplivala na hitro rast »sodelovalnega gospodarstva«. To bo vplivalo na trg dela (nove možnosti zaposlovanja, uporaba predvsem nestandardnih oblik dela) ter delovanje ponudnikov proizvodov in storitev, ki so najbolj zastopani v sodelovalnem gospodarstvu, posameznikom pa bo nudilo možnost zniževanja stroškov in hkrati nove vire dohodkov.

3.2 Spremembe na trgu dela

Razširjenost nestandardnih oblik dela¹⁵ se v zadnjih desetletjih močno povečuje. Tako se je v večini držav EU povečala uporaba delnih zaposlitev, začasnih zaposlitev in samozaposlitev. Tako kot v drugih državah se tudi v Sloveniji spoprijemamo s čedalje večjo potrebo po fleksibilnosti na trgu dela, ki bo med drugim vplivala na sisteme socialne zaščite in socialno varnost posameznika. Zato je treba sisteme socialne zaščite oblikovati tako, da bodo posamezniku omogočali

varne prehode med različnimi življenjskimi obdobji (npr. prehod z izobraževanja na trg dela, med plačano in neplačano aktivnostjo, vrnitev na delo po odsotnosti zaradi varstva otrok, po daljši bolezni ali invalidnosti ter postopen prehod v upokožitev) in zagotavljali socialno varnost v vseh oblikah dela.

Sedanji sistem zbiranja sredstev za financiranje sistemov socialne zaščite v Sloveniji temelji predvsem na prispevkih, ki se plačujejo iz pogodb o zaposlitvi oziroma tako imenovanih standardnih oblikah zaposlitve. Odločitev delodajalcev oziroma posameznika, da izbira možnosti plačevanja minimalnih prispevkov, ki je pogosto povezana z nestandardnimi (prekarnimi) zaposlitvami, vpliva tako na obseg zbranih sredstev kot na višino prejemkov, ki jih sistemi socialne zaščite lahko zagotavljajo.

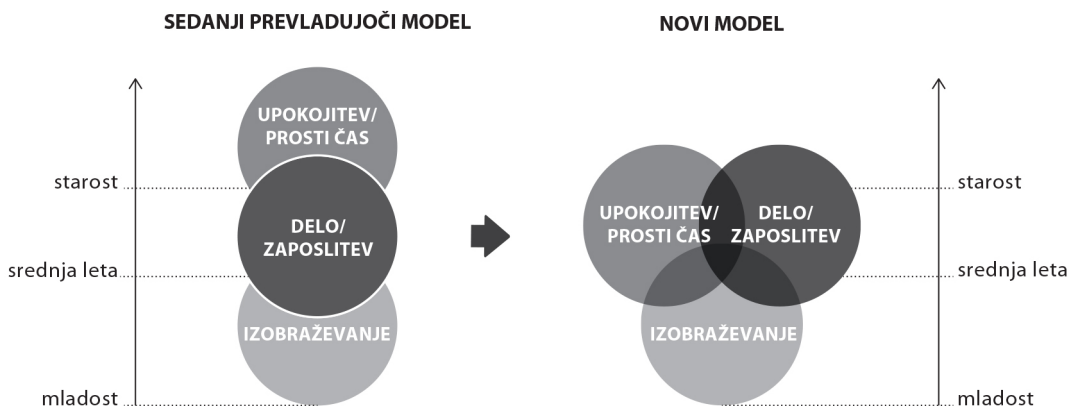
3.3 Sprememba razumevanja življenjskega cikla

Ob podaljševanju življenjske dobe in čedalje hitrejšem uvajanju tehnoloških sprememb v družbo in gospodarstvo se postopno spreminja razumevanje (*delovnega življenjskega cikla*), kar se bo po predvidevanjih¹⁶ v prihodnosti še okrepilo. S podaljševanjem trajanja življenja, spreminjanjem poklicev in večjo potrebo po vseživljenjskem učenju bo tradicionalni življenjski cikel (izobraževanje, delovno aktivno obdobje, upokožitev) zamenjal bolj prilagodljiv in spremenljiv cikel: posameznik bo lahko imel več karier in se bo moral izobraževati oziroma usposabljeni vse življenjsko obdobje (tudi zaradi tehnološkega razvoja, spreminjanja poklicev in potrebe po novih znanjih in veščinah), po formalni upokožitvi bo ostal aktiven in prispeval k skupnosti (delne zaposlitve, mentorstvo, prostovoljstvo, socialno podjetništvo, ljubiteljske aktivnosti).

¹⁵ Eurofound (2017) standardne oblike zaposlitve opredeljuje kot zaposlitve za polni delovni čas (pet dni tedensko) in nedoločen čas.

¹⁶ Ages, Generations and the Social Contract: The Demographic Challenges Facing the Welfare State; Editors: Véron, Jacques, Penne, Sophie, Légaré, Jacques.

Slika 7: Spremembe v življenjskem ciklu

4 Usmeritve strategije dolgožive družbe

SDD podaja usmeritve za oblikovanje ukrepov in politik za doseganje ciljev, ki so razdeljene v štiri sklope (stebre):

- 1. Trg dela in izobraževanje** (prilagoditve na trgu dela, vključno z izobraževanjem in usposabljanjem, spodbujanje priseljevanja tuje delovne sile).
- 2. Samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij** (sistemi socialne zaščite, dostopnost zdravstvenih storitev in dolgotrajne oskrbe, skrb za zdravje, zmanjševanje neenakosti v zdravju).
- 3. Vključenost v družbo** (medgeneracijsko sodelovanje, prostovoljstvo, uporaba IKT za komunikacijo, preprečevanje diskriminacije in nasilja v družbi, politično udejstvovanje).

Slika 8: Aktivnost v vseh življenjskih obdobjih – štirje stebri

- 4. Oblikovanje okolja za aktivnost v celotnem življenju** (prilagoditve v gospodarstvu, bivalnih razmer in prometne ureditve s podporo IKT in tehnoloških rešitev).

4.1 Trg dela in izobraževanje

Spremenjena starostna struktura prebivalstva in posledično zmanjšanje ponudbe delovne sile bi ob sedanjih ureditvah in obnašanju posameznikov sčasoma lahko zmanjšala možnosti za gospodarsko rast, zato so potrebne prilagoditve na trgu dela in področju izobraževanja, ki bodo zagotovile daljše ostajanje v delovni aktivnosti in učinkovito izkoriščanje sposobnosti vseh generacij. Za spoprijemanje s temi izzivi strategija podaja usmeritve za:

- A. Zagotavljanje zadostne delovne sile**, kjer se opozarja na potrebno aktivacijo mladih in starejših, podaljšanje trajanja delovne aktivnosti s hitrejšim vstopom na trg dela in daljšim ostajanjem na njem, zmanjševanje strukturnih neskladij na trgu dela, oblikovanje migracijske politike, vzpostavljanje pogojev za vračanje izseljenih državljanov in za zmanjševanje odseljevanja mladih.
- B. Prilagoditev delovnih mest in delovnega časa**, kjer se poudarjajo oblikovanje ustreznih pogojev dela, prilagajanje delovnih mest in procesov starejši delovni sili, prilagajanje delovnih mest in procesov zaradi tehnološkega napredka in digitalizacije ter omogočanje prilagodljivega delovnega časa in prostora zaposlenim, ki skrbijo za sorodnike ali sosede (zaposleni neformalni oskrbovalci).
- C. Medgeneracijski prenos znanja in spodbujanje ustvarjalnosti na delovnem mestu**, kjer se poudarjajo promoviranje in podpiranje pozitivnega mnenja o staranju, starejših in njihovem prispevku k družbi tudi z delovno aktivnostjo, preprečevanje starostne

diskriminacije na delovnem mestu, spodbujanje prenosa znanja med generacijami (npr. mentorske sheme, ustvarjalni laboratoriji) in pomen razvoja upravljanja različnih starostnih skupin (*age management*).

- D. Dostop do izobraževanja in usposabljanja**, kjer se zaradi hitrega in velikega zmanjšanja vključenosti odraslih v vseživljenjsko učenje po 40. letu starosti kljub tehnološkemu napredku poudarjajo predvsem: i) vzpostavitev sistemskih možnosti za stalno izobraževanje in usposabljanje na delovnem mestu ter možnosti za izobraževanje za spremembo delovne kariere, ii) prilagoditev izobraževalnega sistema potrebam po stalnemu izobraževanju in usposabljanju in iii) krepitev vseživljenjskega učenja posameznikov v družbi in podjetjih.
- E. Nove možnosti za razvoj delovnih mest**, ker v Sloveniji zaostajamo po deležu zaposlenih v dejavnosti socialnega varstva in zdravstva, kar je pretežno povezano z zaostajanjem v razvoju dolgotrajne oskrbe v skupnostnih oblikah. V SDD, se poudarjajo:
- o večja podpora razvoju javno-zasebnega partnerstva in zasebnosti,
 - o večja podpora delovanju nevladnih organizacij in društev,
 - o krepitev družbenega (socialnega) podjetništva, ki spodbuja medgeneracijsko sodelovanje in katerega primarni cilj je družbeno korist in razvijanje formalnih in neformalnih izobraževalnih programov za izvajanje socialnovarstvenih storitev,
 - o delo s starejšimi.

4.2 Samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij

Na oblikovanje pogojev za samostojno, zdravo in dostojno življenje vseh generacij poleg delovne aktivnosti, ki je obravnavana v okviru prejšnjega stebra, pomembno vplivajo še : i) zdravstveno stanje prebivalstva, ii) sistemi socialne zaščite, ki z zagotavljanjem primernih dohodkov in dostopnosti zdravstvenih storitev in dolgotrajne oskrbe prispevajo h kakovosti življenja vseh generacij. Zato so usmeritve oblikovane v okviru dveh podstebrov: i) izboljšanje zdravstvenega stanja prebivalstva in ii) sistemi socialne zaščite.

4.2.1 Izboljšanje zdravstvenega stanja prebivalstva

Zdravje je pomemben dejavnik razvoja družbe in močno vpliva na položaj posameznika v družbi. Slovenci v primerjavi z drugimi manjši del življenja preživijo zdravi. Slovenija se uvršča med države, v katerih je nadpovprečen delež prebivalstva izpostavljen dejavnikom tveganja za zdravje, saj je delež rednih

kadilcev med odraslimi in poraba alkohola na odraslega prebivalca pri nas nad povprečjem razvitih držav. Tudi delež odraslih s čezmerno težo je v Sloveniji nad povprečjem EU, pri čemer so neenakosti v debelosti odraslih glede na izobrazbo celo najvišje v EU.

Neenakosti v zdravju so najbolj posledica socialno-ekonomskih razlik; prisotne so že v zgodnjem otroštvu in se postopoma krepijo ter vplivajo na celotno življenje posameznika, na njegovo delovno aktivnost, materialno blaginjo, zdrava leta življenja in pričakovano trajanje življenja.¹⁷

Zato strategija poudarja potrebo po oblikovanju politik in ukrepov za:

- A. Spodbujanje zdravega načina življenja**, kjer SDD poudarja: nujnost oblikovanja strukturnih ukrepov za zagotavljanje in spodbujanje zdravju prijaznega okolja, okrepitev politik za spodbujanje zdravega življenjskega sloga in obvladovanje tveganega vedenja ter za ozaveščanje o zdravem življenjskem slogu od najzgodnejšega življenjskega obdobja; krepitev programov preprečevanja bolezni z zgodnjim odkrivanjem dejavnikov tveganega vedenja na primarni ravni in s programi zgodnjega odkrivanja raka; oblikovanje programov za povečanje vlaganj delodajalcev v zdravje zaposlenih; okrepitev programov za promoviranje zdravja in zdravega življenjskega sloga (predvsem bolj zdrava prehrana in gibanje); ohranjanje in krepitev lastnega telesnega ter duševnega zdravja; okrepitev področja duševnega zdravja;
- B. Zmanjševanje neenakosti v zdravju**, kjer SDD poudarja oblikovanje ukrepov za krepitev zdravja skozi celotno življenjsko obdobje in ozaveščanje vseh državljanov o skrbi za lastno zdravje; oblikovanje medresorske politike za zmanjševanje neenakosti v zdravju, ki zajema tudi zagotavljanje kakovostne vzgoje in izobraževanja otrokom iz socialno šibkejšega okolja; zmanjševanje materialne prikrajšanosti, ki mora postati ključni cilj vseh politik; oblikovanje programov za vključevanje socialno šibkejših v programe telesne vadbe; oblikovanje programov ozaveščanja prebivalstva o zdravi prehrani in za zagotavljanje dostopnosti zdrave prehrane za socialno in ekonomsko ranljivejšo skupine; posebna skrb za duševno zdravje ekonomsko ranljivejših skupin in programi krepitev drugih dejavnikov življenjskega sloga za te skupine;
- C. preprečevanje oviranosti**, kjer SDD poudarja nujnost oblikovanja programov za preprečevanje oviranosti pri starejših (npr. programi preprečevanja padcev, telesne vadbe, razvoja zgodnje rehabilitacije in dolgotrajne oskrbe v domačem okolju); ureditev področja najpogostejših starostnih bolezni (demenca, inkontinenca, diabetes in kronična rana, ustno zdravje), vključno z oblikovanjem

¹⁷ Povzeto po OECD (2016): Generation Next: How to Prevent Ageing Unequally.

prijaznih skupnosti in storitev, ki bodo povečevale kakovost bivanja bolnikov in njihovih bližnjih; zgodnje diagnosticiranje nevrodegenerativnih bolezni; razvoj in uporabo naprednih tehnologij na področjih bionanosenzorike, robotike, fotonike in satelitske navigacije ter komunikacije za spremljanje starostnikov in pomoč pri njihovi celostni in dolgotrajni domači oskrbi; oblikovanje ukrepov in programov, ki bodo starejšim in starajočim se invalidom kar najbolj omogočili samostojnost in polno vključenost na vseh področjih življenja.

4.2.2 Sistemi socialne zaščite

S staranjem prebivalstva se spreminja razmerje med delovno aktivnimi in neaktivnimi, kar zmanjšuje dostopnost storitev, ki jih nudijo sistemi socialne zaščite, in njihovo javnofinančno vzdržnost. To še posebej velja za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, katerih financiranje temelji predvsem na prispevkih delovno aktivnih. Dolgoročne projekcije Evropske komisije kažejo, da naj bi se v Sloveniji ob nespremenjenih politikah javni izdatki za financiranje sistemov socialne zaščite v prihodnjih desetletjih močno povečali in postajali javnofinančno čedalje bolj nevzdržni.

Sistemi socialne zaščite morajo zagotavljati socialno in dohodkovno varnost posameznika v vseh življenjskih okoliščinah in skozi celoten življenjski cikel, pri čemer morajo upoštevati spremembe v razumevanju delovnega življenjskega ciklusa in naraščanje deleža nestandardnih oblik dela. Strategija zato poudarja ta področja:

A. Prilagoditve nalog sistemov socialne zaščite, kjer SDD poudarja nujnost oblikovanja sistema socialne zaščite, ki posamezniku omogoča in olajšuje prehode med različnimi življenjskimi obdobji ter podpira samostojnost in odločitve za družino, in sistema socialne zaščite, ki prispeva k zagotavljanju primernih dohodkov za življenje socialno ogroženim, vendar spodbuja njihovo delovno aktivnost.

B. Prilagoditev načina financiranja sistemov socialne zaščite, kjer SDD poudarja nujnost:

- i) prilagoditve sistemov socialne zaščite (pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, dolgotrajna oskrba) demografskim razmeram z bolj enakomerno porazdelitvijo bremen financiranja med generacijami ter med delovno aktivnimi in neaktivnimi;
- ii) določitev novih razmerij med viri financiranja za zagotavljanje blaginje prebivalstva na področju pokojnin, zdravja in dolgotrajne oskrbe, pri čemer je cilj zagotoviti dogovorjeno raven blaginje na vseh naštetih področjih;
- iii) povečanja raznovrstnosti javnih virov in s procikličnimi mehanizmi zagotoviti stabilnost in dolgoročno vzdržnost vseh sistemov socialne zaščite;
- iv) dopolnjevanja javnih virov financiranja sistemov socialne zaščite z zasebnimi zavarovanji.

C. Pokojninski sistem in dostojni dohodki v starosti, kjer SDD poudarja potrebo po:

- i) strukturni reformi pokojninskega sistema, ki ohranja visoko pokritost ter vključuje javne in zasebne virov;
- ii) oblikovanju pokojninskega sistema, ki spodbuja daljše ostajanje v delovni aktivnosti, omogoča postopen prehod v upokojitev in zagotavlja primeren dohodek v starosti;
- iii) vzpostavitvi mehanizma za pretvorbo drugih oblik premoženja posameznika v dohodke v starosti (npr. obratna hipoteka, ki posamezniku omogoča rento v primeru odstopa stanovanjske pravice);
- iv) spodbujanju varčevanja za starost oziroma po kombinaciji javnega in zasebnega pokojninskega varčevanja.

D. Zdravstveni sistem in sistem dolgotrajne oskrbe, kjer SDD poudarja:

- i) ohranjanje in izboljšanje dostopnosti zdravstvenih storitev in storitev dolgotrajne oskrbe z ustrezno kombinacijo javnih in zasebnih virov;
- ii) široko vključenost populacije v univerzalno zdravstveno kritje in večjo solidarnost pri financiranju zdravstvenega varstva;
- iii) razvoj in vzpostavitev multimedijske platforme za telemedicino in teleterapijo (npr. diagnostiko in zdravniško obravnavo na daljavo, nudenje podpore svojcem za pomoč pacientom na daljavo);
- iv) uveljavitev enotnega javnega vira sredstev za sistem dolgotrajne oskrbe, ki bo temeljil na solidarnosti in bo z dopolnjevanjem z zasebnimi sredstvi (zavarovanji) zagotavljal vzdržno financiranje v skladu s potrebami in demografskimi gibanji.

SDD v okviru oblikovanja pogojev za kakovostno življenje omenja tudi pomen družinske politike, ki je podrobno predstavljena v Resoluciji o družinski politiki 2018–2028, katere osnutek je julija 2017 poslalo v javno razpravo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

4.3 Vključenost v družbo

Vključenost v družbo (na družbenem, socialnem, gospodarskem in kulturnem področju) je pomembna za dostojno in kakovostno življenje vseh generacij in blaginjo družbe, ki predpostavlja prispevek zmogljivosti vseh generacij. Ker je predpogoj za vključenost v družbo dohodkovna varnost posameznika v vseh življenjskih obdobjih, mora biti zmanjševanje materialne prikrajšanosti ključni cilj širše politike države in dogovorjenih prednostnih nalog razvoja vseh politik, ki temeljijo na načelu pravičnosti in enakega dostopa.

Strategija poudarja nujnost ničelne toleranca do starostne diskriminacije in pojavov staromrznštva (ang. *ageism*; zlasti zanemarjanja, zapostavljanja) ter vseh oblik nasilja (psihično, fizično, ekonomsko), kar mora veljati za vse možno ranljive skupine prebivalstva (otroci, osebe z invalidnostjo, krhki stari).

Za večjo vključenost vseh v družbo SDD poudarja ukrepanje na teh področjih:

- **medgeneracijsko sodelovanje in povezovanje**, kjer se poudarjajo razvijanje možnosti ter spodbujanje mladih in starejših k medgeneracijskemu prenosu znanja na različnih področjih, spodbujanje medsebojne pomoči znotraj in zunaj družine ter ozaveščanje o pomenu medgeneracijskega sodelovanja;
- **uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij za večjo vključenost starejših v družbo**, uporaba IKT lahko poveča samostojnost ter olajša in izboljša nadzor nad življenjem, zato SDD poudarja nujnost: povečanja geografske dostopnosti IKT in pokritosti s širokopasovno povezavo, povečanja digitalne pismenosti in e-znanja starejših ter izboljšanje cenovne dostopnosti in uporabnosti naprav in storitev;
- **preprečevanje starostne diskriminacije**, kjer se poudarjajo predvsem ozaveščanje javnosti o problematiki diskriminacije starejših, spodbujanje pozitivne podobe starejših in večja informiranost starejših (in vseh ranljivih skupin) o možnosti pomoči v primeru diskriminacije;
- **varstvo in uveljavljanje pravic starejših**, kjer SDD poudarja pomen ozaveščanja vseh skupin prebivalstva in še posebej starejših o pomenu človekovih pravic ter ustvarjanje ustreznih razmer za učinkovito odpravljanje in preprečevanje kakršne koli posredne ali neposredne diskriminacije, povezane s kronološko starostjo;
- **osebna varnost starejših**, kjer SDD med

drugim poudarja ozaveščanje starejših in javnosti o problematiki nasilja in drugih prepovedanih dejanj, storjenih proti starejšim, utrjevanje medinstitucionalnega sodelovanja pri spoprijemanju s problematiko zlorab, nasilja in drugih prepovedanih dejanj, storjenih proti starejšim, in izobraževanje o varni uporabi interneta pri komuniciranju in nakupih;

- **prostovoljstvo**, kjer se poudarjajo predvsem spodbujanje prostovoljskega dela starejših, dostopnost, obveščanje, povečevanje ugleda prostovoljstva v družbi in spodbujanje kakovostnih prostovoljskih programov za oskrbo in podporo samostojnemu življenju starejših;
- **ljubiteljska, kulturna in športna dejavnost**, kjer SDD poudarja zagotavljanje možnosti udeleževanja starejših v kulturnih dejavnostih, večjo dostopnost kulturnih storitev, večjo dostopnost športa in rekreacije, prilagojenih starejšim, ter spodbujanje starejših k udeleževanju.

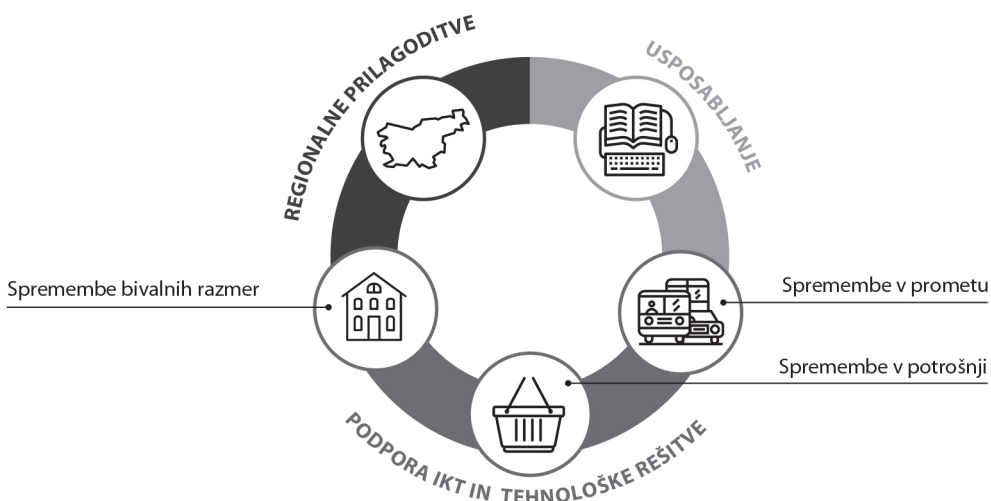
4.4 Oblikovanje okolja za aktivno staranje

Med odzivi na spremenjeno starostno strukturo prebivalstva je pomembno oblikovanje gospodarskega in družbenega okolja, ki upošteva potrebe vseh generacij ter starejšim omogoča samostojno in aktivno življenje. Poleg prilagoditev v gospodarstvu so ključne prilagoditve bivalnih razmer in prometne infrastrukture, ki čedalje bolj vključujejo napredne tehnološke rešitve. Pomemben del razmer za kakovostno staranje v domačem okolju je tudi učinkovit sistem dolgotrajne oskrbe, ki vključuje tudi neformalne oskrbovalce.

SDD tako poudarja:

- A. področje oskrbe in podpore v vsakdanjem življenju (neformalni oskrbovalci):** ker večina starejših oseb želi tudi v starosti živeti v domačem okolju ter se starati dostojanstveno in kakovostno,

Slika 9: Okolje za aktivno staranje

je treba v okviru dolgotrajne oskrbe urediti tudi področje neformalnih oskrbovalcev, pri čemer SDD poudarja nujnost organiziranja izobraževanja in neformalnega usposabljanja za neformalne oskrbovalce ter omogočanja pravice neformalnim oskrbovalcem (npr. pravica do počitka, plačila);

- B. prilagoditve spremembam v potrošnji:** pomembno je oblikovanje poslovnega okolja in spodbude za razvoj novih proizvodov in predvsem storitev, ki ustrezajo spremenjenemu povpraševanju v dolgoživi družbi (novi poklici – svetovanja in podpora starejšim, dolgotrajna oskrba, izobraževanje, promet, večja varnost pri spletnih nakupih);
- C. prilagoditve bivalnih razmer:** prilagajanje prebivalnega prostora za (podaljšano) samostojno življenje starejših v domačem okolju, ki se mora vključiti v različne politike (stanovanjsko, socialno, prostorsko);
- D. prilagoditve v prometu in prometni infrastrukturi:** starejši imajo večje potrebe pri uporabi javnega prometa, spoprijemajo se z gibalno oviranostjo, v visoki starosti se močno zmanjša tudi sposobnost za samostojno upravljanje vozila, zato SDD poudarja: i) povečanje dostopnosti (za starejše) javnega prevoza in v prihodnosti avtonomnih vozil in ii) zagotavljanje varnega dostopa do objektov z dobro zasnovo javnih površin in grajenega okolja;
- E. regionalne prilagoditve:** staranje prebivalstva po regijah je neenakomerno, te razlike se bodo še povečevale, saj se bo prebivalstvo zgoščevalo v urbaniziranjem, torej pretežno osrednjem delu države, število prebivalcev pa se bo zmanjšalo v vseh preostalih regijah. SDD poudarja krepitev regionalnih gospodarstev v skladu z njihovimi razvojnimi prednostmi ob ohranjanju policentrične strukture urbanega sistema;
- F. izobraževanje/usposabljanje starejših za samostojno življenje:** starejši za kakovostno samostojno življenje potrebujejo tudi različna nova znanja: zdrav način življenja, skrb za duševno in telesno zdravje, uporaba IKT. Zato je treba razvijati starejšim prilagojene izobraževalne programe in jim omogočiti vključevanje vanje.

5 Sklep

Vlada je SDD sprejela julija 2017 in zadolžila ministrstva, pristojna za finance, trg dela in zaposlovanje, izobraževanje in znanost, zdravje, infrastrukturo in promet, gospodarstvo, okolje in prostor, lokalno samoupravo, informacijsko družbo ter kulturo, da na podlagi usmeritev, zapisanih v Strategiji dolgožive družbe, pripravijo akcijske načrte s predlogi ciljev in ukrepov za njihovo izvedbo v šestih mesecih po sprejetju te strategije.

Za uresničevanje SDD so pomembni ozaveščanje javnosti o posledicah demografskih sprememb, zavedanje o pomenu in nujnosti aktivnega odzivanja vseh delov družbe in posameznikov na demografske spremembe ter reden dialog med vsemi deležniki o potrebnih prilagoditvah. Vlada Republike Slovenije bo ustanovila svet za medgeneracijsko sodelovanje, ki bo skrbel za usklajenost akcijskih načrtov in spremljal njihovo izvajanje.

Literatura in viri

Bloom, D. E., Canning D., Fink, G. (2011). Implications of population ageing for economic Growth NBER Working Paper 16705. Dosegljivo na <http://www.nber.org/papers/w16705>.

Börsch-Supan, A. (2016). Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 5. Release version: 5.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: 10.6103/SHARE.w5.500.

Brynjolfsson, E., McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company.

EC – European Commission. (2015). The Ageing Report: Economic and budgetary projections for the EU Member States (2013–2060). European economy 3|2015. Pridobljeno na http://europa.eu/epc/pdf/ageing_report_2015_en.pdf.

Mandič, S. (2015). Stanovanjske razmere in mobilnost starejšega prebivalstva-Slovenija v primerjalni perspektivi. V Majcen, B. (ured.): Značilnosti starejšega prebivalstva v Sloveniji: prvi rezultati raziskave SHARE (str. 183–195) Ljubljana: IER.

Strategija dolgožive družbe. Dosegljivo na spletni strani: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2017/dolgoziva_druzba/Strategija_dolgozive_druzbe_200717.pdf.

UMAR (2016): Demografske spremembe ter njihove ekonomske in socialne posledice. Dosegljivo na spletni strani: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Demografske_spremembe_UMAR.pdf.

UMAR (2017): Poročilo o razvoju 2017. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Zaidi, A., in drugi. (2013). Active Ageing Index 2012 Concept, Methodology and Final Results. Dosegljivo na spletni strani: http://www.buenaspracticimaserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/methodology-paper-as-of-10th_m.pdf.

Véron, J., Pennec, S., Légaré, J. (ur.) (2007). *Ages, Generations and the Social Contract: The Demographic Challenges Facing the Welfare State*. Springer.

WEF (2016). Kai Leichsenring, *European Centre for Welfare Policy and Research*, 2016.

WHO (2002). *Active ageing: a policy framework*. Dosegljivo na spletni strani: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/67215/1/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf.

Navodila avtorjem za oblikovanje in pošiljanje znanstvenih in strokovnih prispevkov za objavo v IB reviji

Prispevke objavljamo v slovenskem jeziku, na avtorjevo željo in v skladu z uredniškim programom IB revije pa tudi v angleškem jeziku, v takem primeru mora biti povzetek v slovenskem jeziku nekoliko daljši (ena stran).

Za vse članke oziroma prispevke velja obojestransko anonimni recenzentski postopek. Recenzenta sta lahko dva in ju izbere uredništvo. Uredništvo si pridržuje pravico zavrnitve članka brez zunanjega recenziranja.

Zaradi anonimnega recenziranja naj bodo podatki o avtorju priloženi na posebni naslovni strani. Ta naslovna stran naj vsebuje ime in priimek avtorja, strokovni naziv, domači naslov in polni naslov ustanove, telefonsko številko ter predlog tipa po tipologiji, ki se uporablja pri vodenju bibliografij v sistemu COBISS, ter izjavo, da predloženo besedilo še ni bilo objavljeno oziroma ni v pripravi za tisk. Če je naslov članka zelo dolg, naj avtor predlaga tudi skrajšani naslov.

V primeru, da je delo skupinsko, je treba navesti soavtorje skupaj z ustreznimi podatki.

IB revija je bila sprejeta v mednarodno bazo revij Journal of Economic Literature (JEL), zato je potrebno članek opremiti s trištevlično kodo JEL klasiifikacijskega sistema.

Vse prispevke lektoriramo. Če ob lektoriranju prihaja do večjih sprememb, uredništvo članek vrne v avtorizacijo.

Dolžina besedila naj ne presega eno avtorsko polo (16 strani - avtorska stran obsega 30 vrstic v širini 60 znakov ali skupaj 1800 znakov s presledki in ločili) oziroma 30.000 znakov. Prispevek naj bo opremljen s ključnimi besedami in povzetkom v angleškem in slovenskem jeziku. Tabele, grafe, slike je treba kot priloge predložiti v izvirniku, opremljene z naslovi in legendo.

Besedilo celotnega prispevka, skupaj z morebitnimi formulami, vključenimi v besedilo mora biti napisano v pisavi Myriad Pro (alternativa Arial), velikosti 9, opombe pod besedilom pa v velikosti 7. Besedilo mora biti poravnano na obeh straneh, z enim razmikom med odstavki. Besedilo povzetka in ključne besede morajo biti v kurzivi.

Dolžina posamezne formule med besedilom ne sme biti daljša od 7cm. V primeru, da je formula daljša jo je treba razbiti na več vrstic.

Besedilo prispevka mora biti oddano v .doc formatu ter opremljeno z vsemi tabelami in grafikoni.

Grafikone je treba predložiti tudi v izvirniku, v .xls formatu, v črnobeli grafiki (ne v barvah). Velikost grafikona je 7,5 cm x 7,5 cm. Oblika pisave je Myriad Pro (alternativa Arial), velikost pisave 9.

Tabele se lahko predložijo v .doc ali .xls formatu, oblika pisave je Myriad Pro (alternativa Arial), velikost pisave 8.

Uporabljeno literaturo in vire je treba navesti v seznamu na koncu članka in urejeno po abecednem redu priimka avtorjev. Osnovna oblika reference v besedilu je (Kovač, 1998), v seznamu na koncu članka pa: Priimek, začetnico imena. (Leto). Naslov knjige (Prispevka. Naslov revije ali zbornika, številka, strani). Kraj: Založba.

Opombe je treba v besedilu označiti z zaporednimi številkami od začetka do konca besedila, nadpisanimi na ustreznem mestu v besedilu in po enakem vrstnem redu razvrščene pod besedilom.

Prispevek je treba oddati v elektronski obliki na e-pošto tehnične urednice urska.sodja@gov.si.

Za vse nadaljnje informacije se obrnite na uredništvo IB revije.

Uredništvo

ib revija

št. 1 let. LI, 2017

ISSN 1318-2803

9 771318 280019